

Impact Factor-8.632 (SJIF)

ISSN-2278-9308

B.Aadhar

Single Blind Peer-Reviewed & Refereed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

February - 2024

(CDLX) 460-A
NATIONALSEMINAR
ON

Women Empowerment: Opportunities and Challenges

Chief Editor
Prof. Virag S. Gawande
Director
Aadhar Social
Research & Development
Training Institute Amravati

Executive Editor
Dr.N.N.Gaikwad
Principal
Sau.R.N.D.Arts,
Commerce & Science College,
Bhadgaon,Dist.Jalgaon

Editors
Prof. Dr. S.D. Bhaise
Dr. B.S. Bhalerao
Dr. C. S. Patil
Dr. S.N. Hadoltikar
Dr. G.D. Chaudhari

This Journal is indexed in :
- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmos Impact Factor (CIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.aadharsocial.com

Aadhar PUBLICATIONS

37	Decadal Changes In Girl Child Of 0-6 Age Group In Jalgaon District- 2001 TO 2022 Dr.Devendra Anantramji Maski ,Prof. Dr. Sanjay Devidas Bhaise, Prof. Mohandas B. Mahajan,Dr.Mansing Harchandsing Rajput	153
38	Women Entrepreneurs in India: Challenges & Opportunities Dr.Laxminarayan C.Kurupatwar	157
39	Empowering Women: Key Drivers of Sustainable Development Prof. Snehal Mane	161
40	Role Of Women's Empowerment In Economic Development Rushikesh Asaram Mhaske	164
41	Imapact of Education on Woman Empowerment Dr.Malini Ramlal Adhav	169

Decadal Changes In Girl Child Of 0-6 Age Group In Jalgaon District–2001 TO 2022

1) **Dr.Devendra Anantramji Maski**

Associate Professor

2) **Prof. Dr. Sanjay Devidas Bhaise**

Professor

3) **Prof. Mohandas B. Mahajan**

Assistant Professor

4) **Dr.Mansing Harchandsing Rajput**

Assistant Professor

Department of Geography

Sau.Rajanitai Nanasaheb Deshmukh Arts, Commerce and Science College, Bhadgaon Dist. Jalgaon

Abstract:-

The population composition is playing major role in the development of nation world-wide. In compare to total population female population is the major factor of population composition and 0-6 age group female numbers are future performs of sex ration of the district of Jalgaon. The child girl sex ration is varied in tahsil wise in the Jalgaon district. The female numbers are increasing decade wise in the Jalgaon district during 2001 to 2022.

Introduction:-

The population composition is the major factor of population. The child sex ratio is the more important factor of population composition, it flashes out the trend of the future population composition of the concerned region. The child sex ratio is defined as the number of females per 1000 males in the age group 0-6 years. In the census 2001, the child sex ratio (0-6 years) was 927 girls per 1000 boys in India, and in the census 2011, the child sex ratio of India was 919 which declined by 8 girls per child. The child sex ratio of 0-6 in Jalgaon district is 842 in the census 2011.

The girl child number in compare to boy's number is very important in the population composition and population study. This number of 0-6 age group girl child population is able to makes future scenario of such concern region or state or nation. Due to least number of female there are many social problems creates in the society. So, balanced number of girl child are very important in the

Key Words:-

Female Ratio, Population Composition, Girl Child etc.

Objectives:-

1. Find out the status of girl child.
2. Find out the ratio of girl child.
3. To know the reason behind it.

Study Region:-

Jalgaon district is extended between 20° 15' 0" to 21° 30' 0" North latitude and 74° 40' 0" to 76° 20' 0" East longitude. The length of the Jalgaon district is 120 km. towards East to West and 110 km. North to South directions. The total area of Jalgaon district is 11765 sq. km. There are 15 talukas in Jalgaon district.

Impact Factor-8.632 (SJIF)

ISSN-2278-9308

B.Aadhar

Single Blind Peer-Reviewed & Refereed Indexed
Multidisciplinary International Research Journal

February - 2024

(CDLX) 460-B
NATIONALSEMINAR
ON

Women Empowerment: Opportunities and Challenges

Chief Editor
Prof. Virag S. Gawande
Director
Aadhar Social
Research & Development
Training Institute Amravati

Executive Editor
Dr.N.N.Gaikwad
Principal
Sau.R.N.D.Arts,
Commerce & Science College,
Bhadgaon,Dist.Jalgaon

Editors
Prof. Dr. S.D. Bhaise
Dr.B.S.Bhalerao
Dr. C. S. Patil
Dr. S.N. Hadoltikar
Dr. G.D. Chaudhari

This Journal is indexed in :

- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmos Impact Factor (CIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.aadharsocial.com

Aadhar PUBLICATIONS

18	भारतातील महिलांच्या आर्थिक सक्षमीकरणाचा अभ्यास रोहिणी भिमराव सुर्यवंशी , डॉ.बाळू श्रावण भालेराव	79
19	भारतीय स्वातंत्र्य लढयात स्त्रियांचे योगदान प्रा.डॉ.सुनिल भालेराव पाटील	84
20	महिला सक्षमीकरणात बचत गटाची भुमिका शुभांगी संजय सोनवणे	89
21	वित्तीय समावेशकता- सर्वसमावेशक विकासाची गरज देवानंद काशिनाथ मंडवधरे	92
22	विषय आदिवासी महिला आणि त्यांचा सामाजिक आर्थिक क्षेत्रातील विकास प्रा. डॉ. सी. एस. पाटिल	96
23	होळकर घराण्यातील काही कर्तृत्ववान स्त्रियांच्या कार्याचा सबअल्टर्न अन्वयार्थ डॉ. पंकजकुमार शंकर प्रेमसागर	99
24	भारतातील स्वातंत्र्यपूर्व व स्वातंत्र्योत्तर काळातील महिलांचे कार्य - स्त्री सबलीकरणवादी दृष्टीकोन प्रा. डॉ. अस्मिता धनवंत सरवैया	103
25	महिला उद्योजकता विकासासाठी शासन पुरस्कृत योजनांचा अभ्यास प्रा. मंगल लक्ष्मण बैनाडे	110
26	महिला सक्षमीकरण संकल्पना व सद्यस्थिती डॉ. अलका अनिल मानकर	114
27	महिला सबलीकरण : संधी आणि आव्हाने श्री. जगदिश विनायक आगळे ,मा. प्रा.डॉ. प्रशांत रामदास बोबडे	118
28	महिलांचे आर्थिक व सामाजिक सक्षमीकरण प्रा. डॉ. हर्षवर्धन दामोदर जाधव , श्री सुनील रमेश सपकाळे	123
29	इको-टूरिझम विकास आणि उष्ण झर्यांच्या पाण्याची औषधी गुणवत्ता: उनपदेव (जळगाव) चा भौगोलिक अभ्यास डॉ. संजय भैसे , डॉ. देवेंद्र मस्की , मोहनदास महाजन	130
30	भारतातील महिला उद्योजिकांचे आर्थिक व सामाजिक विकासातील योगदानातून झालेले महिला सक्षमीकरण प्रा.डॉ. सुनिता प्रमोद चौधरी	134
31	सर्वप्रथम महिला असा बहुमान प्राप्त असलेल्या शास्त्रज्ञ महिलांचा अभ्यास डॉ. भारती प्रमोद गायकवाड	138
32	ग्रामीण महिला सशक्तीकरण धोरणांचा अभ्यास प्रा. डॉ. आर. पी. पाटील ,प्रा.डॉ. जनार्दन जानजी देवरे	141
33	ग्रामीण महिला सक्षमीकरण : 'उमेद' अभियान प्रा.अश्विनी राजेंद्र पाटील	144
34	महिलांच्या समस्या आणि आव्हाने डॉ. प्रा. संतोष मेंढेकर	148
35	पाचोरा तालुक्यातील जिनिंग व प्रेसिंग कामगारांचा शैक्षणिक स्तर व आर्थिक विकास डॉ.मानसिंग हरचंदसिंग राजपूत,डॉ.देवेंद्र अनंतरामजी मस्की	152

**"इको-टूरिझम विकास आणि उष्ण झर्यांच्या पाण्याची औषधी गुणवत्ता: उनपदेव (जळगाव)
चा भौगोलिक अभ्यास"**

डॉ. संजय भैसे *

डॉ. देवेंद्र मस्की**

मोहनदास महाजन***

प्रोफेसर (Geography) व विभाग प्रमुख सौ. र. ना. देशमुख कला, वाणिज्य विज्ञान महाविद्यालय भडगाव

** सहयोगी प्राध्यापक (Geog. Department) सौ. र. ना. देशमुख कला, वाणिज्य विज्ञान महाविद्यालय भडगाव

*** संशोधक विद्यार्थी (भूगोल) व सहायक प्राध्यापक (भूगोल विभाग) सौ. र. ना. देशमुख कला, वाणिज्य विज्ञान

महाविद्यालय भडगाव

गोषवारा:

हा शोधनिबंध महाराष्ट्र राज्यातील जळगाव जिल्ह्यातील चोपडा तालुक्यात असलेल्या उनपदेव गरम पाण्याच्या झऱ्याच्या भौगोलिक आणि पर्यटन पैलूंवर भर देत आहे. अभ्यास क्षेत्र हा ज्वालामुखीच्या निर्मितीमुळे निर्माण झालेल्या जिल्ह्यांच्या पठारी प्रदेशातील सातपुडा पर्वतांचा एक भाग आहे. त्याचे स्थान तापी नदीच्या खोऱ्यात आहे. हा झरा त्याच्या धार्मिक आणि औषधी उपयुक्ततेसाठी प्रसिद्ध आहे.

मुख्य शब्द: तापमान, औषधी, भूविज्ञान वसंत ऋतु, मापदंड.

प्रस्तावना:-

कोमट पाण्याचा झरा, ज्याचे तापमान सामान्यतः मानवी शरीरापेक्षा जास्त असते, त्याला गरम पाण्याचा झरा म्हणतात. गरम पाण्याचे झरे हे नैसर्गिक झरे पाणी म्हणून परिभाषित केले जाऊ शकते ज्यामध्ये पाण्याचे तापमान परिसरापेक्षा थोडे जास्त असते. पृथ्वीच्या अंतर्भागात असलेल्या उष्णतेमुळे गरम पाण्याच्या झऱ्याचे पाणी गरम झाल्याचे म्हटले जाते. या घटनेला भूतापीय घटना म्हणून ओळखले जाते. मुळात पृथ्वीच्या अंतर्भागातील खडकांचे तापमान वाढत्या खोलीबरोबर वाढते. अशा खडकांच्या संपर्कात येणारे पाणी गरम होते आणि त्यामुळे गरम पाण्याच्या झरे निर्माण होतात. अशा उष्ण झऱ्यांच्या पाण्यात औषधी गुणधर्म असल्याचे सांगितले जाते. सामान्य पाण्यापेक्षा अतिरिक्त खनिज सामग्रीसह हे गरम पाण्याचे झरे उपचारात्मक वापरासाठी वापरले जातात. शास्त्रज्ञांच्या म्हणण्यानुसार, वज्रेश्वरी गरम पाण्याच्या झऱ्यांमधील पाणी या भागात पूर्वीच्या ज्वालामुखीच्या उद्रेकाशी एकरूप झाल्यामुळे गरम आहे.

उनपदेव तेथील गरम पाण्याचे झरे गंधकाने समृद्ध असल्याचे म्हटले जाते; जे ते औषधी वापरासाठी आदर्श समजले जातात. त्यामुळे जळगाव जिल्हायातील, व महाराष्ट्रातील अनेक भागातून लोक या पाण्याच्या झऱ्यात आंधोळ करण्यासाठी या ठिकाणी येतात. असे मानले जाते की हे गरम पाण्याचे झरे त्वचेचे सर्व आजार बरे करतात. या गरम पाण्याच्या झऱ्यांचे तापमान सुमारे ४३°C ते ४९°C असते. एका गाय मुखातून हे उष्ण पाणी एका कुंडात पडते. आमच्या अहवालानुसार, "पाणी" हा जीवनाचा अत्यावश्यक भाग आहे आणि म्हणून मी हा हॉट स्प्रिंग विषय अभ्यासासाठी घेतला.

उनपदेव हे सातपुडा डोंगररांगेच्या पायथ्याशी वसलेले आहे आणि हे जिल्ह्यातील एक दुर्गम पवित्र ठिकाण आहे. गरम पाण्याचे झरे हे या मंदिराचे प्रमुख आकर्षण आहे. सातपुडा टेकड्यांवरील इतर गरम पाण्याचे कारंजे म्हणजे सनपदेव आणि निझरदेव. या तिन्ही ठिकाणांचा उल्लेख रामायणाच्या महाकाव्यात आढळतो. गाईच्या मुखातून गरम पाणी वर्षभर वाहत असल्याचे दिसून येते, ज्यामुळे पर्यटकांच्या आकर्षणात आणखी एक भर पडते. गरम पाण्यात त्वचेचे आजार बरे करण्याची ताकद असते असे म्हणतात. हे पवित्र स्थळ रस्त्यांनी जोडलेले आहे. जाण्यासाठी जवळचे रेल्वे स्टेशन जळगाव रेल्वे स्टेशन आहे

मुळात भूविज्ञान हे विज्ञानाचे कार्य आणि "गरम पाण्याच्या औषधी" ची मुख्य यंत्रणा आहे. भूगर्भ शास्त्रीय प्रक्रिया सामान्यतः गुंतागुंतीच्या असतात आणि हवामान, भूविज्ञान, माती आणि वनस्पती यांसारख्या परिवर्तनीयांमध्ये परस्परसंबंध दर्शवतात. भूगर्भातील पाण्याची घटना आणि हालचाल भौतिकशास्त्र, निचरा, भूगर्भशास्त्र रचना आणि जलविज्ञान यांसारख्या अनेक घटकांवर अवलंबून असते.

Impact Factor-8.632 (SJIF)

ISSN-2278-9308

B.Aadhar

Single Blind Peer-Reviewed & Refereed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

February - 2024

(CDLX) 460-B

NATIONALSEMINAR
ON

Women Empowerment: Opportunities and Challenges

Chief Editor

Prof. Virag S. Gawande

Director

Aadhar Social

Research & Development

Training Institute Amravati

Executive Editor

Dr.N.N.Gaikwad

Principal

Sau.R.N.D.Arts,

Commerce & Science College,

Bhadgaon,Dist.Jalgaon

Editors

Prof. Dr. S.D. Bhaise

Dr.B.S.Bhalerao

Dr. C. S. Patil

Dr. S.N. Hadoltikar

Dr. G.D. Chaudhari

This Journal is indexed in :

- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmos Impact Factor (CIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.aadharsocial.com

Aadhar PUBLICATIONS

18	भारतातील महिलांच्या आर्थिक सक्षमीकरणाचा अभ्यास रोहिणी भिमराव सुर्यवंशी , डॉ.बाळू श्रावण भालेराव	79
19	भारतीय स्वातंत्र्य लढयात स्त्रियांचे योगदान प्रा.डॉ.सुनिल भालेराव पाटील	84
20	महिला सक्षमीकरणात वचत गटाची भूमिका शुभांगी संजय सोनवणे	89
21	वित्तीय समावेशकता- सर्वसमावेशक विकासाची गरज देवानंद काशिनाथ मंडवधरे	92
22	विषय आदिवासी महिला आणि त्यांचा सामाजिक आर्थिक क्षेत्रातील विकास प्रा. डॉ. सी. एस. पाटील	96
23	होळकर घराण्यातील काही कर्तृत्ववान स्त्रियांच्या कार्याचा सबअल्टर्न अन्वयार्थ डॉ. पंकजकुमार शंकर प्रेमसागर	99
24	भारतातील स्वातंत्रता पूर्व व स्वातंत्र्योत्तर काळातील महिलांचे कार्य - स्त्री सबलीकरणवादी दृष्टीकोन प्रा. डॉ. अस्मिता धनवंत सरवैया	103
25	महिला उद्योजकता विकासासाठी शासन पुरस्कृत योजनांचा अभ्यास प्रा. मंगल लक्ष्मण बैनाडे	110
26	महिला सक्षमीकरण संकल्पना व सद्यस्थिती डॉ. अलका अनिल मानकर	114
27	महिला सबलीकरण : संधी आणि आव्हाने श्री. जगदिश विनायक आगळे ,मा. प्रा.डॉ. प्रशांत रामदास बोबडे	118
28	महिलांचे आर्थिक व सामाजिक सक्षमीकरण प्रा. डॉ. हर्षवर्धन दामोदर जाधव , श्री सुनील रमेश सपकाळे	123
29	इको-टूरिझम विकास आणि उष्ण झर्यांच्या पाण्याची औषधी गुणवत्ता: उनपदेव (जळगाव) चा भौगोलिक अभ्यास डॉ. संजय भैसे , डॉ. देवेंद्र मस्की , मोहनदास महाजन	130
30	भारतातील महिला उद्योजिकांचे आर्थिक व सामाजिक विकासातील योगदानातून झालेले महिला सक्षमीकरण प्रा.डॉ. सुनिता प्रमोद चौधरी	134
31	सर्वप्रथम महिला असा बहुमान प्राप्त असलेल्या शास्त्रज्ञ महिलांचा अभ्यास डॉ. भारती प्रमोद गायकवाड	138
32	ग्रामीण महिला सशक्तीकरण धोरणांचा अभ्यास प्रा. डॉ. आर. पी. पाटील , प्रा.डॉ. जनार्दन जानजी देवरे	141
33	ग्रामीण महिला सक्षमीकरण : 'उमेद' अभियान प्रा.अश्विनी राजेंद्र पाटील	144
34	महिलांच्या समस्या आणि आव्हाने डॉ. प्रा. संतोष मेंढेकर	148
35	पाचोरा तालुक्यातील जिनिंग व प्रेसिंग कामगारांचा शैक्षणिक स्तर व आर्थिक विकास डॉ.मानसिंग हरचंदसिंग राजपूत, डॉ.देवेंद्र अनंतरामजी मस्की	152

पचोरा तालुक्यातील जिनिंग व प्रेसिंग कामगारांचा शैक्षणिक स्तर व आर्थिक विकास

डॉ.मानसिंग हरचंदसिंग राजपूत

सहाय्यक प्राध्यापक

भूगोल विभाग

सौ.र.ना.दे.कला,वाणिज्य व

भडगांव ता.भडगांव जि.जळगांव

डॉ.देवेंद्र अनंतरामजी मस्की

सहयोगी प्राध्यापक

भूगोल विभाग

सौ.र.ना.दे.कला,वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय

प्रस्तावना:-

जळगाव जिल्हा हा कापूस उत्पादक जिल्हा मानला जातो जिल्हा याच्या बहुतांश तालुक्यात प्रमुख नकदी पिक म्हणून कापूस उत्पादनास प्राधान्य दिले जाते. परिणामी त्यावरील प्रक्रिया उदयोगाची निर्मिती देखील मोठ्याप्रमाणात झालेली दिसते सदर संशोधन कार्य हेतुने जळगाव जिल्ह्यातील पाचोरा तालुक्याचा विचार करण्यात आला आहे.कापसावरील प्रक्रिया उदयोग म्हणजे जिनिंग व प्रेसिंग होय. हे कार्य शारीरिक कष्टाचे मानले जाते. यात कार्यरत कामगारांचा उदरनिर्वाह या व्यवसायावर चालतो. परंतु त्यांना अनेक समस्यांना तोंड द्यावे लागते त्यात कामातील अनियमितता, आर्थिक समस्या व शैक्षणिक पात्रता नसल्याने जाणवणाऱ्या समस्या अशा सर्व घटकांचा उहापोह करण्यासाठी संशोधकाने जिनिंग प्रेसिंग व्यवसायातील कार्यरत कामगारांचा अभ्यास करण्याचे निश्चित केले आहे

उद्दीष्टे:-

- १)पाचोरा तालुक्यातील जिनिंग प्रेसिंग व्यवसायाचा अभ्यास करणे.
- २)पाचोरा तालुक्यातील जिनिंग प्रेसिंग व्यवसायात कार्यरत कामगारांचा शैक्षणिक स्तर तपासणे .
- ३)पाचोरा तालुक्यातील जिनिंग प्रेसिंग व्यवसायात कार्यरत कामगारांच्या समस्यांचा शोध घेणे.
- ४)पाचोरा तालुक्यातील जिनिंग प्रेसिंग व्यवसायातील कार्यरत कामगारांचा वयोगट तपासणे.
- ५)पाचोरा तालुक्यातील जिनिंग प्रेसिंग व्यवसायातील स्त्री कामगारांचे प्रमाण तपासणे.

गृहितक:-

पाचोरा तालुक्यातील जिनिंग प्रेसिंग कामगारांच्या शैक्षणिक स्तरानुसार त्यांचा आर्थिक विकास यांचा संबंध आहे.

अभ्यास क्षेत्र:-

सदर संशोधन अभ्यासाचे कार्यक्षेत्र म्हणून उत्तर महाराष्ट्रातील एक जळगाव जिल्हा व त्यातील प्रमुख कापूस उत्पादक तालुका पाचोरा विचारात घेतला असून पाचोरा तालुक्यात वर्तमानस्थिती मध्ये ०३ जिनिंग प्रेसिंग कार्यरत असून त्या शहरापासून १० कि.मी अंतरांच्या आत कार्यरत आहेत. पाचोरा तालुक्यात भौतिक व वाहतुक सुविधा,रेल्वे वाहतुक सुविधा सुसज्ज अशा परिस्थितीत असल्याने सदर कार्यासाठी पाचोरा तालुक्यास अभ्यास क्षेत्र म्हणून निवडण्यात आले आहे.

संशोधन पध्दती:-

सदर कार्यासाठी आधार सामग्री, तथ्य संकलन या सोबत प्राथमिक व द्वितीय स्त्रोतांच्या आधारे माहिती गोळा करण्याचा प्रयत्न केला आहे. त्यात प्राथमिक स्त्रोत म्हणून प्रश्नावली व प्रत्यक्ष मुलाखती मधुन माहिती गोळा करुन तिचे विश्लेषण करण्यात आले आहे.

तसेच दुय्यम स्त्रोत मध्ये जिनिंग प्रेसिंग चावार्पाक अहवाल तालुक्यातील उत्पन्न प्रमाण आकडेवारी च्या आधारावर माहिती गोळा करून सदर माहितीची टक्केवारी मांडण्याचा प्रयत्न केला आहे. तक्ते व सारणी माहिती दर्शविण्यात आली आहे.

Impact Factor-8.632 (SJIF)

ISSN-2278-9308

B.Aadhar

Single Blind Peer-Reviewed & Refereed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

February - 2024

(CDLX) 460-C
NATIONALSEMINAR
ON

Women Empowerment: Opportunities and Challenges

Chief Editor
Prof. Virag S. Gawande
Director
Aadhar Social
Research & Development
Training Institute Amravati

Executive Editor
Dr.N.N.Gaikwad
Principal
Sau.R.N.D.Arts,
Commerce & Science College,
Bhadgaon,Dist.Jalgaon

Editors
Prof. Dr. S.D. Bhaise
Dr.B.S.Bhalerao
Dr. C. S. Patil
Dr. S.N. Hadoltikar
Dr. G.D. Chaudhari

This Journal is indexed in :

- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmos Impact Factor (CIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.aadharsocial.com

Aadhar PUBLICATIONS

INDEX

No.	Title of the Paper	Authors' Name	Page No.
1	Impact of Education in Women Empowerment	Dr. Rajesh Bhausahab Lahane	1
2	Role of Women Entrepreneurship in Social and Economic Development	Dr. Choudhari Rekha Laxmanrao	6
3	The Role of Micro Finance in Women Empowerment through Women Entrepreneurship Development(Under the Funded By MRP, SRTMU.Nanded)	Dr.M.S.Parturkar	9
4	The Changing Role of Civil Society and NGOs in Achieving Women's Development in India	Prof.Prashant Namdeo Ingole	12
5	An analytical study: Role of self-help group in women empowerment in Bhokardan Taluka	Dr. Bharat Nayabrao Pimple	17
6	Development of Women consumer behavior of detergent powder product marathwada region	Dr Vinod Ambhore , Dr. Vitthal Dhondiba Jadhav	21
7	Entrepreneurship And Women-Led Businesses	Dr V.P.Kawade , K.Pratish	27
8	Opportunities and Challenges of Women entrepreneurship in Karnataka- A study in Bidar District of Karnataka	Dr. Jaibharat Madivalappa Mangeshkar	31
9	A study of gender differences in academic achievement and academic resilience of distance learners.	Sameeksha Sadotra	36
10	Women's Contribution to the Indian Independence Movement: A Historical Perspective	Dr. Neha Narendra Pathak	43
11	Government Initiatives To Encourage Women Entrepreneurs: Current State Of Selected Schemes.	Kanchan L. Parmar	46
12	The Contribution of Women in Indian Freedom Movement	Mr. Madhavrao Ashok Patil	50
13	A Critical study of Women's Political Participation in India after Independence	Dr. Pramod Machhindra Nil	53
14	A study of the crucial role of pregnant and lactating women in achieving sustainable development goals with specific reference to women from vulnerable families residing in Janata Vasahat, Pune city, Maharashtra	Sutradhar Tapas , Rao Mrinal ,Dr. Badgujar Nitin	55
15	Transforming Societies: The Impact of women-led entrepreneurship on Women empowerment	Geeta N. Mehra , Dr. Rakesh Chaudhari	59
16	Influence of Higher Education on Empowering Women in West Bengal	Patrashila Sarkar , Dr. Biswajit Chatterjee	63
17	Role of Women in Industrialization & Social Changes in Dadra Nagar Haveli	Dr. Sanjay Bhaise , Dr. Devendra Maski Mr. Laximichand Sonawane, Prin. N. N. Gaikwad	69
18	Analysis Of Female Work Participation Based On Sex Ratio Of Marginal Workers In Jalgaon District (Ms)	Jaywantrao G. Patil	73
19	Entrepreneurship And Women-Led Businesses	Dr Memon Ubed Yusuf	78

Role of Women in Industrialization & Social Changes in Dadra Nagar Haveli

Dr. Sanjay Bhaise* Dr. Devendra Maski **

Mr. Laximichand Sonawane*** Prin. N. N. Gaikwad****

*Professor in Geography & Head Dept of Geography Sau.R N Deshmukh Arts, Commerce & Science College Bhadgaon dist- Jalgaon

**Associate Professor Sau.R N Deshmukh Arts, Commerce & Science College Bhadgaon Dist- Jalgaon

***Research students (Geography)& Assistant Teacher in Central School in DNH Silvassa

****Principal, Sau. R N Deshmukh Arts, Commerce & Science College Bhadgaon Dist- Jalgaon

ABSTRACT:-

The basic economic activity of the territory is agriculture involving about 60% of the working population. The total land area under cultivation is 236.27 square kilometers (58,380 acres) i.e. 48% of the total geographical area. Agriculture sector has given a major boost to the economy of DNH.

Another major contributor to the economy is the manufacturing industries. Due to heavy industrialization in the region owing to tax sops for industries in the union territories, steady growth in employment has been observed. The employment generation is increasing at a pace of 5% per annum.

Industrialization in the area began in 1965 when the first industrial unit in the UT was started at Piparia, Silvassa in the cooperative sector by Dan Udyog Sahakari Sangh Ltd, following which three industrial estates were established at Masat (1976), Khadoli (1982) and Silvassa (1985). Earlier (before 1965) only traditional craftsmen who made clay pots, leather items, viz., chappals, shoes and some other items of bamboo were present. Since there was no sales tax in the UT, it attracted many entrepreneurs. Around 30 new units comprising Engineering, fabric weaving units and dyeing and printing units were established until 1970.

INTRODUCTION:-

Industrialization of a country means the inclusion of manufacturing industries in addition to agricultural industries to develop the country. A country which is based only on agriculture cannot develop as much as an industrialized country can. In fact, both of these are the pillars that sustain a stable economy for a country. Despite the disadvantages of industrialization affecting the environment and people's health, the country remains underdeveloped. Industrialization is necessary to strengthen the economy along with technological advancement of the country. Industrialization in India started in 1854 with the first cotton mill in Bombay. Since then India has always progressed in its industrial system and thus from an underdeveloped country to a developing country. Economy plays an important role in the growth of every country around the world. Economy is what gives a developed country an identity. The economy of developed countries mainly depends on the industrial sector while the economy of underdeveloped countries mainly depends on the agricultural sector. Industrialization plays an important role in bringing about economic changes in numerous countries around the world to revive economic conditions and industrialization in India also brought about the same change.

SELECTION OF THE STUDY AREA:

Dadra and Nagar Haveli is a district of the union territory of in western India and extend of this union territory of Latitude: 30° 42' N Longitude: 76° 54' E. It is composed of two separate geographical area Dadra & Nagar Haveli, located in between Maharashtra and Gujarat states and other, which is surrounded by Gujarat. Silvassa is the administrative headquarters of Dadra and Nagar Haveli.

Every coin has two sides in the same way Dadara & Nagar Haveli is developed in the context of industry but if we look at other sides we find that the society, community is still backward by their social & economical condition. Due to such reason it is required to research on said topic. In order to

Impact Factor-8.632 (SJIF)

ISSN-2278-9308

B.Aadhar

Single Blind Peer-Reviewed & Refereed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

February - 2024

(CDLX) 460-A
NATIONALSEMINAR
ON

Women Empowerment: Opportunities and Challenges

Chief Editor
Prof. Virag S. Gawande
Director
Aadhar Social
Research & Development
Training Institute Amravati

Executive Editor
Dr.N.N.Gaikwad
Principal
Sau.R.N.D.Arts,
Commerce & Science College,
Bhadgaon,Dist.Jalgaon

Editors
Prof. Dr. S.D. Bhaise
Dr. B.S. Bhalerao
Dr. C. S. Patil
Dr. S.N. Hadoltikar
Dr. G.D. Chaudhari

This Journal is indexed in :

- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmos Impact Factor (CIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.aadharsocial.com

Aadhar PUBLICATIONS

18	Role of NGO's Self Help Groups in Woman Empowerment Deshmukh Shrikant Suresh Rao	71
19	Constitutional Guarantees and Gender Equality: Advancing Women's Empowerment in India Dr Lalita Niteen Bhosle, Jayanthi Rajkumar Kumbhar	75
20	Marketing strategies of the Parma industry Dr. Vinod Govindrao Ambhore	80
21	Transforming societies: the impact of women-led entrepreneurship on women empowerment Geeta N. Mehra , Dr. Rakesh Chaudhari	85
22	Access to economic resources and financial literacy Miss. Bhagyashree S. Magar	89
23	Role of Crop Insurance in Sustainable Agriculture: Lessons Learned and Future Directions Mr. Mangesh D. Jadhav	93
24	Women Empowerment Through Self-Help Groups: With Special Reference To Mahur Taluka In Nanded District (MS) Mr. Donde Anil Bhimrao	96
25	Impact of micro, small & medium enterprises in Women empowerment Nikam Samadhan Shrawan , Dr. Dhembre Sikandar Ramrao	100
26	Women Empowerment And Challenges Deepali Sadavarte	105
27	A study of financial benefits of scheduled caste scheduled tribe women under central government's stand - up scheme. Mr. Pramod Arjun Panpatil	110
28	Women Empowerment: Status and need in Malegaon City Fauziya Perveen Khursheed Ahmed	112
29	Women's Empowerment: From Challenges To Job Satisfaction In The Workplace Neha Rohit Patil ,Dr. Sharad Vitthal Bhope	120
30	Socio-Economic study of Women Entrepreneur with special reference to Jalgaon District Dr. Vishal Pandurang Hause , M.J.Gaikwad	124
31	Indian Economy And Women Empowerment Mr. Shahul J. Chhadidar , Dr. S.V.Gande sir	128
32	Empowering Women: The Transformative Role of NGO Self-Help Groups Ms. Saniya Ulhas Shiurkar	131
33	The Role of Media in Shaping Perceptions of Women's Empowerment Dr. Dasharath Vasant Kale	133
34	Intersecting Injustice: Exploring the links of Gender, Technology, and Digital Abuse from a Feminist Perspective with special focus on adolescent girls (Age group 14-17) Shraddha Kadam	136
35	Women Empowerment and Government Assistance to Women Entrepreneurs Dr. Syeda Khatoon , Sarita	139
36	The Role of Women in Vegetable Selling at Village in the Western Part of Jalgaon Distric Mr. Dhanraj Patil , Dr. S K Mahajan , Dr. Sanjay Bhaise	147

“The Role of Women in Vegetable Selling at Village in the Western Part of Jalgaon District”

Mr. Dhanraj Patil * Dr. S K Mahajan** Dr. Sanjay Bhaise***

*Sau. Rajanitai Nanasahab Deshmukh Arts, Commerce & Science College Bhadgaon Dist- Jalgaon
** (Associate Professor) Kisan College Parola

*** (Reserch Student Geography) Sau. Rajanitai Nanasahab Deshmukh Arts, Commerce & Science College Bhadgaon Dist- Jalgaon

1.1: ABSTRACT:

India is one of the many important vegetable producing countries in the world. In production, it ranks second after China. The main aim of the study is to analyze the production and marketing structure in terms of production, marketable surplus, seasonal variations in arrivals and prices, marketing costs, marketing margins and to identify the constraints in the production and marketing of vegetables. For this purpose, the Western part of Jalgaon district has been selected.

The primary as well as secondary data has been used to achieve the objectives of the study. The study was conducted on a sample of 200 farmers, 30 commission agents/wholesalers and 50 retailers. i.e. cauliflower, tomato and cabbage were finally selected for the study. Appropriate statistical techniques like time series analysis, regression analysis, correlation analysis, simple averages etc. were used for the analysis of data.

1.2: INTRODUCTION:

India has tremendous potential for increasing production of vegetables. Manifold efforts have been made to increase their production level. The cultivable area assigned to vegetables and productions of these crops in the country have been increasing year after year during the Post-Green Revolution period and the country is heading towards another revolution in the form of 'Golden Revolution.' The international trade in vegetables has expanded rapidly.

A variety of vegetables are grown in different districts of Maharashtra, which can be marketed with advantage in rest of India. Main vegetable crops grow in the western part of Jalgaon district are tomato, chilies, cauliflower etc. Being labour intensive, vegetable production also offers better employment opportunities for rural masses especially women. In vegetable crops are generally grown in open fields; therefore, the cost of cultivation is lower as compared to protected cultivation followed in the western part of Jalgaon district. The total area and production of vegetables in the western part of Jalgaon district increased from hectares and hundreds of tones during the year 2021 to 2022.

Vegetables play an important role in agriculture and industrial economy. These crops, which are perishable, are important constituents of the human diet. Vegetables were an integral food item the past civilizations, their real scientific importance as a source of some vital constituents of human health came into light recently. Moreover, in a country like India, where 20-40 percent of the population is vegetarian, the necessity of vegetables in our diet is evident. Almost all vegetables contain varying amount of nutrients, such as carbohydrates, fats, proteins, vitamins, minerals, etc. While carbohydrates, fats and proteins can be derived from other foods like cereals, sugar, pulse and oil too, but vitamins and minerals are mainly obtained from vegetables.

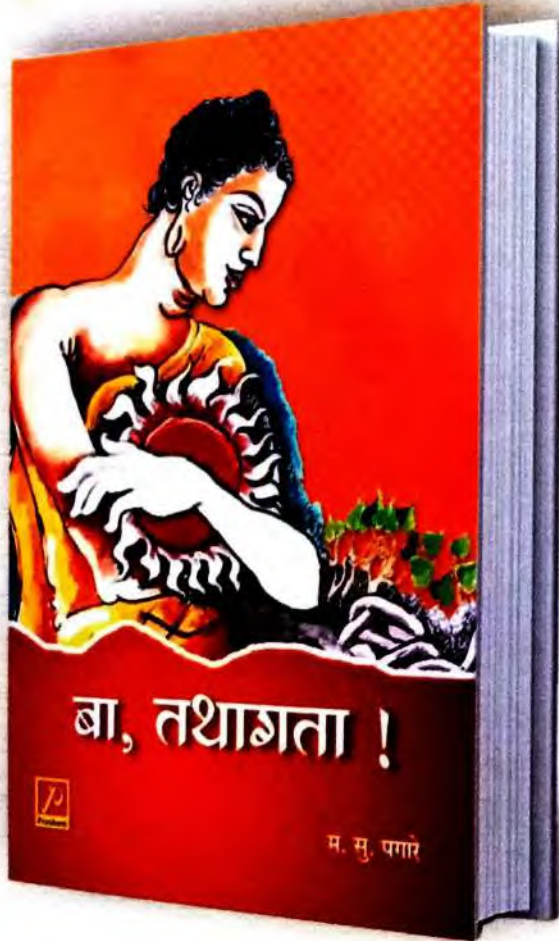
SELECTION OF THE STUDY AREA:

For this case study, the researcher has selected the western part of Jalgaon district. This is second biggest urban centre in the district. The western part is composed of industries, businesses, educational and cultural centers etc. It also has a good network of vegetable markets. At the time of the study there were 5780 vegetable producers, 3842 vendors and 98 middlemen in the study area. In order to investigate some of these problems vegetable vendors, agents, producers have been selected for the study.

म. सु. पगारे लिखित

बा, तथागता!

मानवतावादी सौंदर्यशास्त्र

- संपादक -
डॉ. रमेश माने

म. सु. पगारे लिखित

‘बा, तथागता!’ :

मानवतावादी सौंदर्यशास्त्र

-: संपादक :-

डॉ. रमेश माने

प्रशांत पब्लिकेशन्स

प्रशांत पब्लिकेशन्स

'बा, तथागता!' : मानवतावादी सौंदर्यशास्त्र

'Ba, Tathagata!' : Manavtawadi Saundaryshastra

© संपा. डॉ. रमेश माने व लेखांचे लेखक

संवाद : ९८९०३३१२३७

Email : rameshmane1947@gmail.com

प्रकाशक

रंगराव पाटील

प्रशांत पब्लिकेशन्स

३, प्रताप नगर, श्री संत ज्ञानेश्वर मंदिर रोड,

नूतन मराठा महाविद्यालयाजवळ, जळगाव ४२५००१.

दूरध्वनी : ०२५७-२२३५५२०, २२३२८००

Email : prashantpublication.jal@gmail.com

Website : www.prashantpublications.com

पहिली आवृत्ती : २५ जानेवारी २०२४ (पौर्णिमा)

ISBN 978-81-19120-42-0

मुद्रण : थॉमसन प्रेस (इंडिया) लि., दिल्ली

अक्षरजुळवणी : प्रशांत पब्लिकेशन्स

मूल्य : ₹ 395/-

या पुस्तकातील कोणताही मजकूर, कोणत्याही स्वरूपात वा माध्यमात पुनर्प्रकाशित अथवा संग्रहित करण्यासाठी लेखक/प्रकाशक दोघांचीही लेखी पूर्वपरवानगी घेणे बंधनकारक आहे. या पुस्तकात मांडण्यात आलेली मते आणि दृष्टिकोन लेखकाचे स्वतःचे आहेत. प्रकाशक व संपादक सर्वच मतांशी सहमत असतीलच असे नाही.

२ | प्रशांत पब्लिकेशन्स

-: अनुक्रमणिका :-

१. मराठी बौद्ध साहित्यातील पहिले खंडकाव्य: 'बा, तथागता !' ... २७
- जयसिंग वाघ
२. 'बा, तथागता !' बोधी मानस अभिव्यक्त करणारे प्रज्ञाकाव्य ... ४१
- डॉ. कमलाकर पायस
३. गंभीर आशयाची सुलभ मांडणी : 'बा, तथागता !' ५४
- डॉ. अक्षय किशोर घोरपडे
४. तथागत गौतम बुद्धांचे जीवन आणि तत्त्वज्ञान याची
चिंतनशील अभिव्यक्ती : 'बा, तथागता !' ६८
- डॉ. योगेश महाले
५. धर्म आणि मानवतेचा चिकित्सक अनुबंध शोधणारे
विशालकाव्य 'बा, तथागता !' ८३
- डॉ. धनराज तोताराम धनगर
६. 'बा, तथागता !' : भगवंताचे जीवन काव्य ९७
- आचार्य महानागरत्न
७. बुद्ध विचारांचे प्रयोगशील काव्यात्मक अधिष्ठान :
'बा तथागता..!' १०६
- डॉ. संजीवकुमार सोनवणे
८. मानव कल्याणाच्या सम्यक् मार्गाचा विवेकनिष्ठ प्रवास :
'बा तथागता !' १२१
- अॅड. विलास मोरे
९. बुद्ध तत्त्वविचारांचे सम्यक् दर्शन : 'बा, तथागता !' १२८
- डॉ. अतुल मधुकरराव देशमुख
१०. 'बा, तथागता !' बुद्धविचाराचा काव्यात्म आविष्कार १३४
- प्रा. डॉ. शैलेंद्र धर्मदास लेंडे
११. माणुसकीचा विचार पेरणारे महाकाव्य : 'बा, तथागता!' १५६
- प्रा. डॉ. वासुदेव सोमाजी वले

बुद्ध तत्त्वविचारांचे सम्यक् दर्शन : 'बा, तथागता !'

- डॉ. अतुल मधुकरराव देशमुख

.....

“जिथे चारोळ्या, आरोळ्या आणि आठोड्यांचे संग्रह सहज निघू लागले तिथे डॉ. म. सु. पगारे यांचे हे दीर्घकाव्य म्हणजे मराठी साहित्यातील एक अद्भुत घटना आहे. सिद्धार्थ गौतमांच्या जीवनावर असंख्य कविता, गाणी, कादंबऱ्या, नाटके रचली आणि गायली गेली आहेत तोच 'तथागत' या दीर्घकाव्याचा विषय आहे. बहुधा कवीचे आणि तथागताचे फक्त विचारांचेच नव्हे तर भावनेचेदेखील नाते असावे. त्याशिवाय 'बा, तथागता!' चा हा प्रवास शक्य नाही.”

.....

डॉ. म. सु. पगारे हे मराठी साहित्यात चिंतनशील लेखन करणारे एक लेखक आणि संवेदनशील कवी म्हणून परिचित आहेत. त्यांनी आपल्या लेखनातून आंबेडकरी विचारांची बांधिलकी जपली असून ते मानवतावादी विचारवंत म्हणून साहित्य क्षेत्रात ज्ञात आहेत. साहित्यामधली त्यांची सृजनशीलता वाखाणण्याजोगी आहे. एकूण ३३ पुस्तकांचे लिखाण करून त्यांचा हा प्रवास अविरतपणे सुरू आहे. दलित साहित्याची मांडणी करित असताना थेट परदेशात आपल्या अभ्यासाचा ठसा उमटवणारा हा अवलिया लोकसाहित्यात इहवाद आणि समाजभाषा रुजवताना साहित्यक्षेत्राने पाहिला आहे. त्यांच्या या दीर्घ साहित्य प्रवासातला एक नवा टप्पा म्हणजे अलीकडेच प्रकाशित झालेले त्यांचे दीर्घकाव्य 'बा, तथागता !' होय. दोनशेहून अधिक पानांचे हे दीर्घकाव्य आहे आणि त्यांनी प्रत्येक पानात तथागतांचा विचार आणि तत्त्वज्ञान मांडले आहे. जिथे चारोळ्या, आरोळ्या आणि आठोड्यांचे संग्रह सहज निघू लागले तिथे डॉ. म. सु. पगारे यांचे हे दीर्घकाव्य म्हणजे मराठी साहित्यातील एक अद्भुत घटना आहे. या दीर्घकाव्याचा विषय तरी कोणता असावा? ज्या सिद्धार्थ गौतमांच्या जीवनावर असंख्य कविता, गाणी, कादंबऱ्या, नाटके रचली आणि गायली गेली आहेत तोच 'तथागत' या दीर्घकाव्याचा विषय आहे. बहुधा कवीचे आणि तथागताचे फक्त विचारांचेच नव्हे तर भावनेचेदेखील नाते असावे. त्याशिवाय 'बा, तथागता !' चा हा प्रवास शक्य नाही.

Impact Factor : 6.625 | Special Issue : 328(A) | Oct. 2023 | E-ISSN : 2348-7143

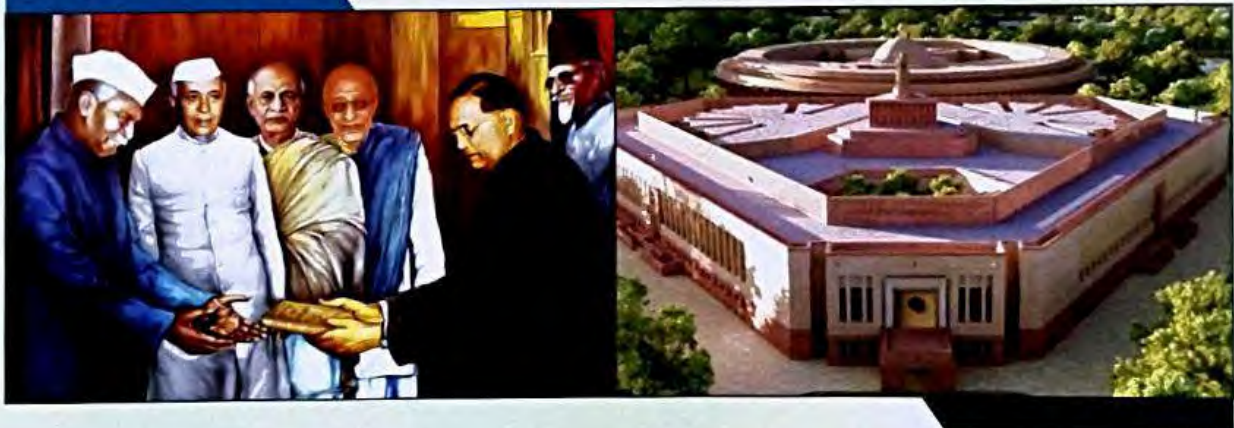
INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S
RESEARCH JOURNEY

Multidisciplinary International E-Research Journal

PEER REVIEWED, REFEREED AND INDEXED JOURNAL

Contemporary Constitutional Issues :

**and its Historical - Philosophical - Social -
Economic - Security - Political Implication**

For Details Visit To : www.researchjourney.net

- EDITOR -

Dr. Arun B. Jain ▪ Dr. Vijay S. Tunte

- CHIEF EDITOR -

Dr. Dhanraj T. Dhangar

- EXECUTIVE EDITORS -

**Dr. G. H. Nikumbh ▪ Dr. H. D. Jadhav
Dr. D. R. Chaudhari ▪ Dr. M. G. Bhusnar**

Printed By : **Academic Book Publications**

34. समान नागरी संहिता : एक समकालीन विश्लेषण 150
प्रा. कांतिलाल गोवा वसावे, प्रा.डॉ. जयेश विक्रम पाडवी
35. लैंगिक समानता आणि आरोग्य विषयक सुरक्षा : ग्रामीण महिलांच्या वैयक्तिक आरोग्य विषयक साधनांच्या उपयोग संबंधीचे अध्ययन 152
ज्योती संजय जोशी, प्रा. डॉ. भरत दशरथ खंडागळे
36. मानवी हक्क कायदा आणि भारतीय स्त्रीया..... 155
निलेश देविदास पाटील
37. वस्तू व सेवा कर बाबत केंद्र व राज्य आर्थिक संबंध : एक अध्ययन 159
प्रा. शुभम सुरवाडे
38. भारतीय बँकांची अनुत्पादक मालमत्तेची कारणे व उपाय : एक अध्ययन 163
प्रा.सचिन रामचंद्र आवटे
39. बाळाजी विश्वनाथ पेशवे : एक चिकित्सक अध्ययन 166
श्री. विजय सुखदेवराव निमजे
40. भारतातील लिंगभाव समानता : चिंता व चिंतन..... 168
डॉ.अशोक रामसिंग वसावे
41. संविधानाचे अमृत महोत्सव व संविधानिक मूल्यांची वाटचाल : एक दृष्टिक्षेप..... 173
डॉ.रविंद्र संतोष माळी
42. अभिव्यक्ती स्वातंत्र्य आणि मराठी भाषा, साहित्य व संस्कृती : एक अध्ययन 177
प्रा. डॉ. संजय शांताराम पाटील
43. भारतीय संविधानातील आरक्षण धोरण आणि बहुविध समाज घटकांच्या मागणीचे अध्ययन..... 181
श्री. शांताराम महादेव तायडे, प्रा. डॉ. संतोष शिवकुमार खत्री
44. अंदाजपत्रक आणि आर्थिक-सामाजिक विकास : एक अन्वयार्थ..... 185
सोनुसिंग प्रल्हाद पाटील
45. नागरिकत्व सुधारणा विधयेक आणि राजकीय पक्षांची बदलती भूमिका : एक अध्ययन 189
प्रा.संदीप भानुदास गवते
46. जालियनवालाबाग हत्याकांडाची पुनरावृत्ती : नंदुरबार जिल्ह्यातील आदिवासींचा रावलापाणी येथील नरसंहार विशेष संदर्भ 192
मनोहर रूपचंद शिंदे, प्रा. डॉ. धनंजय रमाकांत चौधरी
47. भारतीय राज्यघटना आणि कलम 370 चा विशेषाधिकार : एक अध्ययन 195
डॉ. चंद्रकांत सिद्धार्थ कढे
48. भारतीय राज्यघटना : इंटरनेट आणि डिजिटल अधिकार..... 199
प्रा. डॉ. बालाजी विठ्ठलराव पवार
49. भारतीय संविधान : वंचित घटकांसाठी आर्थिक तरतूदींचे चिकित्सक अध्ययन..... 202
प्रा. मिलींदकुमार सुधाकर मघाडे
- ✓ 50. भारतीय संविधान : विमुक्त जाती व भटक्या जमाती करिता संवैधानिक तरतूदींचे अध्ययन..... 205
सुबोध महादेव वाकोडे, डॉ. बाळू श्रावण भालेराव
51. आदिवासी प्रवर्गांच्या संविधानातील आर्थिक व सामाजिक तरतूदी : एक दृष्टिक्षेप 208
मिस. गौरी साळुंके, प्रोफेसर डॉ. के.पी. देशमुख
52. भारतीय राज्यघटनेचे उद्देश : एक तात्त्विक अध्ययन 211
प्रा.रमेश पावरा

भारतीय संविधान : विमुक्त जाती व भटक्या जमाती करिता संवैधानिक तरतुदींचे अध्ययन

सुबोध महादेव वाकोडे

संशोधक विद्यार्थी, क. ब. चौ. उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ, जळगाव

डॉ. बाळू श्रावण भालेराव

सहयोगी प्राध्यापक, सौ. रजनीताई नानासाहेब देशमुख वाणिज्य आणि विज्ञान महाविद्यालय, भडगाव जि.जळगाव

प्रस्तावना :

भारतीय संविधान हे संपूर्ण भारतीय जनतेचे उत्थान करणारे सशक्त मार्गदर्शिका आहे, भारतात जाती-जमाती, समुदाय, समाज यांमध्ये विविधता आढळते, या सर्वांना कायद्याने समान पातळीवर भेदभावमुक्त जीवन जगण्याची संधी हे संविधान प्रदान करते. त्याकरिता वंचित, उपेक्षित, प्रताडित अशा समाजाला विशेष सवलती किंवा तरतुदी करून या समाजाला सर्वसामान्य समाजाच्या बरोबरीने जीवन जगण्याची हमी सुद्धा प्रदान करते. यामध्ये विशेषत्वाने अनुसूचित जाती, अनुसूचित जमाती, विमुक्त जाती व भटक्या जमाती, इतर मागास प्रवर्ग, आर्थिक दुर्बल घटक, धार्मिक अल्पसंख्यांक, भाषिक अल्पसंख्यांक इ. ना सामाजिक व आर्थिक जीवनमान उंचावण्यासाठी कायद्याद्वारे विविध तरतुदी केल्या आहेत. भारतीय संविधानात २५ भाग, १२ परिशिष्टे व ४४८ (जानेवारी २०२० पर्यंत) कलमांचा समावेश असून ही जगातली सर्वात मोठी लिखित राज्यघटना आहे. ती अंशतः लवचिक व अंशतः परिदृढ आहे. भारतीय संविधानाच्या सोळाव्या भागामध्ये कलम ३३० पासून ते ३४२ पर्यंत भारतातील विवक्षित वर्गासंबंधीच्या विशेष तरतुदी नमूद केल्या आहेत. उपरोक्त सर्वच विवक्षित घटकांच्या हितसंबंधाचे रक्षण त्याद्वारे केले जाते, ह्या हितसंबंधास बाधा आणणाऱ्या घटकांवर कायदेशीर कारवाई करण्याचे प्रावधान सुद्धा त्यात नमूद केले आहे.

भटक्या-विमुक्त जाती-जमाती हा अशाच पूर्वलक्षी प्रभावाने दुर्लक्षित समाज घटक आहे. गावगाड्यांच्या साह्याने भटकंती करून आपल्या कलाकुसरीने व लोकांचे मनोरंजन करून उदरनिर्वाह करणारी ही जमात आहे. स्वातंत्र्यपूर्व काळापासून जातीव्यवस्था आणि शासनव्यवस्था अशा दुहेरी शोषणाचा सामना कराव्या लागणाऱ्या विमुक्त जाती आणि भटक्या जमाती या समाजघटकांना पुढे भारत स्वतंत्र झाल्यानंतर भारतीय संविधानामध्ये रक्षणासाठी, सुरक्षिततेसाठी, सन्मानासाठी व आर्थिक विकासासाठी अनेक कायदे निर्माण करण्यात आले आहेत, शासकीय योजना आणि धोरणे आखण्यात आले आहेत. परंतु सर्व काही धोरणे योजनांची अंमलबजावणी झाल्यानंतर उपरोक्त समाजघटकांच्या जीवनामध्ये बदल होणे आवश्यक होते परंतु वास्तव परिस्थिती मध्ये प्रचंड विरोधाभास असल्याचे दिसून येते. संपूर्ण भारतभर कमी अधिक संख्येने विखुरलेल्या विमुक्त जाती व भटक्या जमाती उपजीविकेसाठी गावगाड्यांच्या सानिध्यात भटकंती करीत असत, एकविसाव्या शतकात हे प्रमाण कमी होत असलेले दिसत असले तरी हा समाज पूर्णपणे स्थिरस्थायी झालेला आढळत नाही.

उद्दिष्टे :

१. विमुक्त जाती व भटक्या जमातींच्या संरक्षणासाठी व सक्षमीकरणासाठी असलेल्या संवैधानिक तरतुदींचा अभ्यास करणे.
२. विमुक्त जाती आणि भटक्या जमातींच्या उत्थानासाठी शासनाने स्थापलेल्या आयोग व समित्यांचा अभ्यास करणे.

संशोधन पद्धती :

प्रस्तुत संशोधनासाठी वर्णनात्मक संशोधन पद्धतीचा उपयोग केला आहे. ज्यामध्ये द्वितीय स्रोतांद्वारे तथ्य संकलन करण्यात आले

असून भारतीय संविधानाची सुधारित आवृत्ती, व संविधानाच्या मार्गदर्शक तत्वानुसार विविध आयोगांच्या शिफारशी, शासनाच्या महामंडळांमार्फत लागू केलेल्या योजनांची आकडेवारी, विविध संदर्भ ग्रंथ, पुस्तके, मासिके, नियतकालिके, वर्तमानपत्रे, प्रलेख, प्रकाशित व अप्रकाशित संशोधन अहवाल, ब्लॉग, वेबसाइट्स इ. चा आधार घेऊन मांडणी करण्यात आली आहे.

संशोधनाचे महत्त्व :

प्रस्तुत संशोधनाद्वारे विमुक्त जाती आणि भटक्या जमाती यांच्या प्रगतीस कारक असलेल्या संवैधानिक तरतुदींचा शोध घेऊन त्याआधारे भारत सरकार व महाराष्ट्र सरकारने आयोग व समित्यांचा अभ्यास केल्यानंतर विमुक्त जाती व भटक्या जमाती यांच्या स्थितीत सुधारणा झाली आहे किंवा नाही हे तपासणे, हे या संशोधनाचे महत्त्व आहे.

१. विमुक्त जाती व भटक्या जमातींच्या संवैधानिक तरतुदी :

भारतीय संविधानातील भाग तीन मध्ये कलम १२ ते कलम ३५ पर्यंत सर्वच भारतीयांसाठी मूलभूत हक्कांची मांडणी केली आहे. त्यात कलम १४ ते १८ समानतेचा हक्क, कलम १९ ते २२ स्वातंत्र्याचा हक्क, कलम २३ व २४ शोषणाविरुद्ध हक्क, कलम २५ ते २८ धर्म स्वातंत्र्याचा हक्क, कलम २९ व ३० सांस्कृतिक व शैक्षणिक हक्क, कलम ३२ ते ३५ संविधानिक उपाययोजनाचा हक्क इ. द्वारे विमुक्त जाती व भटक्या जमातींना मुक्त व निर्भयपणे जीवन जगण्याचा अधिकार प्राप्त झाला आहे.

विमुक्त जाती व भटक्या जमाती ह्या वंचित, उपेक्षित व अनुपेक्षित अशा मागास जाती-जमाती आहेत. ह्या जाती-जमातींना विशिष्ट ओळख प्राप्त करून देण्यासाठी भारतीय संविधानामध्ये काही तरतुदी करण्यात आलेल्या आहेत, ज्यामध्ये अनुच्छेद क्र. ३४०:

भारतीय

अर्थव्यवस्था

१९८० पासून (भाग १)

(Indian Economy Since 1980 (Part I) for B.A)

डॉ. प्रशांत रामदास बोबडे

डॉ. बी. एस. भालेराव

प्रा. अविनाश जगदेवराव साबळे

अथर्व पब्लिकेशन्स

भारतीय अर्थव्यवस्था १९८० पासून (भाग १)
(Indian Economy since 1980 (Part I))

© सुरक्षित

ISBN : 978-81-19118-51-9

पुस्तक प्रकाशन क्र. ११८६

प्रकाशक व मुद्रक

युवराज भट्ट माळी

अथर्व पब्लिकेशन्स

धुळे : १७, देविदास कॉलनी, वरखेडी रोड, धुळे - ४२४ ००१.

संपर्क : ९४०५२०६२३०

जळगाव : शॉप नं. २, नक्षत्र अपार्टमेंट, शाहूनगर हौसिंग सोसायटी,
तेली समाज मंगल कार्यालयासमोर, जळगाव - ४२५ ००१.

संपर्क : ०२५७-२२३९६६६, ९७६४६९४७९७

ई-मेल : atharvpublications@gmail.com

वेबसाइट : www.atharvpublications.com

प्रथमावृत्ती : ११ जुलै २०२३

अक्षरजुळवणी : अथर्व पब्लिकेशन्स

मूल्य : २९५/-

E-Book available on

amazon.in ■ GooglePlayBooks ■ atharvpublications.com

ऑनलाइन पुस्तक खरेदीसाठी www.atharvpublications.com

या पुस्तकातील कोणत्याही भागाचे पुनर्निर्माण अथवा वापर इलेक्ट्रॉनिक अथवा यांत्रिकी साधनांनी - फोटोकॉपिंग, रेकॉर्डिंग किंवा कोणत्याही प्रकारे माहिती साठवणुकीच्या तंत्रज्ञानातून प्रकाशकाच्या व लेखकाच्या लेखी परवानगीशिवाय करता येणार नाही. सर्व हक्क राखून ठेवले आहेत.

२/अथर्व पब्लिकेशन्स

October - 2023

E-ISSN - 2348-7143

International Research Fellows Association's
RESEARCH JOURNEY

International E-Research Journal

Peer Reviewed, Referred & Indexed Journal

Special Issue - 329 (D)

Multidisciplinary Issue

Executive Editors :

Dr. Arun B.Jain,
Principal,
Pratap College (Autonomous) Amalner,
Dist. Jalgaon

Co-Editors :-

Dr. Dnyaneshwar M. Marathe
Prof. Kiran N.Suryawanshi
Prof. Kiran P.Bhagwat
Dr. Anil S.Zalake
Dr. Balaji A. Kamble

Associate Executive editor :-

Dr. Yogesh V. Torawane,
Director,
School of Commerce and Management,
Pratap College (Autonomous) Amalner,
Dist. Jalgaon.

Chief Editor :-

Dr. Dhanraj T. Dhangar

For Details Visit To : www.researchjourney.net

SWATIDHAN PUBLICATIONS

I
N
T
E
R
N
A
T
I
O
N
A
L

R
E
S
E
A
R
C
H

F
E
L
L
O
W
S

A
S
S
O
C
I
A
T
I
O
N

No.	Title of the Paper	Author's Name	Page No.
1	Business Startups – Role of Incubators	CA. Snehal Zanwar	05
2	Effectiveness of Geographical Indication (GI) Tagged Products in Marketing Strategies : A Comparative Analysis of Global Approaches	Soumya Surendran	12
3	The Role of Artificial Intelligence in E-Commerce : Enhancing Customer Experience and Efficiency	Prof. Swati Shelke	17
4	AI's Impact on Human Resource Management : New Trends and Practices	Dr. T. Ambika, Dr. K. Pongiannan	35
5	Comparison between New Scheme Vs Old Scheme of Income Tax	Tejas Dasnurkar	40
6	Reforming Higher Education in India: Insights from Government Committees and Policies	Vedant P. Chhajed, Dr. K. M. Patil	44
7	Accounting Profession in Artificial Intelligence Era	Vipin K Mishra, Dr. Chandrakant Deware	49
8	Challenges and Opportunities for Agriculture Produce Market Committees (APMC) in Nashik in the Era of Digital Agriculture	Yogesh Aher, Dr. Prabhakar Mahale	54
9	Luca Pacioli To GAAP: How Accounting Practices Achieved Standardization	Amit Yeole, Bhushan Wankhede	61
10	A Study of Impact of COVID-19 on Education Sector in India	Ashwini Bari	68
11	A Study of Management Students' Attitude towards Online Advertising in Jalgaon District	Dr. Abhijit Salunkhe, Surekha Palve	73
12	A Study of Two Wheeler Consumer's Behavior in Bhadgaon City	Dr. B. S. Bhalerao	79
13	Evaluation of Internship Program of SNDT Women's University from Commerce Student's Perspective with Reference to the NEP 2020	Dr. Jyoti Thakur	84
14	Role of Start- Up in Entrepreneurship Development Special Reference to Marathwada Region	Dr. Lalita Yadpalwar	91
15	Shgs-Bank Linkage Programme to Protract Women Entrepreneurship	Dr. Nilesh A. Rote	100
16	Adoption of HRM Practices in Hotel Industry	Dr. Pankaj Vishwakarma, Prof. Vijay Panjabi	105
17	Work Life Equilibrium of Employees	Dr. Sahebrao Chavan	110
18	Exploring the Challenges and Prospects of NEP – 2020 in Commerce and Management Stream	Dr. Vikas M. Waghmare	113
19	A Study on Awareness of Academic Bank of Credit among Students with Reference to New Education Policy	Dr. Jyoti Thakur, Ms. Janhavi Bhosale	119
20	A Study of the Factors Affecting Employee Engagement	Ketaki Kulkarni	127
21	Navigating Change: Exploring Contemporary Trends in Commerce and Management in India	Mr. Vivek M. Morey	136
22	Myths of Indian Rural Market (An Overview)	Mr. Vinod S. Khair, Dr. Yogesh V. Toravane	141

A Study of Two Wheeler Consumer’s Behavior in Bhadgaon City

Dr. B. S. Bhalerao

Associate Professor

Department of Economics,

Sau. Rajanitai Nanasaheb Deshmukh Arts, Commerce and
 Science College Bhadgaon Dist- Jalgaon

Abstract:

This paper studies the two wheeler consumer’s behavior. India is the second largest producer of two wheelers in the world. In 2019, the Indian two-wheeler market accounted for 221270 thousand units. Average two-wheelers per 1000 people in India are 31. More than 15 industry players in existence.

Keywords: Two wheeler, Consumer behavior, Bhadgaon City.

Introduction:

India is the second largest producer of two-wheelers in the world in terms of production and sales of two-wheelers. Most Indians, especially young people, prefer motorcycles over cars. Production of motorcycles began in the 1950s. Only 419 motorcycles were produced in India in 1955. The demand for two-wheelers is increasing rapidly in the Indian society and the market is also expanding. India has become one of the largest markets in the world, especially in villages. This paper deals with the study of factors that influence consumer buying behavior. It is the way individuals determine why, when, what, how much, and from whom to purchase.

Vehicles on Record in India (1951 to 2019) (in thousands)

Year (as on 31 st March)	1951	1961	1971	1981	1991	2001	2011	2016	2017	2018	2019
Two Wheeler s	27	88	576	2618	14200	38556	101865	168975	187091	202755	221270

Source: Motor transport statistics of Maharashtra 2018-19.

Jalgaon District Growth of Driver's Licenses on Record from 2015-16 to 2018-19

Name of the Office	2015-16	2016-17	% Growth	2017-18	% Growth	2018-19	% Growth
Jalgaon	232809	356450	53.11	378672	6.23	400621	5.80

Source: Motor transport statistics of Maharashtra 2018-19.

Meaning of Consumer behavior:

According to the Webster's Dictionary ‘Consumer Behavior refers to the self-evaluation of goods and services, purchase, consumption, transmission, etc.’

Indian Two-wheeler Market at a glance:

Indian Two-Wheeler Market by Type Scooters, Mopeds, Motorcycle, Electric Two-Wheeler, Technology (ICE, Electric), Transmission (Manual, Automatic), Engine Capacity (<100cc, 100-125cc, 126-180cc, 181-250cc, 251-500cc, 501-800cc, 801-1600cc, >1600cc), Fuel Type (Gasoline, Petrol, Diesel, LPG/CNG, Battery). Some of the key players in the market include:

E-ISSN 2582-5429
SJIF Impact - 5.675

AKSHARA

MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL

Peer-Reviewed & Refereed International Research Journal
May 2024 Special Issue 13 Volume III

Chhatrapati Shivaji Maharaj's Governance: Then, Today and Tomorrow

Guest Editor

Prof. H. A. Mahajan
Principal

MTES' Smt. G. G. Khadse College, Muktainagar

Executive Editor

Dr. A. P. Patil

Vice Principal & Coordinator, IQAC

Associate Editor

Dr. P. S. Premsagar

Co-Editor

Dr. G. S. Chavhan

MTES' Smt. G. G. Khadse College, Muktainagar

Dr. V. B. Dange

Chief Editor : Dr. Girish S. Koli

Akshara Publication

Index

Sr.No	Title of the Paper	Author's Name	Pg.No
1	शिवाजी महाराजांचे शेती आणि शेतकऱ्यांविषयी धोरण	प्रा. डॉ. नानाजी दगा भामरे	05
2	छत्रपती शिवाजी महाराजांचा राज्याभिषेक : एक चिकित्सक अभ्यास	प्रा.डॉ.दिनेश रामदास महाजन	10
3	शिवकालीन जमीन महसूल पध्दती एक अभ्यास	प्रा. डॉ.बाळासाहेब नानासाहेब देवकाते	15
4	शिवाजी महाराजांच्या अष्टप्रधान मंडळाची भूमिका आणि कार्यपद्धती	प्रा. डॉ. चित्रा पाटील	19
5	शिवकालीन किल्ले महत्व	ए. एम. देशमुख	21
6	छत्रपती शिवाजी महाराजांची आदर्श स्वराज्यमुद्रा	डॉ. मधुकर विठोबा जाधव	27
7	छत्रपती शिवाजी महाराजांचे कृषीविषयक धोरण	डॉ. दिपक दिनकर किनगे श्री. मंगेश संतोष किनगे	31
8	छत्रपती शिवाजी महाराजांचे जनकल्याणकारी प्रशासन	डॉ. जगदीश दयासागर हेंडवे	35
9	छत्रपती शिवाजी महाराज कल्याणकारी राजा आणि त्यांचे व्यवस्थापन	प्रा. विवेक सुरेश श्रावणे	38
10	शिवकालीन कृषी व जमीन महसूल व्यवस्था	निता महेंद्र पाटील	41
11	पूर्व खानदेशातील शिवरायांच्या हालचाली	महेंद्र सुभाष वाणी	44
12	स्त्रीवादी लेखिका 'सिमा साखरे', 'अरुणा सवाने' यांचे ललित साहित्य : एक दृष्टिक्षेप	अनुप प्रदिप वानखडे	47
13	Chhatrapati Shivaji Maharaj as a Social Reformer	Dr. Anushree Mahurkar	49
14	The Modi Script: A Linguistic Tool in Chhatrapati Shivaji's Era	Prof. Nazir Pathan	52
15	Chhatrapati Shivaji Maharaj as a Social Reformer	Mr. Madhavrao A. Patil	57
16	The Ingenious Guerrilla Warfare Tactics of Chhatrapati Shivaji Maharaj	Raju C. Pardeshi	60

प्रा. डॉ. चित्रा पाटील

सौ रजनीताई नानासाहेब देशमुख

कला वाणिज्य विज्ञान महाविद्यालय भडगाव

प्रस्तावना –

मध्ययुगीन भारताच्या इतिहासात छत्रपती शिवाजी महाराजांचे अनन्यसाधारण असे महत्त्व आहे. मराठी सत्तेचा निर्माता आणि राज्यकर्ता या अर्थाने त्यांना महत्त्व दिले जाते. शिवाजी राजांना रयतेचा राजा आणि कुरवाडी भूषण अशी विशेषणे लावली जातात. शिवाजी महाराजांनी अतिशय उत्कृष्टपणे प्रशासन केले. त्यांच्या प्रशासन व्यवस्थेचे महत्त्वाचे वैशिष्ट्य म्हणजे अष्टप्रधान मंडळ होय. शुक्रनीती या ग्रंथावरून अष्टप्रधान मंडळाची रचना केली होती. शिवकाळात फक्त आठ मंत्री मंत्रिमंडळात होते. सम्राट अकबराच्या काळात त्यांचा नवरत्न दरबार होता. याचप्रमाणे छत्रपती शिवाजी राजांनी अष्टप्रधान मंडळाची निर्मिती केली.

हेतू कथन –

- 1) शिवाजी महाराजांच्या अष्टप्रधान मंडळाची माहिती घेणे.
- 2) अष्टप्रधानांच्या कार्याची माहिती घेणे.
- 3) शिवाजी राजांच्या प्रशासनाची माहिती घेणे.
- 4) शिवाजी राजांचा दृष्टिकोन समजून घेणे.
- 5) शिवाजी राजांच्या प्रशासनातील धोरणाची माहिती घेणे.

उद्दिष्टे –

- 1) अष्टप्रधान मंडळाची आणि छत्रपतींच्या दरबारातील बैठकीच्या व्यवस्थेची माहिती घेणे.
 - 2) प्रत्येक मंत्र्यांचे शासन व्यवस्थेतील महत्त्व जाणून घेणे
 - 3) प्रत्येक मंत्र्यांच्या अधिकाराची माहिती घेणे.
 - 4) अष्टप्रधान मंडळाच्या विकासाची माहिती घेणे.
- इत्यादी वरील उद्दिष्टे लक्षात घेऊन मी हा विषय निवडला आहे.

संशोधनाचा आढावा-

शिवाजी महाराजांच्या अष्टप्रधान मंडळाची आसन व्यवस्थेची माहिती पुढील प्रमाणे पेशवा अमात्य सचिव मंत्री तर डाव्या बाजूस सेनापती सुमंत आणि पंडितराव अशी मंत्र्यांची बैठक व्यवस्था होती शिवाजी राजांच्या अष्टप्रधान मंडळाची माहिती पुढील प्रमाणे -1) पेशवा - मोरोपंत पिंगळे 2) आमात्य किंवा मुजुमदार - रामचंद्रपंत अमात्य 3) मंत्री किंवा वाकन 20 - दत्ताजी त्र्यंबक 4) सचिव- अण्णाजी दत्तो 5) सुमंत - रामचंद्र त्र्यंबक 6) सेनापती किंवा सरनोबत - नेताजी पालकर आणि प्रतापराव गुजर नंतर हनुमंतराव मोहिते 7) पंडितराव - रघुनाथ पंडित 8) न्यायाधीश - जीरा जी रावजी इत्यादी

छत्रपती शिवाजी महाराजांच्या एकूण शासन संस्थेवर प्राचीन भारतातील राजनीति तज्ञ कौटिल्य आणि त्यांचे अर्थशास्त्र यांचा प्रभाव पडला होता. शासन व्यवस्थेत राजा हा फक्त नामधारी नसून त्याच्या हाताखाली अष्टप्रधान मंडळ, सर्व महाल, 18 कारखाने, बारा महाल, सर्व सचिव, फडणीस, पोतनीस, सबनीस, चिटणीस यांचा समावेश होत असे

अष्टप्रधान मंडळाची वैशिष्ट्ये –

- 1) अष्टप्रधान मंडळाच्या सर्व अधिकाऱ्यांची निवड ही गुणात्मकतेवर करण्यात येत असे.
- 2) मंत्र्यांची निवड प्रत्यक्ष शिवाजी महाराज स्वतः करीत असत.
- 3) अष्टप्रधान मंडळातील सर्व मंत्र्यांना दरमहा पगार दिला जात असे.

Impact Factor-8.632 (SJIF)

ISSN-2278-9308

B.Aadhar

Single Blind Peer-Reviewed & Refereed Indexed
Multidisciplinary International Research Journal

February - 2024

(CDLX) 460-B
NATIONALSEMINAR
ON

Women Empowerment: Opportunities and Challenges

Chief Editor

Prof. Virag S. Gawande

Director

Aadhar Social

Research & Development
Training Institute Amravati

Executive Editor

Dr.N.N.Gaikwad

Principal

Sau.R.N.D.Arts,

Commerce & Science College,
Bhadgaon,Dist.Jalgaon

Editors

Prof. Dr. S.D. Bhaise

Dr.B.S.Bhalerao

Dr. C. S. Patil

Dr. S.N. Hadoltikar

Dr. G.D. Chaudhari

This Journal is indexed in :

- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmos Impact Factor (CIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.aadharsocial.com

Aadhar PUBLICATIONS

18	भारतातील महिलांच्या आर्थिक सक्षमीकरणाचा अभ्यास रोहिणी भिमराव सुर्वेवती , डॉ बाळू खावण भाजिराव	79
19	भारतीय स्वातंत्र्य लढ्यात स्त्रियांचे योगदान प्रा. डॉ. सुनिल भाजिराव पाटील	84
20	महिला सक्षमीकरणात बचत गटाची भूमिका शुभांगी संजय मोनवणे	89
21	बिनीय समावेशकता सर्वसमावेशक विकासाची गरज देवानंद कार्थिकाय देववर्धन	92
22	विषय आविवागी महिला आणि त्यांचा सामाजिक आर्थिक क्षेत्रातील विकास प्रा. डॉ. वी. एम. पाटील	96
23	होळकर घराण्यातील काही कर्तृत्ववान स्त्रियांच्या कार्याचा सर्वप्रथम अभ्यास डॉ. ऐकनकुमार शेकर प्रमसागर	99
24	भारतातील स्वातंत्र्य पूर्व व स्वातंत्र्योत्तर काळातील महिलांचे कार्य - श्री सबलीकरणवादी दृष्टीकोन प्रा. डॉ. अश्विनी धनवंत मरुवेया	103
25	महिला उद्योजकता विकासासाठी भाग्यन पुरस्कृत योजनांचा अभ्यास प्रा. संजय लक्ष्मण वैनाडे	110
26	महिला सक्षमीकरण संकल्पना व सद्यस्थिती डॉ. अरुका अनिल मानकर	114
27	महिला सबलीकरण : संर्घी आणि आव्हाने श्री. जगदिश विनायक आगळे , मा. प्रा. डॉ. प्रशांत रामदास बोबडे	118
28	महिलांचे आर्थिक व सामाजिक सक्षमीकरण प्रा. डॉ. हर्षवर्धन दामोदर जाधव , श्री सुनील रमेश मयकाळे	123
29	इको-टुरिझम विकास आणि उष्ण झर्यांच्या पाण्याची श्रेयश्री गुणवत्ता: उत्तपदेव (जळगाव) चा भौगोलिक अभ्यास डॉ. संजय बेगे , डॉ. देवेंद्र मयकी , मोहनदास मठाजन	130
30	भारतातील महिला उद्योजिकांचे आर्थिक व सामाजिक विकासातील योगदानातून झालेले महिला सक्षमीकरण प्रा. डॉ. सुनिता प्रमोद चौधरी	134
31	सर्वप्रथम महिला असा बहुमान प्राप्त झालेल्या शास्त्रज्ञ महिलांचा अभ्यास डॉ. भाग्यी प्रमोद गायकवाड	138
32	ग्रामीण महिला सक्षमीकरण घोरणांचा अभ्यास प्रा. डॉ. आर. पी. पाटील , प्रा. डॉ. जनार्दन जानत्री देवरे	141
33	ग्रामीण महिला सक्षमीकरण : 'उमेद' अभियान प्रा. अश्विनी गजेंद्र पाटील	144
34	महिलांच्या समस्या आणि आव्हाने डॉ. प्रा. संतोष मंडेकर	148
35	पाचोंग ताळुक्यातील जिनिंग व प्रेमिंग कामगांग्या जैश्रणिक स्तर व आर्थिक विकास डॉ. मानमिग हर्षवर्धन गजपुत , डॉ. देवेंद्र अननगमजी मयकी	152

विषय आदिवासी महिला आणि त्यांचा सामाजिक आर्थिक क्षेत्रातील विकास
प्रा. डॉ. सी. एस. पाटिल

सौ. रजनीताई नानासाहेब देशमुख कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय भडगाव जि. जळगाव

प्रस्तावना:-

भारतीय स्त्रियांच्या समस्यांची चर्चा करताना आदिवासी स्त्रियांचे प्रश्न नेहमी दुर्लक्षित राहिले आहेत आज ही गरिबीत जीवन जगणाऱ्या आदिवासी स्त्रिया मुक्तपणे व स्वतंत्रपणे जगतात म्हणून त्यांचे काही प्रश्न नाहीत त्यांच्या समस्या नाहीत असे प्रस्थापित समाजाला वाटते मात्र मातृसत्ताक पद्धती स्वीकारलेल्या आदिवासी स्त्रिया आज ही वाईट परिस्थितीमध्ये जीवन जगतात दिसतात आदिवासी जमाती जगाच्या वेगवेगळ्या भागांमध्ये विभागल्या गेल्या आहेत त्यामुळे या जमातींमध्ये एकजूट होत नाही फक्त महाराष्ट्रातील आदिवासी जमातींचा विचार केला तर प्रत्येक भागातील भौगोलिक राजकीय आणि सामाजिक परिस्थितीनुसार आदिवासींचे प्रश्न बदलतात आदिवासी स्त्री जगण्याच्या जीवघेण्या संघर्षात अडकली आहे असंख्य समस्यांनी त्रस्त झाले आहे

उद्दिष्टे :-

1. आदिवासी जमातींच्या इतिहासाची माहिती घेणे
 2. आदिवासी स्त्रियांची समस्या जाणून घेणे
 3. आधुनिक काळातील आदिवासी स्त्रियांची सामाजिक आणि आर्थिक परिस्थिती समजून घेणे
 4. आदिवासी स्त्रियांच्या समस्या सोडवण्यासाठी आदिवासींचे प्रश्न समजून घेणे
 5. भारतीय समाजाचा एक वंचित घटक म्हणून स्त्रियांवर चर्चा घडवून आणणे
 6. आदिवासी स्त्रियांना मूलभूत हक्क व न्याय मिळावा यासाठी आदिवासी समाजाची समाज रचना समजून घेणे
 7. आदिवासी कष्टकरी मजूर स्त्रियांची माहिती घेणे हे उद्दिष्ट ठेवून हा विषय मी घेतलेला आहे
- संशोधन आराखडा किंवा विषय :-

आताच्या काळात ही आदिवासी जमातींमध्ये मातृसत्ताक पद्धतीचा प्रभाव आहे. ब्रिटिश काळापासून आदिवासी जमाती प्रस्थापित समाजाच्या संपर्कात आल्या त्यामुळे पितृ प्रधान पद्धतीकडे वळू लागल्या आणि धर्म जात या व्यवस्थेतून निर्माण झालेल्या प्रश्नांपासून या या स्त्रिया काही प्रमाणात दूर झाल्यात मात्र ब्रिटिश बसाहत काळापासून आदिवासींचे धर्मांतर करून घेण्याची पद्धती पद्धती प्रचलित झाली त्यामुळे आदिवासींचे हिंदूकरण करण्याची प्रक्रिया किंवा चळवळ मोठ्या प्रमाणात सुरू झाली तरी आदिवासींचे प्रश्न मोठ्या प्रमाणात मोठ्या प्रमाणात असलेले दिसतात आदिवासी समाजात गोठुल प्रथा अस्तित्वात आहे या पृथ्वीशी समाजाचे अनेक समाज आणि गैरसमज आहेत गोठुल म्हणजे स्त्रियांना साथीदार निवडण्याचे स्वातंत्र्य आहे प्राचीन काळामध्ये जमिनीवरच्या अधिकारापर्यंत आदिवासी श्री स्वतंत्र होती आणि निर्णय घेण्याची क्षमता होती मात्र जल जमीन आणि जंगलावरच्या प्रस्थापित समाजाच्या आक्रमणामुळे आदिवासी स्त्रियांना थोड्याफार प्रमाणात अपयश आले आदिवासी श्री पुरुषांच्या ज्ञानाचा फायदा घेऊन त्यांची आर्थिक सांस्कृतिक आणि राजकीय लुटमार करून त्यांना त्यांना कंगाल बनवण्याचा प्रयत्न होत आहे त्याचा पहिला बळी आदिवासी स्त्री झालेली आहे साथीच्या रोगांमध्ये आदिवासींचे पाळीच्या पाळे मृत्युमुखी पडतात साथीच्या आजारांमध्ये भक्तांच्या हुकुमानुसार डोक्याला पट्टी बांधून टाकीन ठरवलेल्या आदिवासी स्त्रियांना

“A STUDY OF PROBLEMS AND PROSPECTS OF SMALL AND MEDIUM SCALE INDUSTRIES IN INDIA”

Dr. Sachin N. Hadoltikar

HOD & Assistant Professor
Department of Commerce
SRND College, Bhadgaon Dist- Jalgaon
Email- sachingold143@gmail.com
Mob: 9422715347

Dr. Gajanan D. Chaudhari

Assistant Professor
Department of Commerce
SRND College, Bhadgaon Dist- Jalgaon
Email- gdchaudhari@gmail.com
Mob- 9765759262

Abstract:

Micro, Small and medium scale industries play a vital role in the development of India. Small scale industries have been given an important place in the development since beginning. Development of India depends primarily on its Small and medium scale industries. The Micro, Small and Medium Enterprises (MSMEs) contribute about 7 to 8 per cent of India's GDP, 45 per cent of the manufacturing output and 40 per cent of the exports. MSMEs are widely dispersed throughout the country and produce a diverse range of products catering to various segments of the market. The geographic spread, diverse product range and potential for innovation and employment generation make them extremely important in the context of economic growth with equity and regional balance. It is clear that to solve the problem of unemployment that development of Small and Medium Enterprises and self employment. If small scale industrial sector is developed other economy related problems can be dissolved automatically. If these problems are solved or efforts are taken to foster these challenges this sector can prove itself as a developing engine.

Keyword: Micro, Small and Medium Enterprises, Problems faced by MSME.

“A STUDY OF PROBLEMS AND PROSPECTS OF SMALL AND MEDIUM SCALE INDUSTRIES IN INDIA”

INTRODUCTION:

Small and medium enterprises have contributed significantly to development. The Indian MSME sector provides maximum opportunities in self-employment and wage-employment. Small and Medium Enterprises is like blood veins in the human body. The development of India is depends upon the growth of small and medium business enterprises. Small and Medium Enterprises not only play crucial role in providing large employment opportunities at comparatively lower capital cost than large industries but also help in industrialization of rural & backward areas, thereby, reducing regional imbalances. Happily these economies have been realizing that agriculture is which cannot meet their local requirements and therefore, that the pressure on land could be substantially reduced through the development of small scale industries. Small scale is the most suitable type of the developing countries. The role of industries is also one of the characteristics and has different types of units functioning in the fold of as economy Therefore, the present study through some light on their problems.

Meaning and concept of Micro, Small & Medium Enterprises:

MSME is divided into two categories of industries; one is enterprises engaged in the manufacturing of production of goods and other is providing or rendering of services. The MSMEs of manufacturing enterprises have been classified into micro, small and medium enterprises based on the amount of investment in plant and machinery. The limit for investment in plant and machinery / equipment for manufacturing / service enterprises, as notified, vide S.O. 1642(E) dtd.29-09-2006 are as under:

Enterprises	Manufacturing (Investment in plant and machinery)	Service (Investment in equipments)
Micro	0-25 lakh	0 to 10 lakh
Small	25 lakh to 5 Crores	10 lakh to 2 Crores
Medium	5 Crores to 10 Crores	2 Crores to 5 Crores

(Source: Ministry of MSME, Government of India)

Objective of the study:

The principal objectives of the study are:

1. To understand the meaning of Micro, Small and medium Enterprises in India

Financial Accounting

Dr. Gajanan Chaudhari
Dr. Rameshwar Mhaske

Useful for all B.Com., BBA, BCA course Examinations
conducted by the Universities in Maharashtra

Financial Accounting

Author

Dr. Gajanan Chaudhari

(M.Com, M.phil, Ph.D., SET, GDC & A)

Assistant Professor

Sau. Rajanitai Nanasahab Deshmukh College,
Bhadgaon, Dist - Jalgaon

Dr. Rameshwar Mhaske

(M.Com, Ph.D., SET, MBA)

Assistant Professor

Badrinarayan Barwale College
Jalna

**Vidya Books Publishers,
Aurangabad.**

Publication No. 359

First Edition – 2023

© Author

Publishers

Shashikant Pimplapure
Vidya Books Publishers
Aurangapura, Aurangabad
Mob. 98230 26831
E-mail : aur.vidyabooks@gmail.com
www.vidyabooksabd.com

Type Setting

Creation
N-1, CIDCO,
Aurangabad
Ph. 9423396881

Printer :

Tanmy Offset Printer
M.I.D.C. Chikalthana,
Aurangabad

I.S.B.N. : 978-93-92204-17-3

Price : ₹ 650 /-

Dr. Gajanan D. Chaudhari
(M.Com, M.Phil., Ph.D., SET, GDC&A)

He is working as an Assistant Professor in the Department of Commerce in Sau. Rajanital Nanasahab Deshmukh Arts, Commerce, and Science College, Bhadgaon, District Jalgaon.

He has 10 years of teaching experience in senior college. He published 3 Books on Commerce and Management entitled as 'Human Resource Management', 'Business Statistics' and 'Fundamental of C'.

He has published 3 chapters in Books, 6 Research papers in peer-reviewed journals, and more than 20 research papers in National and International Level conferences and Seminars. He has completed three Faculty Development Programs and attended various National and International level Conferences, Workshops, Seminars, and Webinars.

Dr. Rameshwar B. Mhaske
(M.Com, Ph.D., SET, MBA)

He is working as an Assistant Professor in the Department of Commerce in Badrinarayan Barwale College, Jalna. He has 12 years of teaching experience in senior college. 3 Research papers in peer-reviewed journals, 7 research papers in national and International Level conferences and Seminars, and attended various National and International Level Conferences, Workshops, Seminars and Webinars.

ISBN : 978-93-92204-17-3

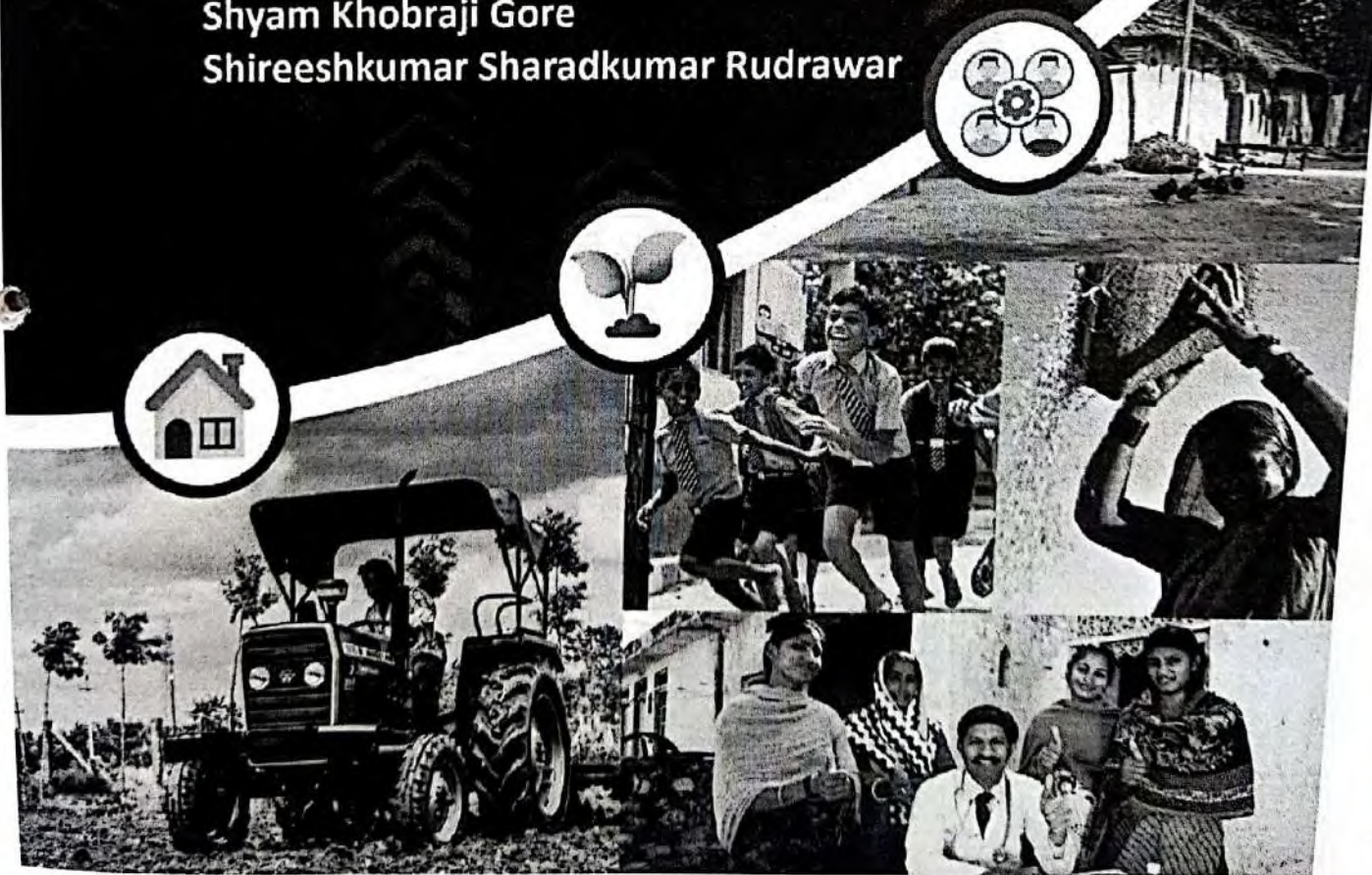
9 789392 204173

www.vidyabooksabd.com

ISBN: 978-81-957387-9-3
Dnyanopasak Shikshan Mandal's
Arts, Commerce & Science College, Jintur
Publication

SIGNIFICANCE OF RURAL DEVELOPMENT IN NATIONAL PROGRESS

Edited By
Shyam Khobraji Gore
Shireeshkumar Sharadkumar Rudrawar

SIGNIFICANCE OF RURAL DEVELOPMENT IN
NATIONAL PROGRESS

Editor

Shyam Khobraji Gore

M.Sc., M.Phil., Ph.D.

Assistant Professor, Department of Electronics

Dnyanopasak Shikshan Mandal's Arts, Commerce & Science College, Jintur

Shireeshkumar Sharadkumar Rudrawar

M.Sc., M.Phil., Ph.D.

Assistant Professor, Department of Computer Science

Dnyanopasak Shikshan Mandal's Arts, Commerce & Science College, Jintur

2023

Dnyanopasak Shikshan Mandal's
Arts, Commerce & Science College,
Jintur
Publication

Contents

Sr. No.	Title	Author	Page No.
01	A Comprehensive Analysis of India's Post-Independence Rural Development	Shyam K. Gore Shireeshkumar. S. Rudrawar Nayana S. Ratnaparkhi	1-25
02	Indian Central Government's Three Major Rural Development Programs: An Analysis	Amardeep R. Jadhao, Dr. Nitin R. Jadhao, Prakash U. Hanwate	26-37
03	Challenges and Issues in Rural Development	Asst. Prof. Gaurav Singh	38-46
04	Indian Economic Success Depends on Removing Barriers to Rural Development	Dr. Prakash Laxmanrao Dompale	47-57
05	Issues and Challenges of The Rural Development	Dr. Suresh D. Dhage	58-62
06	Role of Electronics in Rural Development in India	Ravi S. Kawale, Tanay S. Gore	63-77
07	Pleurotus Mushroom Cultivation Induced Economy of India	Manik Sakharam Khandare	78-89
08	Sustainable Development Through Fisheries in Rural Areas	N. G. Popatwar, Tanay S, Gore	90-104
09	Role of Science and Technology in Rural Development	Dr. Yogesh S. Nalwar Dr. Suresh D. Dhage	105-109
10	Review on Importance of Rural Development in India's Growth and Initiatives Taken by Government	Mr. Gopal D. Kanade	110-119
11	Rural Development Strategies and Approaches in India	Dr. Suresh D. Dhage	120-123
12	Rural Development: The Cornerstone of National Progress	Saniya Ulhas Shiurkar	124-135
13	Impact of Technology on Rural Development	Nayana S. Ratnaparkhi Shireeshkumar S. Rudrawar Shyam K. Gore	136-144
14	Sustainability and Innovations in Agriculture and Rural Development in India	Dr. Yogesh S. Nalwar	145-152
15	Indian Villages: Challenges and Opportunities	Bhagwat G. Thakare Tanay S. Gore	153-164
16	Technology and Digital Initiative in Rural Development	Shireeshkumar S. Rudrawar Shyam K. Gore Nayana S. Ratnaparkhi	165-174
17	Tribal Health Challenge and Road to Future	Dr. Amit M. Patel	175-179
18	Entrepreneurship's Role and Challenges in Sustainable Rural Development	Dr. Gajanan Dagaduba Chaudhari	180-187
19	Boosting Substance in Agriculture: Potassium Humate	Dr. Rajesh Babarao Patil	188-193

Chapter 18

Entrepreneurship's Role and Challenges in Sustainable Rural Development

Dr. Gajanan Dagaduba Chaudhari

Assistant Professor, Department of Commerce
Sau Rajanitai Nanasaheb Deshmukh College,

Bhadgaon, Dist- Jalgaon

gdchaudhari@gmail.com

Mob: 9765759262

Abstract:

The study explores the role of entrepreneurship in sustainable rural development, a crucial aspect of economic development in developing countries. It highlights the importance of agricultural growth, infrastructure development, fair wages, housing, public health, education, and communication in rural areas. Rural development is a multi-dimensional concept, involving collective efforts from government and voluntary agencies, making it essential for national development in countries like India. Rural entrepreneurship plays a crucial role in sustainable development in rural areas, addressing joblessness, promoting regional economic expansion, and generating revenue. It also fosters local capacity building, community empowerment, and environmental sustainability through eco-friendly projects. Rural entrepreneurs also contribute to the digital divide by facilitating technological advancements in healthcare, communication, agriculture, and education. They also reinvest in infrastructure, enhancing the standard of living for rural residents. Entrepreneurial activities also promote community cohesion and social fabric, building the social fabric of rural communities. By providing opportunities for women, minorities, and marginalized groups, entrepreneurship promotes inclusive growth and a more equal economic development. Therefore, policymakers should prioritize programs fostering and supporting entrepreneurship in rural areas to maximize the benefits in various domains.

Key word: Entrepreneurship, Rural Development, Entrepreneurship Development Programmes

Introduction:

Nearly 69% of India's 121 crore population, or 83.3 crore people, still live in rural areas, according to the 2011 Census. Therefore, one of the main challenges is how to use the land and

SIGNIFICANCE OF RURAL DEVELOPMENT IN NATIONAL PROGRESS

ISBN: 978-81-957387-9-3

October - 2023

E-ISSN - 2348-7143

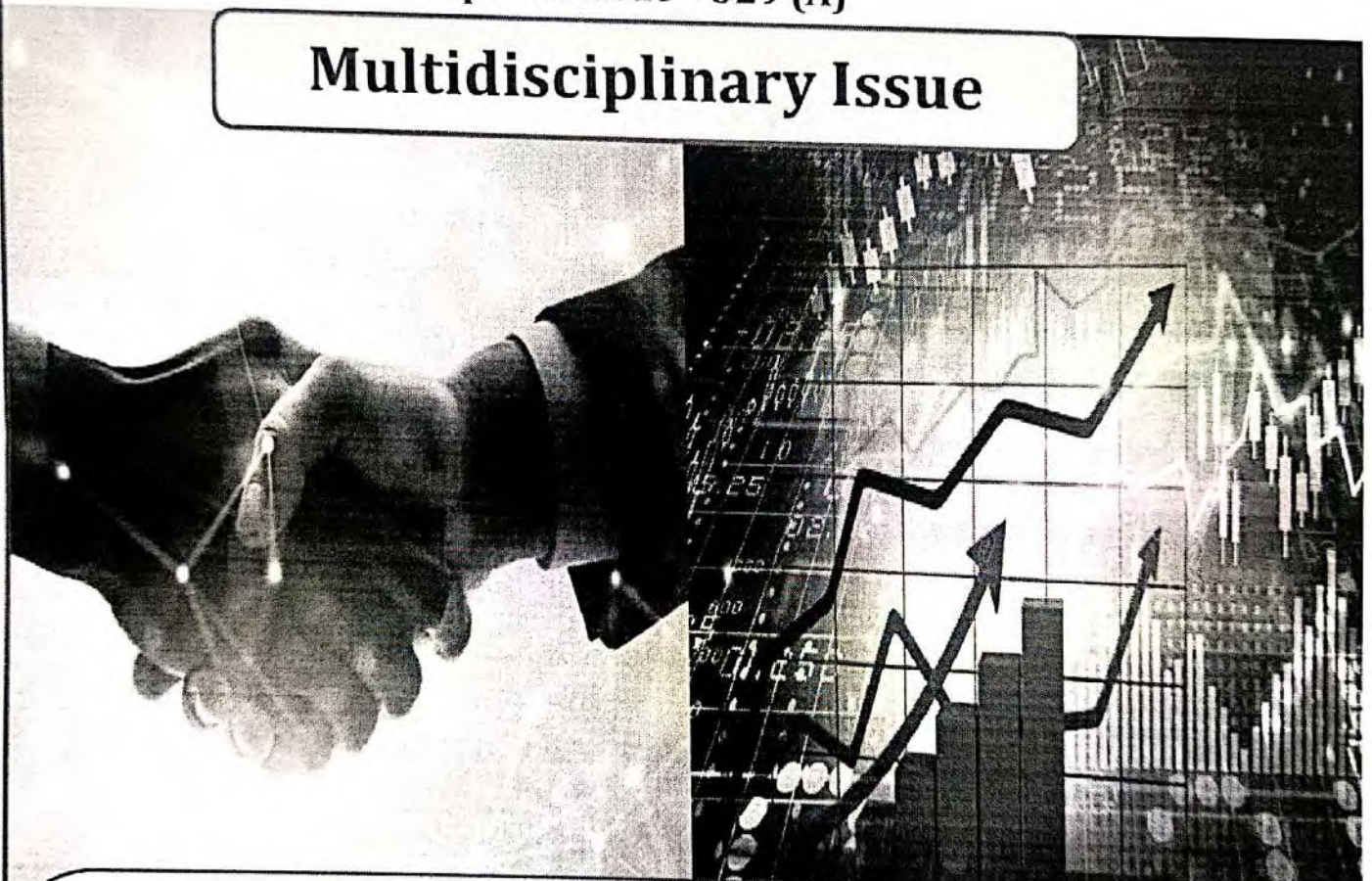
International Research Fellows Association's
RESEARCH JOURNEY

International E-Research Journal

Peer Reviewed, Referred & Indexed Journal

Special Issue - 329 (A)

Multidisciplinary Issue

Executive Editors :

Dr. Arun B.Jain,
Principal,
Pratap College (Autonomous) Amalner,
Dist. Jalgaon

Co-Editors :-

Dr. Dnyaneshwar M. Marathe
Prof. Kiran N.Suryawanshi
Prof. Kiran P.Bhagwat
Dr. Anil S.Zalake
Dr. Balaji A. Kamble

Associate Executive editor :-

Dr. Yogesh V. Torawane,
Director,
School of Commerce and Management,
Pratap College (Autonomous) Amalner,
Dist. Jalgaon.

Chief Editor :-

Dr. Dhanraj T. Dhangar

For Details Visit To : www.researchjourney.net

SWATIDHAN PUBLICATIONS

'RESEARCH JOURNEY' International E- Research Journal
Special Issue - 329 (A) : Multidisciplinary Issue
Peer Reviewed Journal

E-ISSN :
2348-7143
October - 2023

October - 2023

E-ISSN - 2348-7143

International Research Fellows Association's
RESEARCH JOURNEY

International E-Research Journal

Peer Reviewed, Referred & Indexed Journal

Special Issue - 329 (A)

Multidisciplinary Issue

Executive Editors :

Dr. Arun B. Jain,
Principal,
Pratap College (Autonomous) Amalner,
Dist. Jalgaon

Associate Executive editor :-

Dr. Yogesh V. Torawane,
Director,
School of Commerce and Management,
Pratap College (Autonomous) Amalner,
Dist. Jalgaon.

Co-Editors :-

Dr. Dnyaneshwar M. Marathe
Prof. Kiran N. Suryawanshi
Prof. Kiran P. Bhagwat
Dr. Anil S. Zalake
Dr. Balaji A. Kamble

Chief Editor :-

Dr. Dhanraj T. Dhangar

Our Editors have reviewed papers with experts' committee, and they have checked the papers on their level best to stop furtive literature. Except it, the respective authors of the papers are responsible, answerable and accountable for their content, citation of sources and the accuracy of their references and bibliographies/references. Editor in chief or the Editorial Board cannot be held responsible for any lacks or possible violations of third parties' rights. Any legal issue related to it will be considered in Yeola, Nashik (MS) jurisdiction only.

- Chief & Executive Editor

SWATIDHAN INTERNATIONAL PUBLICATIONS

For Details Visit To : www.researchjourney.net

*Cover Photo (Source : Internet) : Aditya L1 - India's First Dedicated Solar Mission

© All rights reserved with the authors & publisher

Price : Rs. 1000/-

1

Website - www.researchjourney.net

Email - researchjourney2014@gmail.com

INDEX

No.	Title of the Paper	Author's Name	Page No.
1	Mutual Funds' Investments: Understanding Risks and Decision Criteria	Aditya P. Chhajed, Dr. Virendra Tholiya	5
2	An Analytical Study of Electronic Banking Services in India	Amitbhai Vasava, Dr. Balvant N. Dhimmarr	10
3	A Study of Factors Affecting Startup in India	Archana Gawale	23
4	A Review : Personnel Management Study of HRM Functions	Arti M. Bhide	26
5	Impact of Tourism Growth on Financial Position of the Hotel Business with Special Reference to Top Five Listed Hotel on NSE	B.Tamilselvan, Dr.K.T.Vijay Karthigeyan	31
6	Liquidity Analysis of Select Steel Companies in India	Bhuwaneshwari R	37
7	The Influence of GST Knowledge on Compliance with GST Regulations: Insights from Small MSMEs and Enterprises in India	Prof. Ravindra D Wagh, Dr. Ameya C Lohar, CA Maheshkumar B. Makreja	44
8	A Study of Challenges Faced by MSMEs in India: Navigating A Complex Landscape	Dr. Arvind Raut, CA. Amit O. Mandhan	49
9	Empowering Entrepreneurs: Integrating Commerce, Management and Technology for Sustainable Development in Amravati District	Chanachal H. Taori	53
10	A Study on the Role of Human Resource Management for the Growth of Industries	Deepak K. Ferwani, Dr. Pavitra Patil	59
11	Comparative Study of Stress Management and Job Satisfaction Among College Teachers in Professional and Non-Professional Colleges in KBCNMU, Jalgaon	Deepak Sonar, Dr. Prabhakar Sakharam Mahale	63
12	Sustainable Development and Environmental Challenges in India's Economic Growth	Dhammanand Gaikwad.	67
13	A Study on Customer Perception Towards Online Banking Services of SBI	Dhanashri Deshpande, Dr. Sanket Chobe	78
14	Innovation and Entrepreneurship Environments in India	Dr Anand V Kulkarni	84
15	A Study of Impact of Tax Audit Conducted by Chartered Accountants Under Section 44AB of Income Tax Act 1961 on Tax Evasion in India.	Dr. Ameya C Lohar, CA. Sumit Valecha	89
16	Elements of Effective Oral Communication	Dr. Atish Rathod	93
17	Awareness and Perception of Rural Youth Towards Multi Level Marketing (MLM)	Dr. Basu Garg	101
18	A Research Investigation on Digital Marketing and It's Impacts	Dr. Bhagyashri Patil	108
19	The Study of NEP 2020 & Growth Opportunities in Commerce & it's Impact on Commerce	Dr. Bharti Arote	111
20	A Study on Problems, Productivity and Satisfaction of Employees & How Workplace Relationship Between Employees Impact Each Other	Dr. Deepali Pagare	113
21	The Impact of New Education Policy 2020 on Commerce Education	Dr. Dnyaneshwar M. Marathe	120
22	A Study of Business Startup Schemes Provided by the Government		126

Dr. Gajanan D. Chaudhari		
23	A Study of Stock Market Investment Awareness Among Salaried Employees in Jalgaon District	Dr. Gaurav Mahajan 132
24	Overview Study of E-Waste Management : Strategies and Challenges	Dr. Gautam M. Morey 137
25	Review of Growth and Development of the Automobile Sector in India	Dr. Hari Pandhari Wangarwar 142
26	Evaluation of Internship Program of SNDT Women's University from Commerce Student's Perspective with Reference to the NEP 2020	Dr. Jyoti Thakur 151
27	Role of Commerce Education on Rising India's Economy	Dr. K.S. Raja Shekar Reddy 158
28	Financial Management of Household Farmers	Dr. Kiran D. Patil, Dr. Hitesh G. Pawar 164
29	Review on Digital Payment in Rural Sector	Dr. Manisha Kotgire 167
30	The Role of Data Analytics and Technology in Decision-Making	Dr. Kranti Patil 171
31	A Study of E-Accounting and Advantages for Indian Industry	Dr. Mahavir N. Sadavarte 175
32	Human Resource Management in the Modern ERA	Dr. Mahesh B. Thorat 179
33	History of Industrial Management in India	Dr. Mangesh Shirsath 187
34	Women Entrepreneurship Development	Dr. Sanjeevani Munde 190
35	A Study on Digital Marketing and its Impact on Consumers Mind-Set towards Online Shopping with Reference to Nasik District	Dr. Prasad Kulkarni 194

Our Editors have reviewed papers with experts' committee, and they have checked the papers on their level best to stop furtive literature. Except it, the respective authors of the papers are responsible for originality of the papers and intensive thoughts in the papers. Nobody can republish these papers without pre-permission of the publisher. - Chief & Executive Editor

A Study of Business Startup Schemes Provided by the Government

Dr. Gajanan D. Chaudhari

Assistant Professor

Department of Commerce

Sau. Rajanitai Nanasaheb Deshmukh College, Bhadgaon Dist- Jalgaon

Email-gdchaudhari@gmail.com

Abstract :

The government of India is actively working towards building a strong startup ecosystem in the country through various initiatives. One such initiative is the establishment of a dedicated ministry department that supports and promotes new businesses. In addition, the central government of India has launched several startup schemes to provide financial support to emerging startups in the country and promote entrepreneurship. The objective of these schemes is to promote the growth of startups by providing them with the necessary resources and support to thrive in a competitive business environment. The major objectives behind that the initiative is to focus various sectors of the economy for job creation and skill enhancement. Some of these sectors are automobile, chemicals Information technology, textiles, aviation, pharmaceuticals, tourism and hospitality, leather, wellness, design manufacturing, energy, mining, bio-technology etc. the initiative hopes to attract capital and technological investment in India. The principal aim of this government initiative is to create business friendly atmosphere in India by increasing ease of doing business as much as possible. Main target is to increase the foreign direct investment and local investment in the region to further increase the industrialization in India.

Keyword: Make in India, Investment at glance in Maharashtra

Introduction:

In most of the developing countries like India industrial development plays a crucial role in development. They play an important role in employment creation, resource utilisation and income generation and helping to promote changes in a gradual and phased manner. They have been given a key place in the framework of Indian development. An effective development policy has to attempt to increase the use of labour, relative to capital to the extent that it is economically efficient. Micro, Small and medium scale industries are generally more labour intensive than larger organizations and also Micro, Small and medium scale industries has now emerged as a dynamic and vibrant sector for the Indian development in recent years. It has attracted so much attention not only from industrial planners and economists but also from sociologists, administrators and politicians.

Objective of the study:

The following are the important objectives of the study:

1. To study the several schemes of government for start-up.
2. To find out the eligibility of the schemes.
3. To analyse the governments schemes.

Research Methodology and Sampling:

The entire study is depends on the secondary data. The secondary data collected from the sources such as government publication, Newspapers, annual report of MSME, Books and Journals relevant to the study.

56	A Study of the Impact of E-Tailing on Offline Retailers in the Jalgaon District <i>Dr. Gajanan D. Chaudhari</i> <i>10.5281/zenodo.10518517</i>	282
57	Ethical Perspective of Corporate Social Responsibility <i>Mr. Ravindra Swami & Mrs. Usha Baviskar (Swami)</i> <i>10.5281/zenodo.10518529</i>	290
58	The Evolving Role of a Buddhist Chaplain: Bridging Spiritual Wisdom in Diverse Communities <i>Ritesh Prakash Ovhal</i> <i>10.5281/zenodo.10518543</i>	293
59	Health Care in Rural India - Awareness and Current Challenges <i>Kasbe Sonali Atmaram & Dr. Ravindra Jadhav</i> <i>10.5281/zenodo.10518566</i>	299
60	To Study of Corporate Social Responsibility <i>Ambhore Gayatri Suresh & Prof. Dr Santosh Ram Pagare</i> <i>10.5281/zenodo.10518578</i>	303
61	Exploring Salary Earners' Credit Cooperative Societies Attached with Educational Institutions: A Comprehensive Literature Review <i>Mrs. Minal Ashish Bhuptani & Dr. Sonal S. Chandak</i> <i>10.5281/zenodo.10518602</i>	307
62	Fitness Guidelines for Healthy Society <i>Dr. Sanjay M. Gaikwad</i> <i>10.5281/zenodo.10518622</i>	311
63	Drugs and Sports <i>Dr. Dhara Shegaonkar</i> <i>10.5281/zenodo.10518746</i>	314
64	A Study of Digital Marketing Strategies in Digital ERA Adopted by Women Entrepreneur in Ahmednagar <i>Dr. Sunanda Yadav</i> <i>10.5281/zenodo.10518797</i>	318
65	"The Changing Role of Library and Information Services in Modern Society: A Short Review": <i>Prof. A.S. Deore</i> <i>10.5281/zenodo.10518805</i>	323
66	A Study on Benefits of Yoga and Necessity of Healthy Well Being in Digital Age <i>Dr. Pramod Jadhav Patel</i> <i>10.5281/zenodo.10518823</i>	327
67	The Community-Based TB Program is affected by the Impact of Societal Issues in Maharashtra <i>Anita Sudam Kale & Patil P. S.</i> <i>10.5281/zenodo.10518841</i>	331

A STUDY OF THE IMPACT OF E-TAILING ON OFFLINE RETAILERS IN THE JALGAON DISTRICT

* Dr. Gajanan D. Chaudhari

* Assistant Professor, Department of Commerce, Sau Rajanitai Nanasaheb Deshmukh College, Bhadgaon, Dist- Jalgaon

Abstract:

Online shopping has become a significant aspect of the Indian retail industry, offering retailers numerous benefits such as reduced real estate costs, enhanced customer service, mass customization, global reach, niche marketing, and specialized stores. The growth of ecommerce in the coming years is expected to strengthen further due to changing markets, development in Information Technology, increased penetration of credit cards, and easy payment gateways. Online shopping allows consumers to purchase goods or services directly from the seller on the internet using a web browser and Mobile application, allowing them to compare prices, product features, and after-sales service features. Popular online retailing companies in India include Myntra, Flipkart, Snapdeal, Amazon, and e-Bay. The growth of e-commerce has significantly changed the landscape of the Indian retail market, with customers increasingly seeking benefits from online retailers. To reach its full potential, business owners need a clearer understanding of who buys online, what they buy online, why they buy online, and how non-Internet buyers can be transformed into online buyers. This study aims to understand the impact on online purchase on offline stores.

Key words: E-tailing, Offline Retailers, Online shopping.

Copyright © 2023 The Author(s): This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY-NC 4.0) which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium for non-commercial use provided the original author and source are credited.

Introduction:

The internet is rapidly growing, with people accessing the web through mobile phones. It provides information from the globe, making it essential for today's generation to shop online. Online shopping, also known as e-shopping, is a form of e-commerce that provides goods and services directly to consumers through web browsers. Electronic products have the largest sale in online stores, with Apparel and Accessories being the second biggest product category. The growth in technology offers opportunities for sellers to reach customers faster, easier, and economically. In 2016, total retail sales worldwide reached \$22.049 trillion, up 6.0% from the previous

year. E-Marketer estimates sales will top \$27 trillion in 2020. Consumers should choose the medium they choose for their purchase, whether online or offline. The internet makes life simpler and innovative, making trading activities faster and easier. Online retail stores, such as Home Shop 18, Flipkart, Snapdeal, Jabong, and Myntra, offer a wide variety of products through various distribution channels. In the coming 10 to 15 years, India is expected to see more people online than any other country. E-commerce sales were about \$16 billion in 2016, and by 2020, the online retail market could be more than seven times larger. This has attracted a flood of investment in e-commerce firms, which may go beyond just displacing offline retail.

Kavayitri Bahinabai Chaudhari
North Maharashtra University, Jalgaon

FUNDAMENTALS OF ACCOUNTING

▪ Semester 1 ▪ Open Elective (OE)

Dr. Gajanan D. Chaudhari
Dr. Sachin N. Hadoltikar

Prime[®]
Publishing House

Fundamentals of Accounting

Open Elective (OE)- Semester 1

This textbook is aligned with the revised syllabus as outlined by the National Education Policy 2020 (NEP 2020) for the Commerce and Management Faculty at K.B.C. North Maharashtra University, Jalgaon, effective from June 2024.

Authors

Dr. Gajanan D. Chaudhari

(M.Com, M.Phil., Ph.D., SET, GDC&A)

Assistant Professor, Department of Commerce

Sau Rajanitai Nanasaheb Deshmukh Arts, Commerce, and Science College
Bhadgaon, Dist. Jalgaon

Dr. Sachin N. Hadollikar

(M.Com, M.Phil., Ph.D.)

Assistant Professor and Head, Department of Commerce

Sau Rajanitai Nanasaheb Deshmukh Arts, Commerce, and Science College
Bhadgaon, Dist. Jalgaon

About the Authors

Dr. Gajanan D. Chaudhari
(M.Com, M.Phil., Ph.D., SET, GDC&A)

He is working as an Assistant Professor in the Department of Commerce and Coordinator of Internal Quality Assurance Cell (IQAC) in Sau. Rajanitai Nanasaheb Deshmukh Arts, Commerce, and Science College, Bhadgaon, District Jalgaon. He has 11 years of teaching experience in senior college. He published 4 Books on Commerce and Management entitled as 'Financial Accounting', 'Human Resource Management', 'Business Statistics' and 'Fundamental of C'. He has published 3 chapters in Books, 9 Research papers in peer-reviewed journals, and more than 20 research papers in National and International Level conferences and Seminars. He has attended various National and International level FDP, Conferences, Workshops, Seminars, and Webinars.

Dr. Sachin N. Hadoltikar
(M.Com, M. Phil, Ph.D.)

He is working as an Assistant Professor and Head, Department of Commerce in Sau. Rajanitai Nanasaheb Deshmukh Arts, Commerce, and Science College, Bhadgaon, District Jalgaon. He has 10 years of teaching experience in senior college. He has published 3 chapters in Books, 10 Research papers in peer-reviewed journals, and more than 29 research papers in National and International Level conferences and Seminars. He has attended various National and International level FDP, Conferences, Workshops, Seminars, and Webinars.

- Office : Swatantrya Chowk, Mohite Complex Basement, Jalgaon - 425001.
- Mobile : 89992 34556, 96656 26717
- E-Mail : primepublishinghouse@gmail.com

Commerce ₹ 125

ISBN 978-93-95605-47-2

Impact Factor-8.632 (SJIF)

ISSN-2278-9308

B.Aadhar

Single Blind Peer-Reviewed & Refereed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

February - 2024

(CDLX) 460

NATIONALSEMINAR
ON

Women Empowerment: Opportunities and Challenges

Chief Editor
Prof. Virag S. Gawande
Director
Aadhar Social
Research & Development
Training Institute Amravati

Executive Editor
Dr.N.N.Gaikwad
Principal
Sau.R.N.D.Arts,
Commerce & Science College,
Bhadgaon,Dist.Jalgaon

Editors
Prof. Dr. S.D. Bhaise
Dr. B.S. Bhalerao
Dr. C. S. Patil
Dr. S.N. Hadoltikar
Dr. G.D. Chaudhari

This Journal is indexed in :

- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmos Impact Factor (CIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.aadharsocial.com

Aadhar PUBLICATIONS

36	भारतीय अर्थव्यवस्थेत महिला उद्योजकांची भूमिका प्रविण सुभाष देसले , डॉ.बी.एस. भालेराव	156
37	प्रज्ञा लोखंडे यांचे साहित्यातील दलित स्त्री आणि स्त्रीवादी जाणीवा प्रा.ज्योती सुकदेव नन्नवरे	158
38	निर्मला पुतूल के काव्य में नारीवाद ('अपने घर की तलाश' काव्य के संदर्भ में) डॉ.क्रान्ति वासुदेव सोनवणे	165
39	भारतीय स्वातंत्र्य लढ्यात सौ.सरस्वतीबाई धनाजी चौधरी यांचा सहभाग प्रा.डॉ. इंदिरा अशोक लोखंडे , प्रा. वंदना मार्तंड पाटील	166

भारतीय स्वातंत्र्य लढ्यात सौ.सरस्वतीबाई धनाजी चौधरी यांचा सहभाग**प्रा.डॉ. इंदिरा अशोक लोखंडे****प्रा. वंदना मार्तंड पाटील**

सहायक प्राध्यापक (इतिहास)

सहाय्यक प्राध्यापक(इतिहास)

सौ.रजनीताई नानासाहेब देशमुख,कला,

नुतन मराठा महाविद्यालय,जळगाव

वाणिज्य व सायन्स महाविद्यालय,भडगाव

प्रस्तावित :-

प्रस्तुत संशोधनात भारतीय स्वातंत्र्य चळवळीत खानदेशातील जळगाव जिल्ह्यातील महिलांनी पुरुषांच्या खांद्याला खांदा लावून या स्वातंत्र्य चळवळीत प्रत्यक्ष व अप्रत्यक्ष सहभाग नोंदविलेला दिसून येतो. महात्मा गांधींनी ब्रिटिश सरकार विरुद्ध पुकारलेल्या स्वातंत्र्य लढ्यात महिलांनीही मोठ्या प्रमाणात सहभाग घेतला होता. याचा परिपाक म्हणजे जळगाव जिल्ह्यातील फैजपूर येथील धनाजी नाना चौधरी यांच्या सहचारिणी सौ.सरस्वतीबाई यांनी ही या स्वातंत्र्य लढ्यात सहभाग नोंदविला होता. याचाच मागोवा संशोधक म्हणून घेण्याचा प्रयत्न केला आहे.

इ. स. १९३० कायदेभंग चळवळीत सरोजिनी नायडू कमलादेवी चटोपाध्याय, कमला नेहरू, अवंतिका बाई गोखले, हंसाबेन, ऊर्मिलादेवी इ. स्त्रियांनी उल्लेखनीय कामगिरी केली. म. गांधींच्या दांडीयात्रेस सरोजिनी नायडू सहभागी झाल्या होत्या. धारासणा येथील मिठागारावर झालेल्या सत्याग्रहाचे नेतृत्व सरोजिनी नायडू सहभागी झाल्या होत्या. धारासणा येथील मिठागारावर झालेल्या सत्याग्रहाचे नेतृत्व सरोजिनी नायडूंनी केले होते, राष्ट्रीय सभेच्या अध्यक्ष झालेल्या त्या पहिल्या भारतीय महिला होत्या. 'वुमेन्स लीग फॉर पीस अॅण्ड फ्रीडम या आंतरराष्ट्रीय महिला परिषदेस कमलादेवी चटोपाध्याय यांनी सहभाग घेतला होता. त्यांनी देशातील युवाशक्ती संघटित करण्यासाठी प्रयत्न केला. हंसाबेन मेहता यांनी ऑनररी मॅजिस्ट्रेट पदाचा त्याग करून सत्याग्रह आंदोलनात भाग घेतला. जवाहरलाल नेहरू यांच्या मातोश्री स्वरूपराणी नेहरू आणि पत्नी कमला नेहरू यांनी कायदेभंगच्या चळवळीत सक्रीय भाग घेतला होता. कस्तुरबा गांधी, कमला नेहरू, सुचिता कृपलानी, विजयालक्ष्मी पंडित, सरोजिनी नायडू, अरूणा असफअल्ली, उषा मेहता, जानकीदेवी बजाज, नलिनीसेन गुप्ता, रत्नमाला, राधिकादेवी, डॉ. कुमारी प्रभावती इ. भारतीय स्त्रिया तर अंनी बेंड्रेट भगिनी निवेदीता, नेली सेन गुप्ता इत्यादी विदेशी स्त्रियांनी भारतीय स्वातंत्र्य चळवळीत महत्त्वपूर्ण योगदान दिलेले दिसून येते.

महाराष्ट्रात ही यशोदाबाई भट, प्रेमाबाई कंटक, गोदावरी पसळेकर, शांताबाई मुखर्जी यासारखे नवे लढाऊ नेतृत्व पुढे आले. नेहरूंनी वर्णन केल्याप्रमाणे गांधीजींनी समाजातील सर्व विभागांना प्रभावित केले होते, जे बुद्धिजीवी, श्रमिक, स्त्री-पुरुष, वृद्ध त्यात सामील होते. गांधीजींच्या मते, 'अहिंसात्मक संघर्ष करण्यास स्त्रीच अधिक योग्य आहे. घराघरांतून स्त्रिया बाहेर पडल्याशिवाय राष्ट्रीय चळवळीला सामर्थ्य प्राप्त होणार नाही. तिला जीवनाच्या प्रत्येक क्षेत्रात पुरुषां इतकेच अधिकार असले पाहिजेत.'

सविनय कायदेभंगातील सर्वात क्रांतीकारक फलश्रुती म्हणजे महाराष्ट्रातील महिला प्रबुद्ध झाल्या व त्यांनी प्रशंसनीय कामगिरी करून दाखविली दास्तानेची पत्नी वासनाई दास्ताने, ठकारांची पत्नी पार्वतीबाई ठकार, पुण्याच्या सलभामाबाई कुवळेकर यांनी भुसावळ, जळगाव, वरणगाव, एदलाबाद, चांगदेव, यावल वगैरे ठिकाणी खूप जनजागृती केली होती. जळगाव जिल्ह्यातून ५०० व्यक्तींनी कायदेभंगाच्या सत्याग्रहात भाग घेऊन कारावास पत्करला होता. १ त्यात बऱ्याच महिलांना तुरूंगवास भोगावा लागला त्यात भगिनी आघाडीवर होत्या. त्यात जळगाव जिल्ह्यातील सौ. सरस्वतीबाई धनाजी चौधरी यांचा ही सहभाग दिसून येतो.

E-ISSN 2582-5429

SJIF Impact - 5.675

AKSHARA

MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL

Peer-Reviewed & Refereed International Research Journal
March 2024 Special Issue 11 Volume II (B)

Humanities & Indian Knowledge System

Guest Editor

Prof. Dr. S. V. Patil

Act. Principal

Bhusawal Arts, Science & P. O. Nahata Comm. College, Bhusawal

Executive Editor

Dr. A. D. Goswami

Vice-Principal & Head, Dept. of Economics

Executive Editor

Prof. Dr. B. H. Barhate

Vice-Principal

Associate Editor

Prof. Dr. Prafull Ingole

Head, Department of History

Bhusawal Arts, Science & P. O. Nahata Comm. College, Bhusawal

Associate Editor

Prof. Dr. Sachin Rajput

Department of Philosophy

Chief Editor : Dr. Girish S. Koli

Akshara Publication

Sr.No	Title of the Paper	Author's Name	Pg.No
23	भारतीय संस्कृति और पारंपारिक लोकनृत्य	प्रा. डॉ. राजाराम बाबुराव तायडे	79
24	Indian knowledge system and Ancient Indian industry: A brief study	Prof. Shripad S. Wani	82
25	प्राचीन काळातील स्त्री शिक्षण - एक ऐतिहासिक अभ्यास	प्रा.डॉ.इंदिरा अशोक लोखंडे	85
26	वाणिज्य आणि भारतीय ज्ञान पध्दती	श्री. जयंत नेवे	88
27	आदिवासी भाषा साहित्य आणि संस्कृती	पराडके विनोद कागडा	92
28	Akkarmashi : The Reflection of Knowledge System of Dalit	Prof. Sunil Dada Surwade	95
29	नवीन शैक्षणिक धोरण आणि भारतीय ज्ञान प्रणाली	डॉ. प्रमोद आत्माराम अहिरे	98
30	A Study of Indian Educational Philosophy and Role of Teacher	Dr. Narendra Dinkar Mahale	105
31	भारतीय ज्ञान परंपरेतील राष्ट्रीय एकात्मता व धर्मनिरपेक्षता या सामाजिक आणि राजकीय मूल्यांचा अभ्यास	डॉ. शामकुमार मधुकर दुसाने	109
32	Reflection of Indian Society in R K Narayan's literary Work	Kaustubh P Patil	110
33	भारतीय ज्ञान परंपरेमध्ये कौटिल्याचे अर्थशास्त्र व राजकोश व्यवस्थापन	प्रा.सौ. नीता राजेंद्र चोरडिया	111
34	भारतीय ज्ञान पध्दती में हिंदी साहित्य का योगदान (प्रवासी साहित्यकार सुषम बेदी के विशेष संदर्भ में)	प्रा. विजय सुखदेव वाकेकर	116
35	संत रोहिदास आणि संत तुकारामांच्या काव्याचा तौलनिक अभ्यास	गौतम सुरेश भालेराव डॉ.दिनेश हिम्मतराव पाटील	121
36	ग्रामीण अर्थव्यवस्था आणि आठवडे बाजारपेठ	डॉ. रश्मी शर्मा श्री. श्रावण बाबुराव न्हावकर	127

प्रा.डॉ.इंदिरा अशोक लोखंडे

सहाय्यक प्राध्यापक, इतिहास विभाग

सी.रजनीताई नानासाहेब देशमुख कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय भडगाव, ता.पाचोरा, जि.जळगाव.

प्रस्तावित :-

भारतातील स्त्रीजीवनाच्या इतिहासाकडे प्रखर दुष्टिकोन टाकला तर एक गोष्ट लगेचच घ्यानी येईल की, स्त्री म्हणजे त्याग, निष्ठा, चारित्र्य, सेवा, कर्तव्य- बुध्दी, आत्मार्पण । सीता, सावित्री, द्रौपदी, दमयंती, जिजामाता, लक्ष्मीबाई, सावित्रीबाई या स्त्रीत्वाची नावे डोळ्यांसमोर आली की, वरील सर्व शुद्ध, पवित्र भावना मनी दाटून येतात आणि मस्तक नम्र झालेल्या मस्तकात दुसराही एक विचार येऊन जातो की, ज्या आपल्या देशात अशी असामान्य स्त्रीत्वे जन्माला आली, त्यांनी आपल्या गुणसमुच्चयाने हिंदुसमाजाला आणि देशाला प्रतिष्ठा प्राप्त करून दिली. स्मृतिकारांनी स्त्रियांना वेदाधिकार, वेदपठनाचा अधिकार नाकारलेला असला तरी त्या आधी त्यांनी स्थिती अशा प्रकारची नव्हती. ऋग्वेदातील काही सूक्तेच स्त्रियांनी तयार केलेली आहेत, जवळजवळ वीस स्त्रियांची नावे ऋग्वेदातील सूक्तांच्या कर्त्या ऋषींच्या नावांत दिसून येते. याचाच अर्थ असा की, वेदरचना करण्याचा अधिकार पुरुषांइतकाच स्त्रियांनाही होता. वेदमंत्रांइतकाच ब्रम्हविद्येचा अधिकारही स्त्रियांना होता असा उल्लेख इतिहासात दिसून येतो.

प्राचीन काळात शिक्षणाचा आरंभ गायत्री मंत्राद्वारे होत असे. या मंत्रामध्ये विद्यार्थी ही प्रार्थना करतात की, ईश्वर त्यांना बुद्धी व सन्मार्गाकरिता प्रेरित करे. ब्रह्मचर्याश्रम काळात गुरूकुलात तपस्वीनी प्रमाणे साधे-कठोर जीवन व्यतित करून त्यांच्यामध्ये अशा अशा चारित्र्य निर्माण होत असे की, सांसारिक लोकांनी त्यांना सन्मार्गापासून विचलित करू शकत नव्हता. भारतीयांची अशी धारणा होती की, शिक्षणाद्वारे व्यक्ती सांसारिक सुख-दुःख पासून दूर राहून स्थायी सुख- शांती प्राप्त करू शकतो. प्रारंभी पिताच आपल्या मुलांना शिक्षण देत असे. त्यानंतर वैदिक ग्रंथांचे विद्वान गुरू शिक्षण देऊ लागले. मुलामुलींना शिक्षण दिल्या जात होते. प्राचीन काळातील विश्ववारा, अपाला, घोषा, लोपामुद्रा, सिकता इ. अनेक वेदज्ञान पारंगत विदूषी स्त्रियांचे उल्लेख दिसून येतात. अनेक स्त्रिया यज्ञविधी पूर्ण करित होत्या. शास्त्रज्ञानाबरोबर मुलींच्या आवडी-निवडी प्रमाणे लष्करी शिक्षण सुध्दा त्या प्राप्त करित होत्या अशी उदाहरणे आहेत. गुरू मुला-मुलींना वैदिक सुक्त, वीरगाथा, ज्योतिष्य, विज्ञान व व्यवसायासंबंधी शिक्षण देत असे, व्यवसायासंबंधीचे अधिकतर शिक्षण मुले आपल्या वडिलांकडूनच प्राप्त करित होते. स्त्रिया कापड विणणे, रंगाई, कशिदा, चटणी, टोपल्या इ. बनविण्याचे करित होत्या व त्यांचे कलात्मक शिक्षण प्राप्त करित होत्या. स्त्रिया विशेषतः हस्तकलात पारंगत होण्याचा प्रयत्न करित होत्या.¹

प्राचीन काळात लेखन कला विकसित न झाल्याने विद्यार्थ्यांवर वडिल किंवा गुरूपासून मौखिक शिक्षण प्राप्त करित होते. त्यांचे विद्यार्थी प्राप्त मौखिक ज्ञान श्रवण व पठण करून त्यास कंठस्थ करित होते. वाद-विवादांला शिक्षण पद्धतीमध्ये महत्वपूर्ण स्थान होते. वाद-विवादाने तर्क व भाषण क्षमतेमध्ये वाढ होते अशी धारणा होती. मुलीचा उपनयन संस्कार सुद्धा होत होता. यज्ञोपवित धारण करून ती गुरूकुलात विद्यार्थ्यांवर करित होती. अथर्ववेदामध्ये कन्येचा ब्रह्मचर्याश्रम काळात आश्रमात राहण्यास उल्लेख आहे. काही स्त्रिया निश्चित काळा पर्यंत शिक्षण घेऊन विवाहाचे पवित्र सुत्र बांधून गृहस्थाश्रमात प्रवेश करित असे. काही स्त्रिया आजीवन शिक्षण क्षेत्रात राहात होत्या. त्यांना वेद व विभिन्न कलांचे ज्ञान दिले जात होते. स्त्रियांना साक्षर होऊन शास्त्रांचे पूर्ण ज्ञान प्राप्त करता येत होते.

महाकाव्यात सीता, सावित्री, देवयानी, कैकेयी, कुन्ती, द्रौपदी, उत्तरा इ.अनेक कलानिपूण प्रतिष्ठित स्त्रियांचे उल्लेख आढळतात. त्यावरून या काळातही स्त्रियांच्या शिक्षणाकडे लक्ष दिल्या जात होते, असे दिसून येते. रामायणामध्ये वेदांत पारंगत अजैयी या स्त्रीचे नाव मिळते. कौशल्या, तारा, सीता इ. वैदिक मंत्रांच्या ज्ञाता होत्या. प्रत्येक धार्मिक कार्य प्रसंगी स्त्रिया पती सोबत यज्ञमाणिन म्हणून त्यास सहकार्य करित असे. यज्ञकर्माचे वेळी पतीसह त्यांची उपस्थिती अनिवार्य समजली जात होती. तसेच प्रत्येक शुभप्रसंगी तिची उपस्थिती आवश्यक होती.²

वैदिक काळात स्त्रीशिक्षणाला पूर्ण वाव दिलेला होता. शिक्षण क्षेत्रात पुरूषाप्रमाणे त्यांना समान हक्क दिलेले होते. त्याकाळी 'चरण' नामक वैदिक अध्यापन-संस्था अस्तित्वात होती, त्यामध्ये त्यांना सहज प्रवेश मिळे. पूर्वीच्या काळी मुला प्रमाणे उपनयन संस्कार मुलींना लागू होता. हा संस्कार पार पडल्यानंतर वेदाध्ययनाचा अधिकार त्यांना प्राप्त होई. यावरून वैदिक काळाखंडात शिक्षणाच्या बाबतीत बऱ्याच प्रमाणात लोकशाहीचे तत्व अंगिकारलेले आपणांस दिसून येते. स्त्रिया शुद्रसमान आहेत, व म्हणून त्यांना उपनयन व वेदाध्ययन यांचा अधिकार नाही, हे स्मृतिकालीन मत यावेळी समाजास माहितही नव्हते. 'अर्धो ह वा एष आत्मनो

Impact Factor-8.632 (SJIF)

ISSN-2278-9308

(CDLXXVIII) 478

February -2024

Volume-A

B.Aadhar

Peer-Reviewed & Refereed Indexed
Multidisciplinary International Research Journal

SPECIAL ISSUE ON

**New research trends in ancient
south Indian art and Iconography -
Rock Paintings, caves, stupas,
chaityagrihas, temples and sculptures**

Chief Editor

Prof. Virag S. Gawande

Executive Editors

Dr Arvind Sontakke

Dr.Subhash Benjalwar

This Journal is indexed in :

Scientific Journal Impact Factor (SJIF)

Cosmos Impact Factor (CIF)

International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.aadharsocial.com Aadhar PUBLICATIONS Amravati (M,S)

INDEX-A

No.	Title of the Paper	Authors' Name	Page No.
1	अग्निवृष : एक परिपूर्ण आणि सार्थ नाव	आदित्य फडके	1
2	महाराष्ट्रातील लेणी स्थापत्य : एक ऐतिहासिक अभ्यास	प्रा. डॉ. दिलीप भिमराव गिऱ्हे	4
3	'गोमंतकीय श्री. सातेरी केळवाय देवता रूप आखणी आणि मांडणी'	डॉ. दुर्गेश चं. माजिक	7
4	दक्षिण कोकणातील कातळचित्रे आणि मातृ संकल्पनेची सुरुवात	रणजीत रमेश हिलेकर	14
5	शिरूर अनंतपाळ तालुक्यातील गणेशवाडी येथील महादेव मंदिर व शिल्प वैभव	डॉ. व्यंकट काशीनाथराव कदम, डॉ. दामाजीवाले डी.एम.	17
6	राष्ट्रकूट काळातील शिल्पकला - ऐतिहासिक महत्त्व	डॉ.इंदिरा अशोक लोखंडे	24
7	कान्हेरी लेणी, बौद्ध संस्कृतीचे एक मौल्यवान स्थळ	डॉ. मारोती गणपती लोणे	28
8	जांब येथील आईचे मंदिर: एक मुळ ओळख	काळदाते निळकंठ विष्णू, प्रा.डॉ.पीसे जी.एस.	34
9	पिंपळगाव गोसावी येथील पिंपळेश्वर महादेव मंदिरातील शेषशायी भगवान विष्णू प्रतिमा : एक अभ्यास	नागेश सखारामपंत जोशी	38
10	सातवाहनकालीन अप्रतिम वास्तूकला स्तूप	प्रा. डॉ. गंगथडे रमेश दत्तात्रय	43
11	निलंगा येथील निळकंठेश्वर मंदिरावरील मुर्तिल्लियांचा अभ्यास	रेणुका प्रकाशराव हाक्के	47
12	कारंजा येथील जैन धर्मीय पंचकल्याणिक पट चित्रकलेचा ऐतिहासिक अभ्यास	डॉ. एस. डी. सावंत	51
13	द्वारपाल /द्वारपालिका शिल्प अभ्यास	लक्ष्मीकांत सोनवटकर	55
14	घरणी नदी खोऱ्यातील मंदिर स्थापत्य व मूर्ती शिल्प	प्रा.डॉ.नारायण सूर्यवंशी	64
15	नागपूर जिल्ह्यातील हेमाडपंथी मंदिर स्थापत्याचा अभ्यास	बेबी केशव खोरणे	68
16	लेणी : एक अभ्यास	Dr. Ladaf S.K.	72
17	कदंब राजवट आणि मंदिर स्थापत्य कला	इराप्पा एम. गुरव	75

राष्ट्रकूट काळातील शिल्पकला – ऐतिहासिक महत्त्व

डॉ.इंदिरा अशोक लोखंडे

सहाय्यक प्राध्यापक, इतिहास विभाग सौ. रजनीताई नानासाहेब देशमुख कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय
भडगाव, ता. पाचोरा, जि. जळगाव

प्रस्तावना

प्रस्तुत संशोधनातील राष्ट्रकूट काळातील शिल्पकलेचा ऐतिहासिक अभ्यास करित असतांना, भारतीय संस्कृतीत शिल्पकलेची सुरुवात वास्तुकले प्रमाणेच हडप्पा आणि मोहेंजोदाडो संस्कृतीपासूनच झाली. येथील उत्खननात भाजलेल्या मातीची शिल्पे, दगडी शिल्पे व मुद्रा मिळालेल्या आहेत. तसेच मौर्य काळात मोठ्या प्रमाणावर शिल्पकलेचा विकास झालेला दिसून येतो. सम्राट अशोकाने अनेक ठिकाणी स्तंभ उभारले होते. या स्तंभशीर्षावर घोडा, सिंह व बैल इ. प्राण्यांच्या मूर्ती कोरण्यात आल्या होत्या याच काळातील पाटणा व परखम येथील यक्ष आणि दीदारगंज येथील चामरधारिणी यक्षिणी ही शिल्पे शिल्पकलेचे उत्कृष्ट नमुने आहेत. शुंग, कण्व, सातवाहन, चालुक्य, राष्ट्रकूट, गुप्त व चोल काळात शिल्पकला अत्युच्च शिखरावर पोहोचली होती सांची, सारनाथ, वेरूळ, अजिंठा, कंधार, बदामी, पट्टदकल, देवगड, तिगावा, ऐहोळ व हळेबिळ येथे शिल्पकलेचे सुंदर नमुने पाहावयास मिळतात. राजवटीनंतर दक्षिण भारतात राष्ट्रकूट घराण्याची सत्ता स्थापन झाली. इ.स. ७४३ पासून इ.स. ९७४ पर्यंत या घराण्याने दक्षिण भारतावर राज्य केले. राष्ट्रकूट घराण्याच्या काळात वेरूळ, घारापुरी आणि कंधार ही कलेची केंद्रे होती, त्यामुळे या ठिकाणी कला व स्थापत्याचा मोठ्या प्रमाणात विकास झालेला दिसून येतो. त्यातील उत्कृष्ट नमुना म्हणजे वेरूळ येथील कैलास मंदिर होय.

कैलास मंदिर :-

चालुक्य काळात वेरूळ येथील काही लेण्या कोरल्या; राष्ट्रकूट सम्राट कृष्ण पहिल्याने वेरूळ येथील लेणी क्रमांक १६ कोरविले, या लेणीमध्ये जसे चित्रकाम आढळते तसेच इतरही लेण्यांमध्ये चित्रकाम केलेले आढळते. त्यातील महत्त्वपूर्ण लेणी क्रमांक १६ ही जगप्रसिद्ध लेणी असून ती 'कैलास मंदिर' किंवा 'कैलास लेणी' म्हणून ओळखली जाते ते एक 'शिवमंदिर' आहे. राष्ट्रकूट राजा कृष्ण पहिला याने ही लेणी कोरविल्यामुळे त्याच्या नावावरून या लेणीस 'कन्नेश्वर' असे नाव ठेवल्याची माहिती राष्ट्रकूटांच्या दानपत्रात आढळून येते. राजा कारकिर्दीत वेरूळ हीच राजधानी होती असे निश्चितपणे म्हणता येईल. उतारवयात राज्यावर आल्यावर त्याला अल्पशी कारकिर्द लाभली असली तरी त्याने आपल्या काळात केलेली संस्मरणीय कामगिरी म्हणजे प्राचीन भारतीय शिल्प व स्थापत्य कलेच्या क्षेत्रातील उत्कृष्ट अशी कलाकृती असलेली वेरूळ कैलासमंदिर होय. औरंगाबाद जिल्ह्यातील वेरूळ जवळच असलेल्या पैठण येथील कोकस नावाच्या शिल्पकाराकडून कृष्णाने या वास्तूचे कोरीव काम पूर्ण करून घेतले. (इ.स. ७५३ ते ७७३) तसेच 'पट्टदकल' येथून कलाकार आणून वेरूळचे कैलास किंवा शिवमंदिराचे अखंड पाषाणात इ.स. ७५७ मध्ये खोदकाम सुरू केले. हे शिवमंदिर विरूपाक्ष मंदिराची व कांचीवरम येथील कैलासनाथ मंदिराची हुबेहुब प्रतिकृती आहे. मंदिर पूर्ण होण्यासाठी दीडशे वर्षे लागली. या शिवमंदिराची निर्मिती 'आधी कळस मग पाया' अशा पध्दतीने करण्यात आले होते. त्यामुळे हे शिवमंदिर जगातील एक आश्चर्य मानले जाते. लेणी क्रमांक २५ मधील एका शिलालेखावरून समजते की या शिवमंदिराचे खोदकाम आधी शिखरापासून सुरू केले व नंतर पायाचे काम करण्यात आले. या लेणीच्या भिंतीवर बरेच शिलालेख आहेत. पण ते आज भग्नावस्थेत आढळतात.

कैलास मंदिराची वास्तुकला :-

कैलास मंदिराची लांबी २७६ फूट, रुंदी १५४ फूट आणि उंची १०७ फूट आहे. या मंदिराच्या भोवती पाषाणाची नैसर्गिक भिंत आहे. लेणीत अनेक देवतांची शिल्पे आहेत लेणीच्या आत प्रवेश केल्यावर शंखनिधी, पद्मनिधी आणि धनपती कुबेराचे सेवक नजरेस पडतात. उजवीकडे गणेशमूर्ती व समोर महिषासुरमर्दिनी आहे. पुढे भिंतीवर गजलक्ष्मी कमळपुष्पावर बसलेली असून दोन हत्ती आपल्या सोंडींनी पाण्याने भरलेल्या कलशातून तिच्या मस्तकावर एकसारख्या अभिषेकाच्या धारा ओतीत आहेत. उत्तरेकडे गंगा, यमुना आणि सरस्वती या तीन नद्यांचा संगम झालेला दिसतो. गंगेचे वाहन मगर, सरस्वतीचे वाहन हत्ती व पुष्प आणि यमुना कासवावर उभी आहे. दोन मोठे हत्ती आणि नंदी तसेच मंडपाच्या दोन्ही बाजूस ५० फूट उंचीचे दोन ध्वजस्तंभ मंदिराची शोभा वाढवितात. उत्तरेकडे पायऱ्या चढल्यानंतर आपण मंदिराच्या उपविभागात प्रवेश करतो. या ठिकाणा सुर्य आणि चंद्राच्या प्रतिमा आहेत. मंदिराच्या समोर दोन मजली नंदीमंडप असून मुख्य मंदिर २० फूट उंचीच्या चौथऱ्यावर निर्माण केले आहे. त्याची लांबी १६४ फूट आणि रुंदी १०९ फूट आहे. मंदिराच्या गर्भगृहावर द्राविडी पद्धतीचे तीन मजली शिखर आहे. गर्भगृहाच्या पुढे अंतराळ.

E-ISSN 2582-5429

SJIF Impact - 5.675

AKSHARA

MULTIDISCIPLINARY RESEARCH JOURNAL

Peer-Reviewed & Refereed International Research Journal
March 2024 Special Issue 11 Volume II (B)

Humanities & Indian Knowledge System

Guest Editor

Prof. Dr. S. V. Patil

Act. Principal

Bhusawal Arts, Science & P. O. Nahata Comm. College, Bhusawal

Executive Editor

Dr. A. D. Goswami

Vice-Principal & Head, Dept. of Economics

Executive Editor

Prof. Dr. B. H. Barhate

Vice-Principal

Associate Editor

Prof. Dr. Prafull Ingole

Head, Department of History

Bhusawal Arts, Science & P. O. Nahata Comm. College, Bhusawal

Associate Editor

Prof. Dr. Sachin Rajput

Department of Philosophy

Chief Editor : Dr. Girish S. Koli

Akshara Publication

Sr.No	Title of the Paper	Author's Name	Pg.No
23	भारतीय संस्कृति और पारंपारिक लोकनृत्य	प्रा. डॉ. राजाराम बाबुराव तायडे	79
24	Indian knowledge system and Ancient Indian industry: A brief study	Prof. Shripad S. Wani	82
25	प्राचीन काळातील स्त्री शिक्षण - एक ऐतिहासिक अभ्यास	प्रा.डॉ.इंदिरा अशोक लोखंडे	85
26	वाणिज्य आणि भारतीय ज्ञान पध्दती	श्री. जयंत नेवे	88
27	आदिवासी भाषा साहित्य आणि संस्कृती	पराडके विनोद कागडा	92
28	Akkarmashi : The Reflection of Knowledge System of Dalit	Prof. Sunil Dada Surwade	95
29	नवीन शैक्षणिक धोरण आणि भारतीय ज्ञान प्रणाली	डॉ. प्रमोद आत्माराम अहिरे	98
30	A Study of Indian Educational Philosophy and Role of Teacher	Dr. Narendra Dinkar Mahale	105
31	भारतीय ज्ञान परंपरेतील राष्ट्रीय एकात्मता व धर्मनिरपेक्षता या सामाजिक आणि राजकीय मूल्यांचा अभ्यास	डॉ. शामकुमार मधुकर दुसाने	109
32	Reflection of Indian Society in R K Narayan's literary Work	Kaustubh P Patil	110
33	भारतीय ज्ञान परंपरेमध्ये कौटिल्याचे अर्थशास्त्र व राजकोश व्यवस्थापन	प्रा.सौ. नीता राजेंद्र चोरडिया	111
34	भारतीय ज्ञान पध्दती में हिंदी साहित्य का योगदान (प्रवासी साहित्यकार सुषम बेदी के विशेष संदर्भ में)	प्रा. विजय सुखदेव वाकेकर	116
35	संत रोहिदास आणि संत तुकारामांच्या काव्याचा तौलनिक अभ्यास	गौतम सुरेश भालेराव डॉ.दिनेश हिम्मतराव पाटील	121
36	ग्रामीण अर्थव्यवस्था आणि आठवडे बाजारपेठ	डॉ. रश्मी शर्मा श्री. श्रावण बाबुराव न्हावकर	127

प्रा.डॉ.इंदिरा अशोक लोखंडे

सहाय्यक प्राध्यापक, इतिहास विभाग

सी.रजनीताई नानासाहेब देशमुख कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय भडगाव, ता.पाचोरा, जि.जळगाव.

प्रस्तावित :-

भारतातील स्त्रीजीवनाच्या इतिहासाकडे प्रखर दुष्टिकोन टाकला तर एक गोष्ट लगेचच घ्यानी येईल की, स्त्री म्हणजे त्याग, निष्ठा, चारित्र्य, सेवा, कर्तव्य- बुध्दी, आत्मार्पण । सीता, सावित्री, द्रौपदी, दमयंती, जिजामाता, लक्ष्मीबाई, सावित्रीबाई या स्त्रीत्वाची नावे डोळ्यांसमोर आली की, वरील सर्व शुद्ध, पवित्र भावना मनी दाटून येतात आणि मस्तक नम्र झालेल्या मस्तकात दुसराही एक विचार येऊन जातो की, ज्या आपल्या देशात अशी असामान्य स्त्रीत्वे जन्माला आली, त्यांनी आपल्या गुणसमुच्चयाने हिंदुसमाजाला आणि देशाला प्रतिष्ठा प्राप्त करून दिली. स्मृतिकारंनी स्त्रियांना वेदाधिकार, वेदपठनाचा अधिकार नाकारलेला असला तरी त्या आधी त्यांनी स्थिती अशा प्रकारची नव्हती. ऋग्वेदातील काही सूक्तेच स्त्रियांनी तयार केलेली आहेत, जवळजवळ वीस स्त्रियांची नावे ऋग्वेदातील सूक्तांच्या कर्त्या ऋषींच्या नावांत दिसून येते. याचाच अर्थ असा की, वेदरचना करण्याचा अधिकार पुरुषांइतकाच स्त्रियांनाही होता. वेदमंत्राइतकाच ब्रम्हविद्येचा अधिकारही स्त्रियांना होता असा उल्लेख इतिहासात दिसून येतो.

प्राचीन काळात शिक्षणाचा आरंभ गायत्री मंत्राद्वारे होत असे. या मंत्रामध्ये विद्यार्थी ही प्रार्थना करतात की, ईश्वर त्यांना बुद्धी व सन्मार्गाकरिता प्रेरित करो. ब्रह्मचर्याश्रम काळात गुरूकुलात तपस्वीनी प्रमाणे साधे-कठोर जीवन व्यतित करून त्यांच्यामध्ये अशा अशा चारित्र्य निर्माण होत असे की, सांसारिक लोकांनी त्यांना सन्मार्गापासून विचलित करू शकत नव्हता. भारतीयांची अशी धारणा होती की, शिक्षणाद्वारे व्यक्ती सांसारिक सुख-दुःख पासून दूर राहून स्थायी सुख- शांती प्राप्त करू शकतो. प्रारंभी पिताच आपल्या मुलांना शिक्षण देत असे. त्यानंतर वैदिक ग्रंथांचे विद्वान गुरू शिक्षण देऊ लागले. मुलामुलींना शिक्षण दिल्या जात होते. प्राचीन काळातील विश्ववारा, अपाला, घोषा, लोपामुद्रा, सिकता इ. अनेक वेदज्ञान पारंगत विदुषी स्त्रियांचे उल्लेख दिसून येतात. अनेक स्त्रिया यज्ञविधी पूर्ण करित होत्या. शास्त्रज्ञानाबरोबर मुलींच्या आवडी-निवडी प्रमाणे लष्करी शिक्षण सुध्दा त्या प्राप्त करित होत्या अशी उदाहरणे आहेत. गुरू मुला-मुलींना वैदिक सुक्त, वीरगाथा, ज्योतिष्य, विज्ञान व व्यवसायासंबंधी शिक्षण देत असे, व्यवसायासंबंधीचे अधिकतर शिक्षण मुले आपल्या वडिलांकडूनच प्राप्त करित होते. स्त्रिया कापड विणणे, रंगाई, कशिदा, चटणी, टोपल्या इ. बनविण्याचे करित होत्या व त्यांचे कलात्मक शिक्षण प्राप्त करित होत्या. स्त्रिया विशेषतः हस्तकलात पारंगत होण्याचा प्रयत्न करित होत्या.¹

प्राचीन काळात लेखन कला विकसित न झाल्याने विद्यार्थ्यांवर वडिल किंवा गुरूपासून मौखिक शिक्षण प्राप्त करित होते. त्यांचे विद्यार्थी प्राप्त मौखिक ज्ञान श्रवण व पठण करून त्यास कंठस्थ करित होते. वाद-विवादाला शिक्षण पद्धतीमध्ये महत्वपूर्ण स्थान होते. वाद-विवादाने तर्क व भाषण क्षमतेमध्ये वाढ होते अशी धारणा होती. मुलीचा उपनयन संस्कार सुद्धा होत होता. यज्ञोपवित धारण करून ती गुरूकुलात विद्यार्थ्यांवर करित होती. अथर्ववेदामध्ये कन्येचा ब्रह्मचर्याश्रम काळात आश्रमात राहण्यास उल्लेख आहे. काही स्त्रिया निश्चित काळा पर्यंत शिक्षण घेऊन विवाहाचे पवित्र सुत्र बांधून गृहस्थाश्रमात प्रवेश करित असे. काही स्त्रिया आजीवन शिक्षण क्षेत्रात राहात होत्या. त्यांना वेद व विभिन्न कलांचे ज्ञान दिले जात होते. स्त्रियांना साक्षर होऊन शास्त्रांचे पूर्ण ज्ञान प्राप्त करता येत होते.

महाकाव्यात सीता, सावित्री, देवयानी, कैकेयी, कुन्ती, द्रौपदी, उत्तरा इ.अनेक कलानिपूण प्रतिष्ठित स्त्रियांचे उल्लेख आढळतात. त्यावरून या काळातही स्त्रियांच्या शिक्षणाकडे लक्ष दिल्या जात होते, असे दिसून येते. रामायणामध्ये वेदांत पारंगत अजैयी या स्त्री चे नाव मिळते. कौशल्या, तारा, सीता इ. वैदिक मंत्रांच्या ज्ञाता होत्या. प्रत्येक धार्मिक कार्य प्रसंगी स्त्रिया पती सोबत यज्ञमाणिन म्हणून त्यास सहकार्य करित असे. यज्ञकर्माचे वेळी पतीसह त्यांची उपस्थिती अनिवार्य समजली जात होती. तसेच प्रत्येक शुभप्रसंगी तिची उपस्थिती आवश्यक होती.²

वैदिक काळात स्त्रीशिक्षणाला पूर्ण वाव दिलेला होता. शिक्षण क्षेत्रात पुरूषाप्रमाणे त्यांना समान हक्क दिलेले होते. त्याकाळी 'चरण' नामक वैदिक अध्यापन-संस्था अस्तित्वात होती, त्यामध्ये त्यांना सहज प्रवेश मिळे. पूर्वीच्या काळी मुला प्रमाणे उपनयन संस्कार मुलींना लागू होता. हा संस्कार पार पडल्यानंतर वेदाध्ययनाचा अधिकार त्यांना प्राप्त होई. यावरून वैदिक काळाखंडात शिक्षणाच्या बाबतीत बऱ्याच प्रमाणात लोकशाहीचे तत्व अंगिकारलेले आपणांस दिसून येते. स्त्रिया शुद्रसमान आहेत, व म्हणून त्यांना उपनयन व वेदाध्ययन यांचा अधिकार नाही, हे स्मृतिकालीन मत यावेळी समाजास माहितही नव्हते. 'अर्धो ह वा एष आत्मनो

Impact Factor-8.632 (SJIF)

ISSN-2278-9308

(CDLXXVIII) 478

February -2024

Volume-A

B.Aadhar

Peer-Reviewed & Refereed Indexed
Multidisciplinary International Research Journal

SPECIAL ISSUE ON

**New research trends in ancient
south Indian art and Iconography -
Rock Paintings, caves, stupas,
chaityagrihas, temples and sculptures**

Chief Editor

Prof. Virag S. Gawande

Executive Editors

Dr Arvind Sontakke

Dr.Subhash Benjalwar

This Journal is indexed in :

Scientific Journal Impact Factor (SJIF)

Cosmos Impact Factor (CIF)

International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.aadharsocial.com Aadhar PUBLICATIONS Amravati (M,S)

INDEX-A

No.	Title of the Paper	Authors' Name	Page No.
1	अग्निवृष : एक परिपूर्ण आणि सार्थ नाव	आदित्य फडके	1
2	महाराष्ट्रातील लेणी स्थापत्य : एक ऐतिहासिक अभ्यास	प्रा. डॉ. दिलीप भिमराव गिऱ्हे	4
3	'गोमंतकीय श्री. सातेरी केळवाय देवता रूप आखणी आणि मांडणी'	डॉ. दुर्गेश चं. माजिक	7
4	दक्षिण कोकणातील कातळचित्रे आणि मातृ संकल्पनेची सुरुवात	रणजीत रमेश हिलेकर	14
5	शिरूर अनंतपाळ तालुक्यातील गणेशवाडी येथील महादेव मंदिर व शिल्प वैभव	डॉ. व्यंकट काशीनाथराव कदम, डॉ. दामाजीवाले डी.एम.	17
6	राष्ट्रकूट काळातील शिल्पकला - ऐतिहासिक महत्त्व	डॉ.इंदिरा अशोक लोखंडे	24
7	कान्हेरी लेणी, बौद्ध संस्कृतीचे एक मौल्यवान स्थळ	डॉ. मारोती गणपती लोणे	28
8	जांब येथील आईचे मंदिर: एक मुळ ओळख	काळदाते निळकंठ विष्णू, प्रा.डॉ.पीसे जी.एस.	34
9	पिंपळगाव गोसावी येथील पिंपळेश्वर महादेव मंदिरातील शेषशायी भगवान विष्णू प्रतिमा : एक अभ्यास	नागेश सखारामपंत जोशी	38
10	सातवाहनकालीन अप्रतिम वास्तूकला स्तूप	प्रा. डॉ. गंगथडे रमेश दत्तात्रय	43
11	निलंगा येथील निळकंठेश्वर मंदिरावरील मुर्तिलिप्यांचा अभ्यास	रेणुका प्रकाशराव हाक्के	47
12	कारंजा येथील जैन धर्मीय पंचकल्याणिक पट चित्रकलेचा ऐतिहासिक अभ्यास	डॉ. एस. डी. सावंत	51
13	द्वारपाल /द्वारपालिका शिल्प अभ्यास	लक्ष्मीकांत सोनवटकर	55
14	घरणी नदी खोऱ्यातील मंदिर स्थापत्य व मूर्ती शिल्प	प्रा.डॉ.नारायण सूर्यवंशी	64
15	नागपूर जिल्ह्यातील हेमाडपंथी मंदिर स्थापत्याचा अभ्यास	बेबी केशव खोरणे	68
16	लेणी : एक अभ्यास	Dr. Ladaf S.K.	72
17	कदंब राजवट आणि मंदिर स्थापत्य कला	इराप्पा एम. गुरव	75

राष्ट्रकूट काळातील शिल्पकला – ऐतिहासिक महत्त्व

डॉ.इंदिरा अशोक लोखंडे

सहाय्यक प्राध्यापक, इतिहास विभाग सौ. रजनीताई नानासाहेब देशमुख कला, वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालय
भडगाव, ता. पाचोरा, जि. जळगाव

प्रस्तावना

प्रस्तुत संशोधनातील राष्ट्रकूट काळातील शिल्पकलेचा ऐतिहासिक अभ्यास करित असतांना, भारतीय संस्कृतीत शिल्पकलेची सुरुवात वास्तुकले प्रमाणेच हडप्पा आणि मोहेंजोदाडो संस्कृतीपासूनच झाली. येथील उत्खननात भाजलेल्या मातीची शिल्पे, दगडी शिल्पे व मुद्रा मिळालेल्या आहेत. तसेच मौर्य काळात मोठ्या प्रमाणावर शिल्पकलेचा विकास झालेला दिसून येतो. सम्राट अशोकाने अनेक ठिकाणी स्तंभ उभारले होते. या स्तंभशीर्षावर घोडा, सिंह व बैल इ. प्राण्यांच्या मूर्ती कोरण्यात आल्या होत्या याच काळातील पाटणा व परखम येथील यक्ष आणि दीदारगंज येथील चामरधारिणी यक्षिणी ही शिल्पे शिल्पकलेचे उत्कृष्ट नमुने आहेत. शुंग, कण्व, सातवाहन, चालुक्य, राष्ट्रकूट, गुप्त व चोल काळात शिल्पकला अत्युच्च शिखरावर पोहोचली होती सांची, सारनाथ, वेरूळ, अजिंठा, कंधार, बदामी, पट्टदकल, देवगड, तिगावा, ऐहोळ व हळेबिळ येथे शिल्पकलेचे सुंदर नमुने पाहावयास मिळतात. राजवटीनंतर दक्षिण भारतात राष्ट्रकूट घराण्याची सत्ता स्थापन झाली. इ.स. ७४३ पासून इ.स. ९७४ पर्यंत या घराण्याने दक्षिण भारतावर राज्य केले. राष्ट्रकूट घराण्याच्या काळात वेरूळ, घारापुरी आणि कंधार ही कलेची केंद्रे होती, त्यामुळे या ठिकाणी कला व स्थापत्याचा मोठ्या प्रमाणात विकास झालेला दिसून येतो. त्यातील उत्कृष्ट नमुना म्हणजे वेरूळ येथील कैलास मंदिर होय.

कैलास मंदिर :-

चालुक्य काळात वेरूळ येथील काही लेण्या कोरल्या; राष्ट्रकूट सम्राट कृष्ण पहिल्याने वेरूळ येथील लेणी क्रमांक १६ कोरविले, या लेणीमध्ये जसे चित्रकाम आढळते तसेच इतरही लेण्यांमध्ये चित्रकाम केलेले आढळते. त्यातील महत्त्वपूर्ण लेणी क्रमांक १६ ही जगप्रसिद्ध लेणी असून ती 'कैलास मंदिर' किंवा 'कैलास लेणी' म्हणून ओळखली जाते ते एक 'शिवमंदिर' आहे. राष्ट्रकूट राजा कृष्ण पहिला याने ही लेणी कोरविल्यामुळे त्याच्या नावावरून या लेणीस 'कन्नेश्वर' असे नाव ठेवल्याची माहिती राष्ट्रकूटांच्या दानपत्रात आढळून येते. राजा कारकिर्दीत वेरूळ हीच राजधानी होती असे निश्चितपणे म्हणता येईल. उतारवयात राज्यावर आल्यावर त्याला अल्पशी कारकिर्द लाभली असली तरी त्याने आपल्या काळात केलेली संस्मरणीय कामगिरी म्हणजे प्राचीन भारतीय शिल्प व स्थापत्य कलेच्या क्षेत्रातील उत्कृष्ट अशी कलाकृती असलेली वेरूळ कैलासमंदिर होय. औरंगाबाद जिल्ह्यातील वेरूळ जवळच असलेल्या पैठण येथील कोकस नावाच्या शिल्पकाराकडून कृष्णाने या वास्तूचे कोरीव काम पूर्ण करून घेतले. (इ.स. ७५३ ते ७७३) तसेच 'पट्टदकल' येथून कलाकार आणून वेरूळचे कैलास किंवा शिवमंदिराचे अखंड पाषाणात इ.स. ७५७ मध्ये खोदकाम सुरू केले. हे शिवमंदिर विरूपाक्ष मंदिराची व कांचीवरम येथील कैलासनाथ मंदिराची हुबेहुब प्रतिकृती आहे. मंदिर पूर्ण होण्यासाठी दीडशे वर्षे लागली. या शिवमंदिराची निर्मिती 'आधी कळस मग पाया' अशा पध्दतीने करण्यात आले होते. त्यामुळे हे शिवमंदिर जगातील एक आश्चर्य मानले जाते. लेणी क्रमांक २५ मधील एका शिलालेखावरून समजते की या शिवमंदिराचे खोदकाम आधी शिखरापासून सुरू केले व नंतर पायाचे काम करण्यात आले. या लेणीच्या भिंतीवर बरेच शिलालेख आहेत. पण ते आज भग्नावस्थेत आढळतात.

कैलास मंदिराची वास्तुकला :-

कैलास मंदिराची लांबी २७६ फूट, रुंदी १५४ फूट आणि उंची १०७ फूट आहे. या मंदिराच्या भोवती पाषाणाची नैसर्गिक भिंत आहे. लेणीत अनेक देवतांची शिल्पे आहेत लेणीच्या आत प्रवेश केल्यावर शंखनिधी, पद्मनिधी आणि धनपती कुबेराचे सेवक नजरेस पडतात. उजवीकडे गणेशमूर्ती व समोर महिषासुरमर्दिनी आहे. पुढे भिंतीवर गजलक्ष्मी कमळपुष्पावर बसलेली असून दोन हत्ती आपल्या सोंडींनी पाण्याने भरलेल्या कलशातून तिच्या मस्तकावर एकसारख्या अभिषेकाच्या धारा ओतीत आहेत. उत्तरेकडे गंगा, यमुना आणि सरस्वती या तीन नद्यांचा संगम झालेला दिसतो. गंगेचे वाहन मगर, सरस्वतीचे वाहन हत्ती व पुष्प आणि यमुना कासवावर उभी आहे. दोन मोठे हत्ती आणि नंदी तसेच मंडपाच्या दोन्ही बाजूस ५० फूट उंचीचे दोन ध्वजस्तंभ मंदिराची शोभा वाढवितात. उत्तरेकडे पायऱ्या चढल्यानंतर आपण मंदिराच्या उपविभागात प्रवेश करतो. या ठिकाणा सुर्य आणि चंद्राच्या प्रतिमा आहेत. मंदिराच्या समोर दोन मजली नंदीमंडप असून मुख्य मंदिर २० फूट उंचीच्या चौथऱ्यावर निर्माण केले आहे. त्याची लांबी १६४ फूट आणि रुंदी १०९ फूट आहे. मंदिराच्या गर्भगृहावर द्राविडी पद्धतीचे तीन मजली शिखर आहे. गर्भगृहाच्या पुढे अंतराळ.

Impact Factor-8.632 (SJIF)

ISSN-2278-9308

B.Aadhar

Single Blind Peer-Reviewed & Refereed Indexed

Multidisciplinary International Research Journal

February - 2024

(CDLX) 460-A

NATIONALSEMINAR
ON

Women Empowerment: Opportunities and Challenges

Chief Editor

Prof. Virag S. Gawande

Director

Aadhar Social

Research & Development

Training Institute Amravati

Executive Editor

Dr.N.N.Gaikwad

Principal

Sau.R.N.D.Arts,

Commerce & Science College,

Bhadgaon,Dist.Jalgaon

Editors

Prof. Dr. S.D. Bhaise

Dr. B.S. Bhalerao

Dr. C. S. Patil

Dr. S.N. Hadoltikar

Dr. G.D. Chaudhari

This Journal is indexed in :

- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmos Impact Factor (CIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.aadharsocial.com

Aadhar PUBLICATIONS

INDEX

No.	Title of the Paper	Authors' Name	Page No.
1	A Study On Lifelong Learning And Skill Development Opportunity For Women	Dr. Ganesh J. Dubale	1
2	Constitutional Provisions Relating To Women Empowerment In India	Dr. Narayan Vinod Kadubal	3
3	Womens Opportunities And Challenges In Construction Industry	Mrs. Ashwini Arjun Jagdale	7
4	Environmental Engineering Review Article	Mr. Rajesh T. Madane	10
5	Impact of Education in Women Empowerment	Dr. Rajendra . L. Kable	15
6	Women Empowerment And Sustainable Development	Archana Eknath Thombre	19
7	Role of women self help group in economic empowerment of women	Dr. Sanjay D. Ratnaparkhe , Mr. Mahesh Narwade	23
8	Leveraging farm accounting: a gendered perspective - assessing feasibility and opportunities	Dr. Kawade Vaibhav P , Waysal Sunil Dattatray	28
9	Empowering Rural Women In India: Progress, Challenges, And Strategies For Inclusive Growth	Prof. Arvind Atmaram Bhandare	31
10	Analysing the impact of education on women's empowerment in India	Pratiksha B. Wahul , Dr. Prashant P. Mulay	34
11	An Analysis Of The Policies Used To Women Empowerment	Dr. Sachin N Hadoltikar , Dr. Rajesh D Chaudhari	39
12	A Study Of Schemes Available For Women Empowerment In India	Dr. Gajanan Dagaduba Chaudhari , Dr. Rameshwar Bhikan Mhaske	43
13	Role of Women in Agriculture Sector in Maharashtra State	Dr. Ingle Sangapal Prakash , Dr. Arvind Keshao Rao Raut	46
14	A Study Of The Government Social Welfare Schemes For Women Empowerment With Specific Reference To Women From Vulnerable Families Residing In Rural And Urban Areas Of Maharashtra	Rao Mrinal , Sutradhar Tapas, Dr. Badgujar Nitin	49
15	Professional Development and Challenges Faced by Academic Women Librarians in 21 centuries: A Literature Review	Miss. Rachana Manikrao Gajbhiye , Dr. Ankush Chintaman Khobragade	54
16	Woman empowerment: regional development and planning	Mrs. Shweta Magar Ingole	58
17	A Comprehensive Study of the Role of NGOs in Women's Empowerment in Bhokardan Taluka District Jalna.	Dr. Satish M Dhoke	63

Professional Development and Challenges Faced by Academic Women Librarians in 21 centuries: A Literature Review

Miss. Rachana Manikrao Gajbhiye Dr. Ankush Chintaman Khobragade

Librarian
Sau. Rajanitai Nanasahab Deshmukh
Arts, Commerce and Science College,
Bhadgaon, Dist. - Jalgaon
rachanagajbhiye4@gmail.com

Assit. Prof. (HOD Dept. of Geography)
RFNS Senior Science College
Akkalkuwa, Dist- Nandurbar

ankush.pck369@gmail.com

Abstract:

Objective:

This writing literature review provides a framework for understanding the professional development of academic women librarians in academic libraries and the challenges they face in the workplace.

Methods:

Sources are selected from primary bibliographies on the status of women, progress, professional development, and academic libraries. For research related to these topics, print and online resources, research manuscripts of journals, periodical articles, books, e-books and dissertations have been referred.

Results:

Evidence suggests that several personal and professional characteristics of female librarians can be identified. Evidence present shows an increase in the number of women in librarianship. As a woman in librarianship in professional development and career progression, she faced challenges such as health issues, housing responsibilities, mobility, career breaks, and lack of organizational support. Women have expanded their knowledge about ITC activities. Today's women librarians are technically competent. The development of digital technology facilitates the successful participation of women in the professional development of library science.

These reviews of the relevant literature were included to underline the importance of the topic of professional development of women librarians and the challenges they face.

Conclusion:

Various surveys of women librarians and professional development have been observed in more developed countries. Librarianship is still over 80% women. However, it is felt that this profession is suitable for women because of its feminine value. Most studies have emphasized that organizations and library professionals are jointly responsible for making efforts toward professional development.

Keywords:- Professional development, Women librarians, Educational institutions, E-books.

INTRODUCTION

The literature review provides some information about the strong points and limitations of previous studies. This enables them to improve their investigation and arrive at a proper perspective of the study. Thus this review of the literature covers the studies conducted.

This is a review of literature studies and observations on professional development areas related to women librarians and the attitudes of women librarians towards participation in professional development activities and the challenges they face. The topic "Professional Development and Challenges Faced by Women Librarians" has been universally studied. The review of relevant literature included print and online resources, i.e., research manuscripts from journals, periodical articles, books, e-books, dissertations, and theses. A survey of the available literature is presented under the subheadings listed below.

- women Librarian
- Professional development of women librarians
- Challenges faced by women librarians.

WOMEN LIBRARIANS

The review of related literature on women librarians In 2015, Mathew, Sheeja and Nellikal studied female LIS professionals from 7 leading universities in Kerala to assess their ICT skills with the help of a structured questionnaire. Studies show that male professionals have slightly better skills in ICT-based applications than women. Male professionals had better skills in ICT-based services than

MAH/MUL/03051/2012
ISSN-2319 9318

विद्यावार्ता®

Peer Reviewed International Refereed Research Journal

AFFILIATED TO S.N.D.T. WOMEN'S UNIVERSITY, MUMBAI
NAVALBHAU PRATISHTHAN'S

**Rukhaminitai Arts & Comm. Women's College,
Amalner, Dist. Jalgaon.**

One Day National Level Conference
(Interdisciplinary)

**NATIONAL EDUCATION POLICY -2020
= IMPORTANCE & CHALLENGES IN INDIA**

January 6th 2024

Editor

Mr. Promod R. Patil

Principal

Dr. S.J. Shaikh

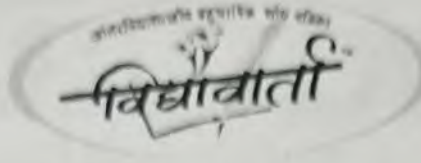
Co-Ordinator

**Dr. Umesh Y. Gangurde
Dr. Manjusha M. Kharole**

Issue
No. 02

MAH/MUL/ 03051/2012

ISSN :2319 9318

AFFILIATED TO S.N.D.T. WOMEN'S UNIVERSITY, MUMBAI
NAVALBHAU PRATISHTHAN'S

**Rukhaminitai Arts & Comm. Women's College,
Amalner, Dist. Jalgaon**

**ONE DAY NATIONAL LEVEL CONFERENCE
(INTERDISCIPLINARY)**

**NATIONAL EDUCATION POLICY-2020
= IMPORTANCE & CHALLENGES IN INDIA**

JANUARY 6TH, 2024 (SATURDAY) 9 AM TO 5 PM

--: VENUE :--

**Rukhaminitai Arts & Comm. Women's College, Siddivinayak Colony,
Dhule Road, Amalner, Dist. Jalgaon**

Editor

Mr. Promod R. Patil

Principal

Dr. S.J. Shaikh

Co- Ordinatar

Dr. Umesh Y. Gangurde

Co- Ordinatar

Dr. Manjusha M. Kharole

❖ विद्यावार्ता या आंतरविद्याशाखीय बहुभाषिक त्रैमासिकात व्यक्त झालेल्या मतांशी मालक, प्रकाशक, मुद्रक, संपादक सहमत असतीलच असे नाही. न्यायक्षेत्र:बीड

"Printed by: Harshwardhan Publication Pvt.Ltd. Published by Ghodke Archana Rajendra & Printed & published at Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.,At.Post. Limbaganesh Dist,Beed -431122 (Maharashtra) and Editor Dr. Gholap Babu Ganpat.

Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.

At.Post.Limbaganesh,Tq.Dist.Beed
Pin-431126 (Maharashtra) Cell:07588057695,09850203295
harshwardhanpubli@gmail.com, vidyawarta@gmail.com

Reg.No.U74120 MH2013 PTC 251205

All Types Educational & Reference Book Publisher & Distributors / www.vidyawarta.com

- 27) राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२०: सैद्धांतिक अभ्ययन
प्रा. डॉ. अस्मिता धनवंत सरवैया, अमळनेर ||117
- 28) राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० – भारतीय शिक्षण व्यवस्थेचे भविष्य....
प्रा. डॉ. शाम दामू सोनवणे, जळगाव ||122
- 29) समाजातील नेतृत्व विकासात नवीन शैक्षणिक धोरणाची भूमिका
प्रा. डॉ. अनिता एम. खेडकर, अमळनेर ||128
- 30) नवीन राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० एक दृष्टिक्षेप
प्रा. विजयकुमार बी. पाटील, मारवड, जि. जळगांव ||130
- 31) राष्ट्रीय शिक्षण धोरण २०२० च्या अंमलबजावणीच्या अनुषंगाने....
डॉ. संव्या पटेल, सोरापडा, जि. नंदुरबार ||132
- 32) उच्च शिक्षा में नई शिक्षा नीति २०२० का महत्व
डॉ. हुकुमचंद शंकर जाधव, अमळनेर, (महाराष्ट्र) ||135
- 33) राष्ट्रीय शैक्षिक नीति पर अवलोकन
डॉ. कविता साळुंके, डॉ. ज्योती आर. लक्षरी, अक्कलकुवा ||138
- 34) राष्ट्रीय शिक्षा नीति २०२०: चुनौतियां और समाधान
विजय पाटील, गवाड़ी जिला बड़वानी (म. प्र.) ||142
- 35) राष्ट्रीय शिक्षा नीति २०२०: चिंतन और चुनौतियां
डॉ सीताराम आठिया, देवरी, जिला सागर, (म.प्र.) ||146
- 36) राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरण २०२० संकल्पना दृष्टिकोन आणि आव्हाने
प्रा. रोहित वाडीले, शिरपूर जि. धुळे ||152
- 37) नविन शैक्षणिक धोरण २०२० ताण तणाव व्यवस्थापन
डॉ. भागवत मोतीराम पाटील, नरडणा ता. शिंदखेडा जि. धुळे ||154
- 38) The Collective Role of NEP 2020 in Developing Higher Educational....
Mr. Shivaji Chapa Patil, Bhadgaon, Dist. Jalgaon ||156
- 39) Study on National Education Policy 2020 with Reference to
Dr. Rupali Patil, Dhule ||158

११ इयत्ता ३ ते ५ हा प्रकल्प आधारित व अनुभवात्मक शिक्षणावर व संवाद कौशलत्यावर विकसित करण्यावर भर देतो. माध्यमिकस्तर १४ ते १८ इयत्ता ९ ते १२ हा बहुविद्याशाखीय अभ्यासक्रमावर भर देणार आहे. याच पध्दतीने नविन शैक्षणिक धोरण २०२० सामुहिक वृत्तीच्या आधारावर परिवर्तन करण्यासाठी वचनबद्ध आहे. नविन शैक्षणिक धोरण २०२० शिक्षणतील तंत्रज्ञानाची परिवर्तनीय क्षमता ओळखतो. आणि म्हणून शिक्षण व प्रसाशन मध्ये तंत्रज्ञानाचा वापराचे समर्थन करते.

नविन शैक्षणिक धोरण जरी अनेक अर्थाने आक्रान्तात्मक असले तरी एक सर्व समावेशक धोरण अंमलबजावणीसाठी एक महत्त्वपूर्ण संसाधने राजकीय इच्छाशक्ती आवश्यक आहे. इयत्ता ५ वी पर्यंत स्थानीक भाषेचा आग्रह भाषेशी परिचित नसलेल्या विद्यार्थ्यांसाठी आक्रान निर्माण करू शकते. जरी नविन शैक्षणिक धोरण २०२० आक्रान्तात्मक असले तरी त्याचे अनेक फायदे आहेत. आक्रानाबरोबरच फायदे असले तरी त्याची अंमलबजावणी करणे आवश्यक आहे.

The Collective Role of NEP 2020 in Developing Higher Educational Set-up in 21st Century India: A Study

Mr. Shivaji Chapa Patil

Assistant Professor

Department -English

Sau.R. N.Deshmukh Arts, Com.&Science

College, Bhadgaon, Dist. Jalgaon

Abstract:

The present paper is focused on the history, background, implementation and the importance of National Education Policy: 2020. It will review the ancient Indian education system and its transformation after the implementation of NEP: 2020. A critical discussion about the different and vital aspects incorporated in the NEP: 2020 is the foundations of the present research study, that will distinctively change the Indian higher educational setup are centralized as the important ideas of the research paper. There is a rejuvenation of ancient Indian knowledge Wisdom and the internalization of higher education, both will go hand –in- hand according to the NEP: 2020.

Keywords: Return to ancient Indian

Wisdom, Rejuvenation of Regional Indian languages, Globalization of Higher Education, Implementation of ICT in teaching-learning and evolution, Research Orientation.

Introduction:

The British i.e. the Western education enforced on Indian during the colonial rule transformed the traditional educational set up that was purely based on India, it's philosophy ,literature, culture, people's life and the history of their native land. This also influenced Indian educational scenario even after independence.

Intensification of Sonophotocatalytic Degradation of Ponceau S using Fe - Doped and Undoped ZnO Nano Catalyst

V. K. Mahajan¹, S. G. Shelar², S. P. Patil³, G. H. Sonawane^{1*}

¹Department of Chemistry, Kisan Arts, Commerce and Science College, Parola, Dist- Jalgaon- 425111 (M.S) India

²Department of Chemistry, S.R.N.D Arts, Commerce and Science College, Bhadgaon, Dist.- Jalgaon- 424105 (M.S.) India

³Nano-Chemistry Research Laboratory, N. T. V. S's G. T. Patil Arts, Commerce and Science College, Nandurbar- 425412 (M.S.) India

Received 5 April 2023, accepted in final revised form 24 October 2023

Abstract

Fe-doped ZnO nano catalyst was synthesized by co-precipitation method. The intrinsic characteristics of a prepared nano Fe-doped ZnO catalyst were studied using a variety of techniques including powder X-ray diffraction (XRD), scanning electron microscope (SEM), electron dispersive X-ray spectroscopy (EDS). In this study, degradation of Ponceau S as a dye pollutant was investigated in the presence of ZnO and Fe-doped ZnO nano catalyst using sonolysis, photocatalysis, sonocatalysis and sonophotocatalysis. The UV light and ultrasonic probsonicator at 20 kHz and 150 W powers were used as an irradiation source. The effect of H₂O₂ on sonocatalytic, photocatalytic and sonophotocatalytic degradation was investigated. At optimum conditions the dye degradation efficiency was influenced by addition of H₂O₂, the highest dye degradation was obtained as 98 % by US+UV+Fe-doped ZnO+H₂O₂ for 40 mg/L dye concentration after 90min. The experimental kinetic data followed the pseudo-first order model in doped and undoped sonocatalytic, photocatalytic and sonophotocatalytic processes but the rate constant of sonophotocatalysis is higher than sonocatalysis and photocatalysis process. The sonophotocatalysis was always faster than the respective individual processes due to the more formation of reactive radicals as well as the increase of the active surface area of nano catalyst.

Keywords: Ponceau S; ZnO; Fe-doped ZnO; Ultrasound; Sonocatalyst; Photocatalyst; Sonophotocatalyst; Kinetics.

© 2024 JSR Publications. ISSN: 2070-0237 (Print); 2070-0245 (Online). All rights reserved.
doi: <http://dx.doi.org/10.3329/jsr.v16i1.65455> J. Sci. Res. **16** (1), 265-280 (2024)

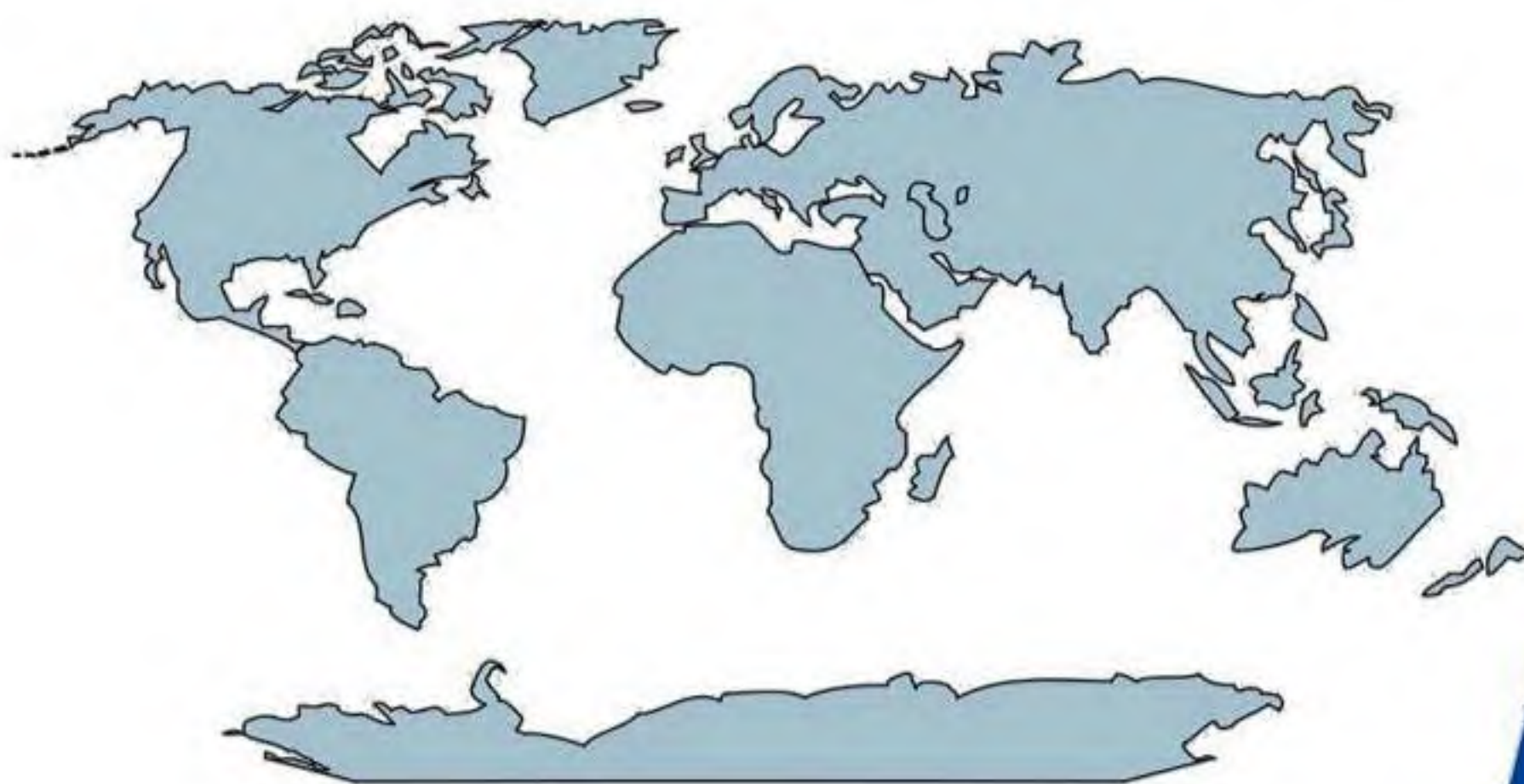
1. Introduction

Advanced Oxidation Processes (AOP) involving ultraviolet light, fenton reagents, ozone, ultrasound etc. have been tested individually as well as in combination, in the presence and absence of catalysts for the treatment of wastewater containing pesticides, phenols,

* Corresponding author: drgunvantsonawane@gmail.com

ISSN 2322 - 0899

**INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH
IN MANAGEMENT & SOCIAL SCIENCE**

Volume 11, Issue 1 (I)
January - March 2023

CONTENTS

Research Papers

STUDY OF FISH FAUNA OF BHAIRAVI RIVER

Lina Sarkar

A CRITICAL STUDY OF THE CHALLENGES BEFORE SMALLHOLDER FARMERS IN MARATHWADA

Dr. Sandip Vanjari

NEED OF ORGANIC FERTILIZERS IN TODAY'S MODERN INDIAN AGRICULTURE: AN OVERVIEW

Satish B. Jadhav, Gavhane Vrushali Somanath and Prashant K. Vibhute

PIVOTAL ROLE OF AGRICULTURE IN GENERATING NATIONAL INCOME OF INDIA

Dr. Bharat Rawan Dahe

THE OPPORTUNITIES AND CONSTRAINTS FOR WOMEN IN AGRICULTURE

Dr. Ganesh N. Kathar and Mr. Rajesh Kenekar

WOMEN'S PARTICIPATION IN THE INDIAN AGRICULTURE SECTOR

Dr. Ganesh N. Kathar and Mr. Chetan Dhabhade

A STUDY OF PRADHAN MANTRI MUDRA YOJANA IN PUBLIC AND PRIVATE SECTORS& ITS IMPACT ON AGRICULTURE ECONOMY

Dr. Bharat Nayabrao Pimple

A CONCEPTUAL REVIEW OF WOMEN'S EMPOWERMENT IN AGRICULTURE AND ITS DIMENSIONS

Dr. Pathan Vasiulla Khan

A ROLE OF AGRICULTURE IMPORT AND EXPORT IN ECONOMIC DEVELOPMENT

Dr. Gajanan D Chaudhari

A STUDY OF AGRICULTURE BASED SMALL AND MEDIUM SCALE INDUSTRIES

Dr. Sachin Nagnath Hadoltikar

A STUDY OF AGRICULTURE DEVELOPMENT SCHEMES ANDPROGRAMMES IN INDIA

Mr. Ughade Ashok Sandiparao

A STUDY OF IMPACT OF CENTRAL BANK DIGITAL CURRENCY (CBDC) ON ACCOUNTING TRANSACTIONS

Dr. Satyakumar Gopikishan Rathi

A STUDY OF NEW TECHNOLOGY ADOPTION IN AGRICULTURAL DEVELOPMENT OF INDIA

Dr. Bhausahab Nanasaheb Shinde and Dr. Rajesh Bhausahab Lahane

A STUDY OF PROCEDURAL PROBLEMS FACED TO FARMERS WHILE GETTING LOAN

Dr. Sangramsing V. Nalawade and Mr. Amey Atmaram Desai

A STUDY OF THE TAXATION IN AGRICULTURAL INCOME

Prof. Ratnaparkhe Sanjay D

A STUDY OF WOMEN EMPOWERMENT THROUGH MAHILA BACHAT GATIN MAHARASHTRA

Dr. Sanjay D. Ratnaparkhe and Mr. Mahesh Narwade

A STUDY ON CUSTOMER'S PERCEPTION ON E-BANKING SERVICES OF NATIONALISED BANKS IN BEED DISTRICT

Dr. Indrajeet Ramdas Bhagat

A STUDY ON MSME- AN PROMISING PILLAR OF INDIAN ECONOMY (WITH REFERENCE TO RURAL INDIA)

Dr. Ramesh Kumar Chouhan

A STUDY ON ROLE OF MSME AND FINANCIAL MANAGEMENT FOR ECONOMIC DEVELOPMENT IN INDIA

Dr. Syed Haseeb Osman

A STUDY ON WOMEN ENTREPRENEURSHIP AND INNOVATION IN INDIA

Dr. Laxminarayan Chandryya Kurpatwar

AGRICULTURAL TECHNOLOGY IN INDIA: A CRITICAL ANALYSIS

Dr. Mahesh Bhausahab Thorat and Dr. Nitin Pandharinath Malegaonkar

AGRICULTURE INFRASTRUCTURE DEVELOPMENT FUND AND ATMA NIRBHAR BHARAT

Dr. Kalpana M. Patil

AGRICULTURE MARKETING STRATEGY OF COTTON GROWING FARMERS IN BEED DISTRICT

Dr. Vitthal Dhondiba Jadhav, Ms. R. R. Jain

AN OVERVIEW OF AGRICULTURE IN INDIA

Dr. Madhukar P. Aghav

A STUDY OF AGRICULTURE BASED SMALL AND MEDIUM SCALE INDUSTRIES

Dr. Sachin Nagnath Hadoltikar

Head and Assistant Professor, Department of Commerce, SRND College, Bhadgaon, District- Jalgaon

ABSTRACT

The Micro, Small and Medium Enterprises is powerful tool for development of a predominantly agricultural country like India. The Micro, Small and Medium Enterprises contribute about 7-8 per cent of India's GDP, 45 per cent of the manufacturing output and 40 per cent of the exports. They are recognized as the engine of growth for the Indian economy. After agriculture, MSME sector employs the largest number of persons. MSMEs are widely dispersed throughout the country and produce a diverse range of products catering to various segments of the market. The geographic spread, diverse product range and potential for innovation and employment generation make them extremely important in the context of economic growth with equity and regional balance. It is clear that to solve the problem of unemployment that development of Small and Medium Enterprises and self employment. The manifest capacity of Micro, Small and Medium Enterprises around the world for driving economic growth and development at regional, national and global levels.

Keyword: Micro, Small and Medium Enterprises, Agriculture Business

INTRODUCTION

In most of the developing countries like India, Micro, Small and medium scale industries constitutes a crucial part of the industrial sector. They play an important role in employment creation, resource utilisation and income generation and helping to promote changes in a gradual and phased manner. They have been given an key place in the framework of Indian development. An effective development policy has to attempt to increase the use of labour, relative to capital to the extent that it is economically efficient. Micro, Small and medium scale industries are generally more labour intensive than larger organizations and also Micro, Small and medium scale industries has now emerged as a dynamic and vibrant sector for the Indian development in recent years. It has attracted so much attention not only from industrial planners and economists but also from sociologists, administrators and politicians.

Definitions of Micro, Small & Medium Enterprises

In accordance with the provision of Micro, Small & Medium Enterprises Development (MSMED) Act, 2006 the Micro, Small and Medium Enterprises (MSME) are classified in two Classes:

(a) Manufacturing Enterprises: The enterprises engaged in the manufacture or production of goods pertaining to any industry specified in the first schedule to the industries (Development and regulation) Act, 1951) or employing plant and machinery in the process of value addition to the final product having a distinct name or character or use. The Manufacturing Enterprise are defined in terms of investment in Plant & Machinery.

(b) Service Enterprises: The enterprises engaged in providing or rendering of services and are defined in terms of investment in equipment.

The limit for investment in plant and machinery / equipment for manufacturing / service enterprises, as notified, vide S.O. 1642(E) dtd.29-09-2006 are as under:

Enterprises	Manufacturing		Service	
	Turnover	Investment	Turnover	Investment
Micro	5 crore	Less than 25 lack	5 crore	Less than 10 lack
Small	50 crore	More than 25 lack to 5 Crore	50 crore	More than 10 lack to 2 Crore
Medium	250 crore	More than 5 crore to 10 Crore	250 crore	More than 2 crore to 5 Crore

(Source: Ministry of MSME, Government of India)

REVIEW OF LITERATURE

In the following discussion, an attempt has been made to take review of prior studies on the topic.

Deepak Walokar's (2001) a study of 192 women entrepreneurs in Nagpur city in Maharashtra stated that psychological motive is more predominant among entrepreneurs who are educationally more qualified, while the economic motive is predominant among entrepreneurs who are educationally less qualified. This study also revealed that academic qualification, family relationships, monthly income from enterprise, participation in

15	Importance of Physical Activities in Leadership and Organizational Performance: A Review <i>Dr. Virendra K. Tholiya & Mr. Umeshchandra G. Patil</i>	https://zenodo.org/records/10461109 10.5281/zenodo.10461109	83
16	Exchange Traded Fund Schemes: An Investment Avenue <i>Dr. Laxmikant M. Sharma & Dr. Tushar R. Patel</i>	https://zenodo.org/records/10461115 10.5281/zenodo.10461115	86
17	The Impact of Yoga on Physical Fitness and Well-Being: A Comprehensive Review <i>Mr. Rakesh Atmaram Borse & Dr. Limbaji Kashiram Pratale</i>	https://zenodo.org/records/10461121 10.5281/zenodo.10461121	91
18	A Study on Challenges and Opportunities in Poultry Farming with Reference to Karnataka State <i>Prabhu Naik S. & Prof. Sanjay Namdev Aswale</i>	https://zenodo.org/records/10461124 10.5281/zenodo.10461124	94
19	General Solution of Linear Diophantine Equation in N Unknowns and Application of Linear Diophantine Equation in 2 Unknowns Over Zn <i>Mr. Sopan S. Kumbhar</i>	https://zenodo.org/records/10461129 10.5281/zenodo.10461129	101
20	The Role and Challenges of Entrepreneurship in Sustainable Rural Development <i>Dr. Sachin N. Hadoltikar</i>	https://zenodo.org/records/10461136 10.5281/zenodo.10461136	110
21	A Study on Employee Statutory & Non-Statutory Welfare Measures in Textile Industry in Dhule District <i>Mr. Amar K. Gaur & Dr. Bhagyashri Dinesh Patil</i>	https://zenodo.org/records/10461144 10.5281/zenodo.10461144	115
22	Banjara Community and their Trading in Medieval Period <i>Dr. Vivekanand Laxman Chavhan</i>	https://zenodo.org/records/10461148 10.5281/zenodo.10461148	120
23	A Study of Leadership and Organizational Development <i>Dr. Nagnath M. Gutte</i>	https://zenodo.org/records/10461157 10.5281/zenodo.10461157	128
24	Role of Digital Marketing in Today's Organization <i>Vaibhav Nivrutti Mapari</i>	https://zenodo.org/records/10461193 10.5281/zenodo.10461193	132
25	Technology Enhanced Learning <i>Dr. Jyoti Rameshrao Kote</i>	https://zenodo.org/records/10461409 10.5281/zenodo.10461409	137
26	Role of Self Help Groups in Contributing Sustainable Entrepreneurship in India Malavde Mukesh Ramdas, Dr. Pagare Santosh Ram, <i>Dr. Argade Sanjay Laxman & Dr. Jadhav Ravindra Ashok</i>	https://zenodo.org/records/10461415 10.5281/zenodo.10461415	140
27	A Role of Good Leader in Organization Development <i>Dr. Tapasya Ganeshlal Pardeshi (Gupta)</i>	https://zenodo.org/records/10461453 10.5281/zenodo.10461453	147
28	The Significance of Language Proficiency and Communication Skills in Employability Within the Evolving Society <i>Geeta N. Mehra & Dr. Rakesh Chaudhari</i>	https://zenodo.org/records/10461461 10.5281/zenodo.10461461	151
29	Rural Market in Dhule District: A Comprehensive Analysis of Challenges and Opportunities for Sustainable Growth <i>Mr. Yogesh C. Shethiya, Mr. Sufiyan M. Bagwan & Dr. Rupali P. Agrawal</i>	https://zenodo.org/records/10461465 10.5281/zenodo.10461465	156

THE ROLE AND CHALLENGES OF ENTREPRENEURSHIP IN SUSTAINABLE RURAL DEVELOPMENT

Dr. Sachin N. Hadoltikar

*Head & Assistant Professor, Department of Commerce,
Sau Rajanitai Nanasahab Deshmukh College,
Bhadgaon, Dist- Jalgaon*

Abstract:

This paper explores the role of entrepreneurship in sustainable rural development, a crucial aspect of economic development in developing countries. It highlights the importance of agricultural growth, infrastructure development, fair wages, housing, public health, education, and communication in rural areas. Rural development is a multi-dimensional concept, involving collective efforts from government and voluntary agencies, making it essential for national development in countries like India. Rural entrepreneurship plays a crucial role in sustainable development in rural areas, addressing joblessness, promoting regional economic expansion, and generating revenue. It also fosters local capacity building, community empowerment, and environmental sustainability through eco-friendly projects. Rural entrepreneurs also contribute to the digital divide by facilitating technological advancements in healthcare, communication, agriculture, and education. They also reinvest in infrastructure, enhancing the standard of living for rural residents. Entrepreneurial activities also promote community cohesion and social fabric, building the social fabric of rural communities. By providing opportunities for women, minorities, and marginalized groups, entrepreneurship promotes inclusive growth and a more equal economic development. Therefore, policymakers should prioritize programs fostering and supporting entrepreneurship in rural areas to maximize the benefits in various domains.

Key word: *Entrepreneurship, Rural Development, Entrepreneurship Development Programmes*

Copyright © 2023 The Author(s): This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY-NC 4.0) which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium for non-commercial use provided the original author and source are credited.

Introduction:

Nearly 69% of India's 121 crore population, or 83.3 crore people, still live in rural areas, according to the 2011 Census. Therefore, one of the main challenges is how to use the land and water resources that are available while meeting the needs of India's growing population and rising income. Arguments about economic development have always been heavily influenced by rural development, especially in developing countries. Most

people in emerging countries come from rural areas, as do residents in several former communist republics. Rural development and entrepreneurship are now more intertwined than before. In the modern era, institutions and individuals that advocate for rural development see entrepreneurship as a tactical intervention that could expedite the process. It seems that both individuals and institutions agree that supporting rural enterprises is critically important. Farmers see it as a way to increase

Impact Factor-8.632 (SJIF)

ISSN-2278-9308

B.Aadhar

Single Blind Peer-Reviewed & Refereed Indexed
Multidisciplinary International Research Journal

February - 2024

(CDLX) 460

NATIONALSEMINAR
ON

Women Empowerment: Opportunities and Challenges

Chief Editor
Prof. Virag S. Gawande
Director
Aadhar Social
Research & Development
Training Institute Amravati

Executive Editor
Dr.N.N.Gaikwad
Principal
Sau.R.N.D.Arts,
Commerce & Science College,
Bhadgaon,Dist.Jalgaon

Editors
Prof. Dr. S.D. Bhaise
Dr. B.S. Bhalerao
Dr. C. S. Patil
Dr. S.N. Hadoltikar
Dr. G.D. Chaudhari

This Journal is indexed in :
- Scientific Journal Impact Factor (SJIF)
- Cosmos Impact Factor (CIF)
- International Impact Factor Services (IIFS)

For Details Visit To : www.aadharsocial.com

Aadhar PUBLICATIONS

INDEX

No.	Title of the Paper	Authors' Name	Page No.
1	A Study On Lifelong Learning And Skill Development Opportunity For Women	Dr. Ganesh J. Dubale	1
2	Constitutional Provisions Relating To Women Empowerment In India	Dr. Narayan Vinod Kadubal	3
3	Womens Opportunities And Challenges In Construction Industry	Mrs. Ashwini Arjun Jagdale	7
4	Environmental Engineering Review Article	Mr. Rajesh T. Madane	10
5	Impact of Education in Women Empowerment	Dr. Rajendra . L. Kable	15
6	Women Empowerment And Sustainable Development	Archana Eknath Thombre	19
7	Role of women self help group in economic empowerment of women	Dr. Sanjay D. Ratnaparkhe , Mr. Mahesh Narwade	23
8	Leveraging farm accounting: a gendered perspective - assessing feasibility and opportunities	Dr. Kawade Vaibhav P ,Waysal Sunil Dattatray	28
9	Empowering Rural Women In India: Progress, Challenges, And Strategies For Inclusive Growth	Prof. Arvind Atmaram Bhandare	31
10	Analysing the impact of education on women's empowerment in India	Pratiksha B. Wahul , Dr. Prashant P. Mulay	34
11	An Analysis Of The Policies Used To Women Empowerment	Dr. Sachin N Hadoltikar , Dr. Rajesh D Chaudhari	39
12	A Study Of Schemes Available For Women Empowerment In India	Dr. Gajanan Dagaduba Chaudhari ,Dr. Rameshwar Bhikan Mhaske	43
13	Role of Women in Agriculture Sector in Maharashtra State	Dr. Ingle Sangapal Prakash ,Dr. Arvind Kesharao Raut	46
14	A Study Of The Government Social Welfare Schemes For Women Empowerment With Specific Reference To Women From Vulnerable Families Residing In Rural And Urban Areas Of Maharashtra	Rao Mrinal ,Sutradhar Tapas,Dr. Badgujar Nitin	49
15	Professional Development and Challenges Faced by Academic Women Librarians in 21 centuries: A Literature Review	Miss. Rachana Manikrao Gajbhiye , Dr. Ankush Chintaman Khobragade	54
16	Woman empowerment: regional development and planning	Mrs. Shweta Magar Ingole	58
17	A Comprehensive Study of the Role of NGOs in Women's Empowerment in Bhokardan Taluka District Jalna.	Dr. Satish M Dhoke	63

An Analysis Of The Policies Used To Women Empowerment**Dr. Sachin N Hadoltikar**Assistant Professor and Head of Commerce
Sau Rajanitai Nanasaheb Deshmukh
Arts, Commerce & Science College,
Bhadgaon Dist- Jalgaon**Dr. Rajesh D Chaudhari**Assistant Professor of Commerce
Raosaheb Patil Danave College
Wakulni, Tq. Badnapur
Dist- Jalna**Abstract:**

Since the 1990s, women's empowerment has been a key focus in development efforts, particularly through education to enhance socioeconomic status and gender parity. Despite initiatives like India's Ninth Plan (1997-2002) aiming to create an equitable environment, gender roles and poverty persist, particularly in third-world countries. Market economy growth and globalization have exacerbated inequality, leading to the "feminization of poverty," disproportionately affecting women. Despite government measures, women's health and socioeconomic performance, especially in rural areas, remain below expectations. Efforts like Self Help Groups (SHGs) and microcredit assistance for rural women are essential. Policymakers must recognize women's economic influence, promoting their involvement in business associations for global impact. Gender equality is crucial for a functional economy and democracy, necessitating support for women's rights and socioeconomic advancement. Addressing discrimination and empowering women through education and policy initiatives are vital for achieving progress and stability.

Keywords: Women Empowerment, Measure for Women Empowerment**Introduction:**

Policymakers cannot afford to overlook the growing economic power of women. There are global businesswomen's implications for this. The most effective way to maximise this potential and elevate the standing of women in the global economy is through women's business associations. Both sexes must participate for the current world economy and democracy to function. An international system founded on democracy, free enterprise, and international law should be envisioned as the norm. Since there has never been a system like this one, it appears idealistic, if not foolish. Governments and organisations, on the other hand, support women's democratic principles and empower them through a range of initiatives and laws. It is commonly known that women face discrimination from conception to death. This situation's existence demonstrates the nation's socioeconomic development process. Because they are unable to ignore their existing interactions with the outside world, it also invites various forms of instability within their community. It is obvious that one of the biggest obstacles to progress is the disadvantaged status of women. Growing awareness of it is prompting nations to move swiftly and decisively to advance women in all spheres of the socioeconomic domain. Women will not be empowered unless the government takes the initiative to educate them and supports it with the backing of the public.

The definition of empowerment is "to enable or authorize." Women's empowerment encompasses political, social, economic, and cultural dimensions. In practical terms, this involves creating environments in which women can engage in, have access to, and influence over opportunities and resources in all these spheres of life. Making laws that support gender equality, establishing organizations to carry them out, and—above all—raising public awareness and educating people about them are idealistic ways to ensure that everyone is treated fairly and justly. Redefining masculinity and femininity as well as altering the man-woman dynamic would be necessary for women's empowerment. These days, a growing number of women are discussing this. Despite what is widely believed, feminists are not against men. They oppose strong masculinity and the system of patriarchy. They are drawn to kind and kind males. Instead of being strong, violent, and supermen, the new role models for decent men for women are people like Mahatma Gandhi, Jesus Christ, Gurn Nanak, and Buddha. They desire husbands who are capable of becoming both mothers and fathers. Women's empowerment is a two-way affair; adult activists and educators cannot empower other people on their own. Women empower one another and are empowered in turn through this two-way process. Every woman is on a continuous journey in this regard. Nobody can achieve positive empowerment and then become an authority on empowering others. Achieving literacy could be a first step towards empowering women to engage

October - 2023

E-ISSN - 2348-7143

International Research Fellows Association's
RESEARCH JOURNEY

International E-Research Journal

Peer Reviewed, Referred & Indexed Journal

Special Issue - 329 (B)

Multidisciplinary Issue

Executive Editors :

Dr. Arun B. Jain,
Principal,
Pratap College (Autonomous) Amalner,
Dist. Jalgaon

Co-Editors :-

Dr. Dnyaneshwar M. Marathe
Prof. Kiran N. Suryawanshi
Prof. Kiran P. Bhagwat
Dr. Anil S. Zalake
Dr. Balaji A. Kamble

Associate Executive editor :-

Dr. Yogesh V. Torawane,
Director,
School of Commerce and Management,
Pratap College (Autonomous) Amalner,
Dist. Jalgaon.

Chief Editor :-

Dr. Dhanraj T. Dhangar

For Details Visit To : www.researchjourney.net

SWATIDHAN PUBLICATIONS

'RESEARCH JOURNEY' International E- Research Journal
Special Issue - 329 (B) : Multidisciplinary Issue
Impact Factor 6.625
Peer Reviewed Journal

E-ISSN :
2348-7143
October - 2023

October - 2023

E-ISSN - 2348-7143

INDEX

No.	Title of the Paper	Author's Name	Page No.
1	Negotiable Instruments: A Comprehensive Analysis	Prof. Prashant Kshatriya	05
2	A Study on Behavioral Finance Biases in Investment Decisions of Investors	Dr. Rajkuvar Gajare	11
3	Effects of Artificial Intelligence Apps on Students	Mrs. (Dr.) Reshma Vaja	18
4	A Study of Human Resource Management in Banking Sector	Dr. Sachin Hadoltikar	25
5	A Study of Financial Education among Commerce and Management Students in Dhule District	Dr. Sachin Jadhav	29
6	One Nation One Ration Card: An Overview	Dr. Shyam Salunke & Mr. Yogesh Puri	35
7	An Empirical Study of Credit and Debit Cards in Banking Development	Dr. Sohani Ratan	40
8	NEP Classroom Tech Empowers Divyangjan to Divya + Jan (Through - Inclusive Education Mode)	Dr. Sushama Patil & Joseph John Fernandes	45
9	Digital Marketing	Dr.V.Dheenadhayalan & Mrs.K.Geetha	52
10	E-Commerce in the Modern Era: Evolution, Innovations, and Impact on Global Markets	Dr. Vinod Bansile	56
11	The Impact of Physical Activities on Teachers: A Comprehensive Review	Dr. Virendra Tholiya & Mr.Umeshchandra Patil	64
12	E-Commerce in the Post-COVID-19 Era: Reshaping Consumer Behaviour and Business Strategies in India	Dr. Vishal Deshmukh	69
13	Computer Management and AI Significantly Useful for Business Development: A Micro Study	Dr.Dinesh Bhakkad	74
14	Service Industry: A Growth Driver	Dr.P.N.Ladhe	81
15	Analysis Studies of Online Marketing and Offline Marketing (Special Reference – Jalgaon District)	Dr.Ravindra Wagh	86
16	A Study on Customer Perception of Zomato Digital Food Application Service During Covid 19	Dr.T.N.Lekha	91
17	Social Media and Digital Marketing - An Overview	Dr.Tapasya Pardeshi (Gupta)	97
18	Role of Marketing Research in Developing Business Environment	Dr.Wasudeo Golait	101
19	Attitude of Commerce and Management Students Towards Investment : Special Reference to Jamner And Pachora Tahsil	Dr.Yogita Chaudhari	107
20	A Study on Analysing the Gen Z's Interest and Awareness on Digitalization of Bancassurance	Dr.V.Dheenadhayalan, Praveen.C, Harikesavan.D	111
21	Impact of E-Commerce on Global Business - A Conceptual Study	Harshada Baviskar	118
22	To Study the Significance of Motivation for Students of Higher Education In Critical Circumstances with Special Reference to Rural Area in Dhule District	Dr. Ameya Lohar, Jyoti Gorane	124
23	Impact of Information Communication Technology Adoption on Higher		130

A Study of Human Resource Management in Banking Sector

Dr. Sachin Hadoltikar

Head and Assistant Professor

Department of Commerce

Sau. Rajanitai Nanasaheb Deshmukh Arts, Commerce & Science College, Bhadgaon, Dist-

Jalgaon 424105

E-mail- sachingold143@yahoo.co.in

Abstract :

The banking sector is always deemed to be one of the most vital sectors for the economy to be able to function. Its importance as the “lifeblood” of economic activity, in collecting deposits and providing credits to states and people, households and businesses is undisputable. In all economic systems, banks have the leading role in planning and implementing financial policy. The difference lies with prioritizing goals and their way of achievement. Based on the neo-liberal model, achieving greater profits by using all means is an end in itself, while in the socialistic systems bank operations also aim at improving economy in general and at satisfying social needs. Human Resource Management in the banking sector is vital for talent recruitment, compliance, risk management, training, performance assessment, and overall workforce development. HRM's role is to attract and retain skilled professionals, ensure compliance with regulations, mitigate risks related to employee behavior, provide ongoing training, and assess employee performance to align with the bank's goals. It plays a pivotal role in maintaining a highly qualified and motivated workforce, essential for a bank's success in a regulated and competitive industry.

Key word: Banking Sector, HRM, Importance of Banking Sector in Economic Development, Functions of Human Resource Management in Banking

Introduction:

Human resource management is an approach to making human resources related decisions in line with the strategic plans of the organization. It includes policies and practices for recruitment, Training and Development, performance management, compensation and rewards system and employee relations. Employees require variety of competencies (Knowledge, Attitude, Skill in technical areas, Management areas, behavioral human relations and conceptual area) to perform different tasks or functions required by their jobs. Employee training and development is an important factor for most industries as it helps keep employee and organizational goals aligned. However, it also serves as an added layer of protection for the financial services sector, which has suffered under heightened scrutiny since the collapse of many major players due to the economic recession. And, having documented proof of employee training is important for any regulated industry. Training and Development is a continuous process for improving the caliber and competence of the employees to meet the current and future performances. Training and Development is vital to any business. Training presents a prime opportunity to expand the knowledge base of all employees, but many employers find the development opportunities expensive. A structured Training and Development program ensures that employees have a consistent experience and background knowledge. All employees need to be aware of the expectations and procedures within the company. This includes safety, discrimination and administrative tasks. Training is about gaining the skills needed for a job.